

อุ้งลี้ป๋นมหัศจรรย์ใต้โคลนตม : พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่าย
ทางสังคมของชุมชนบากันเคย

**The Miracle of Udanglepan under the Mud: The Space and Practice of Every Life
and the Creation of Social Networks in Bakankhoey Community**

ขนิษฐา มะเห

Kanitta Mahea

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Master of Arts in Human and Social Development
Prince of Songkla University**

2556

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ อุดังลีปนมหัศจรรย์ใต้โคลนตม : พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันและ
 การสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนปากันเคย

ผู้เขียน นางสาวขนิษฐา มะเห

สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

คณะกรรมการสอบ

.....
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกีตถวา บุญปรากฏ)

.....ประธานกรรมการ
 (ดร.อุทิศ สังขรัตน์)

.....กรรมการ
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรพันธุ์ เขมคุณาศัย)

.....กรรมการ
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกีตถวา บุญปรากฏ)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วน
 หนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม

.....
 (รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพล ศรีชนะ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้เป็นผลมาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณ
บุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกศตวา บุญปรากฏ)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ.....

(นางสาวชนิษฐา มะเห)

นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน
และไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ.....

(นางสาวกนิษฐา มะเห)

นักศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์	อู่ดั่งลีป็นนมหัศจรรย์ใต้โคลนตม : พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนบักันเคย
ผู้เขียน	นางสาวขนิษฐา มะเห
สาขาวิชา	พัฒนามนุษย์และสังคม
ปีการศึกษา	2555

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิบัติการประจำวันของชุมชนบักันเคย ผ่านพื้นที่อู่ดั่งลีป็น และการสร้างเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่อู่ดั่งลีป็นผ่านธนาคารกึ่ง โดยใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มอู่ดั่งลีป็น กิจกรรมธนาคารกึ่ง และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มกรรมการศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง กลุ่มสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร จังหวัดสตูล กลุ่มประชาชนทั่วไป ในพื้นที่ชุมชนบักันเคย ตำบลตันหยงโป อำเภอเมืองจังหวัดสตูล รวมจำนวนทั้งสิ้น 22 คน ผลการวิจัยพบว่า

ปฏิบัติการประจำวันของเยาวชนอู่ดั่งลีป็น เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีกติกาคือเป็นที่รับรู้ในกลุ่มเยาวชน และถือเป็นระบบกรรมสิทธิ์ ของชุมชนบักันเคย นอกจากนี้การอู่ดั่งลีป็นยังเป็นกลวิธีภาคปฏิบัติการของเยาวชนในการต่อสู้ต่อรองในเส้นทางทำมาหากินในช่วงการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ

การสร้างเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่อู่ดั่งลีป็นผ่านธนาคารกึ่ง นอกจากเป็นการสร้างความยั่งยืนให้กับการอู่ดั่งลีป็นแล้วยังเป็นกุญแจสำคัญในการเรียนรู้วิถีบักันเคย การร่วมสร้างจิตสำนึกทรัพยากรชุมชนตลอดจน การส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและที่พักแบบโฮมสเตย์

Thesis Title	The Miracle of Udanglepan under the Mud: The Space and Practice of Every Life and the Creation of Social Networks in Bakankhoey Community
Author	Miss Kanitta Mahea
Major Program	Human and Social Development
Academic Year	2012

ABSTRACT

The objective of this study was to investigate the practice of everyday life of Bakankhoey Community through the space of Udanglepan (mantis shrimp), and social networking in the space of Udanglepan through the mantis shrimp bank. The data of this qualitative study were collected using participatory and non-participatory observations in the Yam Udanglepan (catching mantis shrimps under the mud) activities or, mantis shrimp bank activities. In-depth interviews were conducted with 22 people consisting of youths, community leaders, committee members of the Mantis Shrimp Bank Learning Center, officials of Satun Provincial Office of Farmers' Reconstruction and Development Fund, and people in Bakankhoey Community, Tambon Tanyong Po, Muang District, Satun Province. The results of the study revealed that:

The practice of everyday life of youths who caught Udanglepan was a wisdom that had been passed down from one generation to another with rules that were known among the youths and it had been an ownership system of Bakankhoey Community. In addition, catching Udanglepan was a strategy in practice for youths in struggling and negotiating in their occupation during the time of natural resources scarcity.

The building of social networks in the Udanglepan space through the Mantis Shrimp Bank is not only building sustainability for Udanglepan catching but also the important key to learning the Bakankhoey way of life, taking part in building awareness for public mind on conserving the natural resources of the community, and promoting ecological tours and home-stay accommodation.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพนับว่าเป็นความท้าทายใหม่ในช่วงชีวิตหนึ่งของผู้วิจัย ความยากและท้าทายในการเข้าหากลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการลงพื้นที่ภาคสนาม จากการนั่งเรือเพื่อสัมผัสชีวิตของชาวประมง ผู้วิจัยมีส่วนร่วมในการทำการประมง ได้ทดลองยกไซ ซึ่งได้สร้างความตื่นเต้นให้กับผู้วิจัยไม่น้อย อีกทั้งกลุ่มเยาวชนยากิ่งที่แสดงวิธีการยกไซที่ดูเหมือนจะง่ายแต่กลับยากสำหรับผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ เพราะอาชีพประมงพื้นบ้านถือได้ว่าเป็นอาชีพที่ใช้โชคเข้าช่วย และอีกนัยหนึ่งผู้วิจัยต้องขอขอบคุณ โชคที่นำพาผู้วิจัยพบกับความมหัศจรรย์ของวิถีชีวิตที่ตื่นตาตื่นใจ ของวิถีชีวิตของชาวบาเก้นเคยทุกท่านที่ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ขอขอบคุณก้านัน อิดริส และทีมกรรมการธนาคารกึ่ง ที่คอยให้ข้อมูล เปิดทางเข้าสู่แหล่งข้อมูล กลุ่มเยาวชนยากิ่ง กับวิถีที่ยากแก่การพบเห็น ขอขอบคุณหัวหน้าสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร สาขา จังหวัดสตูล คุณ นิธิมา บินดามะหงที่จุดประกายในการตั้งชื่อวิจัย อดุลลีปันมัทศรร์ยได้โคลนตม ที่โยงโยไปสู่วิทยาลัยสงขลราชวิทยาลัยและหาคำตอบในความสำเร็จ ณ ระดับหนึ่ง ในการสร้างเครือข่ายทางสังคม

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ดถวา บุญปรากฏ ซึ่งเปรียบเสมือนเข็มทิศที่คอยชี้ทาง ไปสู่ฝั่งฝันเส้นทางแห่งความสำเร็จ ในยามที่ผู้วิจัยหลงทาง ขัดเกลา และสละเวลาให้คำปรึกษา กับผู้วิจัยตลอดระยะเวลาที่อาจารย์เป็นที่ปรึกษา ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ ดร.อุทิศ สังขรัตน์ ที่เป็นประธานสอบและผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรพันธุ์ เขมคุณาศัย ที่ช่วยเติมแต่งเก็บรายละเอียดงานจนสมบูรณ์จนลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณ กำลังใจอันยิ่งใหญ่ของคนตระกูล มะเห ขอขอบคุณเจ๊ชวาด แม่เฝ้าและน้องสาวตัวดี รัตต้าที่คอยเคียงข้างในยามที่ท้อแท้และร่วมเป็นแรงผลักดันและสนับสนุนผู้วิจัยในทุกด้าน ขอขอบคุณครอบครัวตระกูล ศิลปโรจนพานิช ที่คอยถามไถ่ เป็นห่วง เป็นใย น้องจิน (น้องเล็ก) กะป๊ิปและที่ขาดไม่ได้เลย ก็คือ พี่หนึ่งสามมีที่รัก ปลอดภัยในยามทุกข์ ให้กำลังใจผู้วิจัยตลอดมา

ขอบคุณเพื่อนๆ พมส. 6 ที่คอยเคียงข้างให้คำปรึกษา ไรหนับ ป.ตรี สาว ป.ตรี ที่ช่วยหาข้อมูล ขอขอบคุณสำหรับน้องอู๋ น้องแจ้วแห้ว และนายที่เป็นเพื่อนในยามเก็บข้อมูล พี่มาทตาลด้า และคุณยอด ที่คอยเอื้ออำนวยความสะดวกในหลักสูตร

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยชิ้นนี้คงจะได้ประโยชน์กับผู้อ่านในอีกแง่มุมหนึ่งของปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	(5)
ABSTRACT.....	(6)
กิตติกรรมประกาศ.....	(7)
สารบัญ.....	(8)
รายการภาพประกอบ.....	(10)
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มาของวิจัย.....	1
คำถามการวิจัย.....	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ประโยชน์ของงานวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2 แนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
แนวคิดปฏิบัติการประจำวัน.....	6
แนวคิดเครือข่ายทางสังคม.....	15
แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	55
แนวคิดระบบกรรมสิทธิ์.....	57
แนวคิดพื้นที่.....	59
บริบทชุมชนบวกันเคย.....	71
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	77
3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	80
พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย.....	80
ผู้ให้ข้อมูล.....	81
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	81
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	81

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล.....	82
4 ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของเยาวชนผ่านพื้นที่อู่ดงลีป็นพื้นที่ที่เรียกว่าอู่ดงลีป็น.....	83
ปฏิบัติกรประจำวันของชุมชนบักันเคย.....	86
การเกาะเกี่ยวกันตามรอยอู่ดงลีป็น.....	86
การต่อสู้ต่อรองกับทรพยากรประมงลดลง.....	88
การต่อสู้ต่อรองระหว่างเขวชนกับการย่ำกั้งในการปฏิบัติกรประจำวัน.....	91
การย่ำกั้งความรู้ภูมิปัญญา.....	96
ระบบกรรมสิทธิ์ ธรณี นี้นี้ใครครอง.....	98
5 ธนาคารกั้งกับการสร้างเครือข่ายทางสังคม.....	103
การต่อสู้ต่อรองระหว่างชุมชนกับทรพยากร.....	103
การต่อสู้ต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐ.....	106
ก่อร่างสร้างเครือข่าย.....	108
บักันเคยว่าจะรวมกลุ่มเป็นธนาคารกั้ง.....	113
กลุ่มเขวชนย่ำอู่ดงลีป็นกับธนาคารกั้ง.....	116
ธนาคารกั้งสู่การท่องเทียวแบบโฮมสเคย.....	119
จุดพลังจิตสำนึกรักษ์ทรพยากร.....	122
6 สรุปรูป อภิปราย ข้อเสนอแนะ.....	125
สรุปรูปผลการวิจัย.....	125
อภิปรายผลการวิจัย.....	128
ข้อเสนอแนะ.....	131
บรรณานุกรม.....	133
บุคลานุกรม.....	136
ภาคผนวก.....	138
ก แบบสอบถามแบบไม่มีโครงสร้าง.....	139
ข นำเสนอผลงานวิจัยโครงการประชุมเวทีวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 2.....	141
ประวัติผู้เขียน.....	152

รายการภาพประกอบ

	ภาพประกอบ	หน้า
1	ขั้นตอนการสร้างเครือข่าย.....	26
2	แผนภูมิแสดงเครือข่ายแบบเปิดและแบบปิด.....	43
3	ความสัมพันธ์ร่วมกัน ในกิจกรรมร่วมกันของเครือข่ายพื้นที่ทำกิน.....	50
4	ป้ายบอกทางหมู่ที่ 3 บ้านบากันเคย.....	73
5	ที่ตั้งหมู่บ้านบากันเคยและทัศนียภาพโดยรอบ.....	74
6	ศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งและโฮมสเตย์ภายในศูนย์.....	77
7	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	79
8	พื้นที่เยาวชนยากั๋ง.....	80
9	พื้นที่สถานที่อยู่อาศัยลิปัน.....	85
10	ยามเย็นบริเวณศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งและโฮมสเตย์.....	92
11	ลักษณะกึ่งคักแต่นที่จับได้.....	93
12	แสดงเครื่องจับสัตว์น้ำ ไซพับ.....	95
13	ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในการยกไซ.....	95
14	สิ่งที่จับได้จากการยกไซ.....	96
15	ชาวบ้านกับการเข้าร่วมกิจกรรมเขตประกาศอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำโดยชุมชน.....	97
16	ชาวบ้านช่วยกันวางท่อเพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ.....	104
17	การทำที่วางไข่ของปู.....	105
18	การประชุมสัมมนาเครือข่ายการเฝ้าระวังการทำประมง.....	105
19	อนุวัฒน์ เด็กยากั๋งรายการทุ่งแสงตะวันเมื่อ 9 ปีที่แล้ว.....	107
20	ธนาคารกึ่งของชุมชนบากันเคย.....	115
21	ป้ายยินดีต้อนรับของชุมชนบากันเคย.....	119
22	โฮมสเตย์ชุมชน.....	120
23	ป้ายแสดงกฎระเบียบของรีสอร์ทชุมชนบากันเคย.....	122

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของการวิจัย

พื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้เป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด ของประเทศไทย ประกอบไปด้วยระบบนิเวศทางทะเลที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ตั้งแต่ป่าชายเลน ป่าชายหาด หญ้าทะเล ปะการัง กองหิน และ พืชพันธุ์สัตว์น้ำนานาชนิด เป็นบ่อเกิดทรัพยากรสัตว์น้ำ และพันธุ์พืชที่มีคุณค่าอย่างมหาศาลต่อมวลมนุษยชาติ (สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ 2545, 12-15)

ทะเลและทรัพยากรชายฝั่งของไทยในปัจจุบันเสื่อมโทรมและเริ่มก่อตัวอยู่ในขั้นวิกฤตมาก ตั้งแต่ประเทศไทยได้ก้าวออกไปสู่ความทันสมัย มีการปรับเปลี่ยนการพัฒนาไปสู่ระบบอุตสาหกรรมมากขึ้นซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ(สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2536 ,122)ทำให้เริ่มมีการเร่งใช้ทรัพยากร เปิดโอกาสให้ธุรกิจเอกชนเข้าครอบครองการใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ นโยบายการพัฒนาประเทศได้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากความพอเพียงสู่การผลิตเพื่อการค้า เกิดการบุกรุกทำลายทรัพยากรชายฝั่งอย่างรวดเร็ว ทั้งป่าชายเลน ปะการัง หญ้าทะเล และหินกองใต้น้ำถูกทำลาย การลงแรงประมงแบบล้นเกิน (over uses) มีผลให้ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมส่งผลให้ทรัพยากรสัตว์น้ำร่อยหรอ ด้วยเครื่องมือประมงที่ทำลายล้างประเภทต่าง ๆ ได้แก่ อวนรุน อวนลาก เรือปั่นไฟจับปลา กะตัก ระเบิด ยาเบื่อ เป็นต้น ทั้ง ๆ ที่เครื่องมือบางชนิดผิดกฎหมาย กรมประมงมีระเบียบบังคับการทำประมง เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการควบคุม แต่ก็ยังมีผู้ลักลอบทำอยู่เรื่อยๆ อีกทั้ง โครงการพัฒนาของรัฐ เช่น สะพาน ท่าเทียบเรือปากบาราที่กำลังจะเกิดขึ้น ล้วนแล้วก่อให้เกิดการทำลายความสมบูรณ์ของทะเล และทรัพยากรชายฝั่งอย่างรุนแรง นอกจากเรื่องของเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่กล่าวมาข้างต้น แต่ยังมีรูปแบบการดำเนินชีวิต ทั้งในด้านการเมือง วัฒนธรรมรวมทั้งกระบวนการทางด้านความคิด และความหลากหลายในการแสวงหาในความอยากรู้อยากเห็น ทำให้คนในชุมชนลืมวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ค่านิยม แนวคิด และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีเอกลักษณ์ดั้งเดิม

เรื่องราวของวิถีชีวิตชาวประมง ที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ เพื่อเอาตัวรอดโดยใช้พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในทะเล หลังการเข้ามาจัดระเบียบพื้นที่ของรัฐ-ชาติสมัยใหม่ (nation - state) จนทำให้ชาวประมงชายฝั่งถูกกีดกันออกไปจากพื้นที่

บางส่วน ที่พวกเขาเคยใช้เป็นแหล่งทำมาหากินดั้งเดิม เช่นป่าชายเลนที่รัฐนำไปสัมปทานให้แก่ นายทุน ซึ่งชุมชนประมงพื้นบ้านในวันนี้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายฝั่ง ตกเป็นฝ่ายตั้งรับกับปัญหา ทรัพยากรทางทะเลที่ร่อยหรอ ทำให้ชาวประมงซึ่งอาศัยการทำประมงจากทรัพยากรทางทะเลแต่ เพียงอย่างเดียว ท่ามกลางฐานทรัพยากรทางทะเลถูกทำลายลง ผลกระทบจึงรุนแรงกว่า ชุมชนที่หา เลี้ยงชีพจากการยังชีพด้วยวิธีอื่น

เมื่อการเลี้ยงชีพประสบความอึดอัดขัดสน ยิ่งขึ้นทุกวัน ทำให้อยู่ในสภาวะขาด แคลน ชุมชนประมงจึงมีการต่อสู้ ต่อรอง เพื่อความอยู่รอด มีชุมชนหลายๆแห่งได้มีเส้นทางการ ปรับตัวเข้าสู่พื้นที่ทะเล และดินรนเพื่อแก้ปัญหาปากท้องของตน การต่อสู้เหล่านี้เริ่มแรก จะเป็น ไปในระดับชุมชนซึ่งมีการร้องเรียนต่อรัฐ การขับไล่ผู้ทำการประมง แบบล้างผลาญ การประท้วง ซึ่ง เมื่อชุมชนเหล่านี้ได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน พบว่า ต่างก็มีปัญหาคล้ายคลึงกัน จึงเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อเพิ่มพลังในการต่อสู้ของตนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยเน้นไปที่ การแก้ปัญหาปากท้องและปัญหาหนี้สินเบื้องต้น (การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน 2545, 12) ที่ตั้ง อยู่บนฐานของความคิด ความเชื่อ และการมีวัฒนธรรมร่วม โดยผ่านชุมชนของตนเองในรูปแบบ การเกาะกลุ่ม เพื่อคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการแก้ไขปัญหาบนเงื่อนไขธรรมชาติ ที่ต้องดำรง อยู่ร่วมกัน และการจัดองค์กรทางสังคมในพื้นที่ได้มองเห็นทิศทางของความผูกพันในวิถีชีวิตของ ผู้คนในพื้นที่ เด่นชัดยิ่งขึ้น ก็คือ ได้เรียนรู้ และทำความเข้าใจ กับระบบเครือข่ายทางสังคม ซึ่ง เปรียบเสมือนเส้น โลหิตที่โยงใยชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่นั้น ๆ และเนื่องจาก เครือข่ายทางสังคม เป็นสื่อกลางในความสัมพันธ์ต่อผู้คนในพื้นที่ ต่าง ๆ เกิดขึ้น เพื่อให้ชุมชน ประมง มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบักันเคย ซึ่งอยู่ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดสตูล ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตก ดิดชายฝั่งทะเลอันดามัน ลักษณะ หมู่บ้านเรียงตัวตามขอบชายฝั่งทะเล ทำให้คนแถวนี้อาชีพส่วนใหญ่ ก็คือการทำประมงขนาดเล็ก เมื่อ เกิดสภาวะขาดแคลนด้านทรัพยากรขึ้นมา ส่งผลให้ในกลุ่มมีแนวคิดสร้างเครือข่ายทางสังคมขึ้นมา มากมายภายในชุมชน เช่น กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มจักสาน พัด หมวก กลุ่มทำไซ อวนหยอง (เครื่องมือจับสัตว์น้ำ) กลุ่มแปรรูปกะปิ และธนาคารกึ่ง ทุกเครือข่ายเกิดขึ้นด้วยสาเหตุเดียวกันคือ ความอยู่รอดของปากท้อง

สำหรับเครือข่ายที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนบักันเคย ทำให้บักันเคยเป็นที่รู้จัก ทั่วประเทศ ซึ่งเราได้จากรายการทุ่งแสงตะวันที่ทำเรื่องราวเกี่ยวกับเด็ก ส่วนรายการเส้นทางเศรษฐกิจ คู่ชีพตะลุยที่นำเสนอจุดเด่น ในแต่ละพื้นที่ ที่ได้เข้ามาในชุมชนบักันเคย เพื่อมาดำเนินรายการ เพื่อนำเสนอหมู่บ้านบักันเคยผ่านพื้นที่จุดดังลึบ ความแปลกและยากแก่การพบเห็นของวิถีชีวิต และภูมิปัญญาของท้องถิ่นของชุมชนบักันเคย คือ ธนาคารกึ่งซึ่งเป็นธนาคารกึ่งแห่งแรกใน

ประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2548 เพื่อลดภาวะความขาดแคลน แต่สิ่งที่เป็นมนต์เสน่ห์ที่แทรกตัวในบวกันเคยก็คือเด็กๆ กลุ่มเล็กๆ ที่ตอนพลบค่ำ กับแสงสีทองที่สาดส่องมายังเบื้องล่างของโคลนตม กำลังยืนเหยียบ โคลนตม ดูผิวเผินก็คงนึกว่าเป็นเด็กๆ ที่เล่น โคลนกัน ในยามเย็น แต่ถ้าสังเกตสักพักก็จะได้ยินเสียงโห่ร้อง ด้วยความดีใจของเด็กๆ สิ่งทีเด็กๆ จับได้ตัวของมันคล้ายๆ กุ้ง แต่มีกระดอง ซึ่งชาวบ้านในแถบนั้นเรียกว่า“อูดังลิป็น” และนี่คงเป็นความมหัศจรรย์ได้ โคลนตมของหมู่บ้านบวกันเคยอย่างแท้จริง“กลุ่มเด็กย้ออูดังลิป็น” ได้สร้างความประทับใจแก่ผู้พบเห็น ซึ่งเป็นสถานที่เดียว ที่ยังคงเหลือ ภูมิปัญญานี้ปรากฏ ในแถบชายฝั่งอันดามันเป็นเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งมีวิธีการดำเนิน โครงการ คือ เมื่อชาวประมงและเครือข่ายเยาวชนกลุ่มย้ออูดังลิป็น หามาได้แล้วพบว่า อูดังลิป็นยังไม่ได้ขนาดตามท้องตลาด กลุ่มเยาวชนจึงนำอูดังลิป็น ไปฝากไว้ที่ธนาคารกึ่ง เมื่ออูดังลิป็นขนาดตัว ได้ขนาดตามต้องการ ก็สามารถนำอูดังลิป็น ไปขายเพื่อนำเงินไปจุนเจือครอบครัว ศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งดังกล่าว ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ นักเรียน เยาวชน และชุมชนต่าง ๆ เพื่อเข้ามาศึกษาดูงานและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนบวกันเคย

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดคำถามว่า อูดังลิป็นที่อยู่ภายใต้โคลนตมทำให้เกิดความมหัศจรรย์ ถึงกับเป็นพื้นที่ของปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมในภาวะความขาดแคลนทรัพยากรประมงได้อย่างไร อันจะนำไปสู่ความเข้าใจและเผยให้เห็นถึงกลวิธี ในการต่อสู้ต่อรองของชุมชนบวกันเคยในภาวะความขาดแคลนทรัพยากรประมง ซึ่งจะทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้หาแนวทางในการให้ความช่วยเหลือ เพื่อให้กิจกรรมนำมาสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชนซึ่งองค์ความรู้จากพื้นที่อูดังลิป็น ผลิผลเผยให้เห็นถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปฏิบัติการผ่านชีวิตประจำวัน และยังเชื่อมโยงให้เห็น เครือข่ายทางสังคม วิธีการ กระบวนการ และการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นการประยุกต์ใช้ข้อมูลเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มชุมชน และเชื่อมโยงไปสู่การเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและที่พักโฮมสเตย์ภายในศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง ทำให้ชุมชนแห่งนี้ก้าวล้ำไปอีกขั้น ในการนำพาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งในความหลากหลายกิจกรรม ภายในชุมชน

คำถามของการวิจัย

1. ชุมชนบวกันเคยมีปฏิบัติการประจำวันผ่านพื้นที่อูดังลิป็นอย่างไร
2. ชุมชนบวกันเคยสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านพื้นที่อูดังลิป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของเยาวชนผ่านพื้นที่อู่ดงลิป็น
2. เพื่อศึกษาเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่อู่ดงลิป็นผ่านธนาคารกั๋ง

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ทำให้เข้าใจและสามารถอธิบายถึงกระบวนการ ในการสร้างพื้นที่ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคม ในภาวะขาดแคลนทรัพยากรประมงของชุมชนบាក់นเคย ในการต่อสู้ต่อรองกับปัญหาและอุปสรรคทรัพยากรประมง
2. สามารถนำความรู้จากงานวิจัยพัฒนาการทำประมงของตนเองไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง รับรู้ ผลดีในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร
3. นำผลที่ได้ไปสู่การพัฒนา และเป็นแรงผลักดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูล ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาถึงการสร้างพื้นที่ปฏิบัติการประจำวันของเยาวชนอู่ดงลิป็นและกรรมการศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๋ง โดยใช้แนวคิดปฏิบัติการประจำวัน ศึกษาในเรื่องความเป็นมา การก่อเกิดกลุ่มเยาวชนอู่ดงลิป็น การต่อสู้ต่อรองไปจนถึงการใช้แนวคิดเครือข่ายทางสังคมที่นำมาสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๋งเพื่อปลูกจิตสำนึกไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากร

ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยศึกษาพื้นที่ชุมชนบាក់นเคย ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล เป็นพื้นที่ในการศึกษาเนื่องจากเป็นพื้นที่อู่ดงลิป็น พื้นที่ส่วนใหญ่ติดกับชายฝั่งทะเลและมีกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนที่มีการอู่ดงลิป็น เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านของเยาวชนบាក់นเคยและมีการสร้างเครือข่ายธนาคารกั๋ง เพื่อตั้งศูนย์กลางการอนุรักษ์ทรัพยากร และยังเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับโฮมสเตย์ ซึ่งเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวแห่งใหม่

ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการศึกษาในช่วงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2554 – เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2555

นิยามศัพท์เฉพาะ

อู๊ดงลีป็น หมายถึง กังตักแต่น เป็นชื่อเรียกในภาษามลายู

มหัศจรรย์ใต้โคลนตม หมายถึง พื้นที่มีลักษณะเป็นป่าชายเลนลึกลงไปเป็นหาดเลน โคลน ซึ่งกังตักแต่นอาศัยอยู่ในรูใต้ดินเลน ลักษณะลำตัวใสเหมือนแก้วและมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ

ชุมชนบักันเคย หมายถึง กลุ่มเยาวชนและกลุ่มชาวบ้านในบักันเคย ที่เป็นเครือข่ายรวมกลุ่มกันผ่านกิจกรรมเกี่ยวกับอู๊ดงลีป็น

พื้นที่ปฏิบัติการประจำวัน หมายถึง พื้นที่ ที่เยาวชนใช้เทคนิค กลวิธีในการล่าอู๊ดงลีป็น และพื้นที่ที่ชุมชนบักันเคยใช้กลวิธีในการต่อรอง เพื่อทำมาหากินในภาวะขาดแคลนทรัพยากรในการรวมกลุ่มกันเป็นธนาคารกึ่ง

การสร้างเครือข่ายทางสังคม หมายถึง การรวมกลุ่มกัน ของบุคคลในชุมชน เพื่อระดมความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ในการที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน จนทำให้ทุกคนเกิดสำนึกร่วม เห็นประโยชน์ และศรัทธามั่นคงต่อการรวมตัวกัน แล้วขยายแนวร่วม ออกสู่ชุมชนใกล้เคียง รวมพลังเพื่อต่อรองกับกลุ่มอื่น ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย 2 กิจกรรม คือ การล่าอู๊ดงลีป็น และ ศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง อุดงลีปนมหัทศวรรย์ใต้โคลนตม : พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนบวกันเคย จังหวัดสตูล มีเนื้อหา แนวคิดและทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้

1. แนวคิดปฏิบัติการประจำวัน
2. แนวคิดเครือข่ายทางสังคม
3. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. แนวคิดระบบกรรมสิทธิ์
5. แนวคิดพื้นที่
6. บริบทชุมชนบวกันเคย

แนวคิดปฏิบัติการประจำวัน (the practice of everyday life)

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดปฏิบัติการประจำวันมาใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์การต่อสู้ต่อรองของกลุ่มเยาวชนและชุมชนบวกันเคยที่อยู่ในภาวะขาดแคลนทรัพยากรประมงซึ่งแนวคิดปฏิบัติการประจำวันเป็นแนวคิดของ มิเชลเดอแซร์โต (de Certeau) ในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมาชีวิตประจำวัน (everyday life) ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในแวดวงการศึกษาวัฒนธรรม ทั้งในแง่ที่เป็นวัตถุของการวิเคราะห์ บริบทของการวิเคราะห์และเป็นเครื่องมือของการวิเคราะห์

กระแสความสนใจชีวิตประจำวันในช่วงตั้งแต่ปี 1990 เริ่มมาจากปัจจัยหลายอย่าง ส่วนหนึ่งคือ จากความต้องการที่จะหนีห่างจากข้อจำกัดของการวิเคราะห์ที่มองปรากฏการณ์ทางสังคมในแง่ตัวบท สัญญา (sign) และภาพแทน (representation) ตามแนวทางของโครงสร้างนิยม โดยกลับมาให้ความสำคัญกับประสบการณ์จริง ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะบริบท และความรู้ที่ได้มาจากสัญชาตญาณ นอกจากนั้นการที่ชีวิตประจำวันได้รับความสำคัญในแง่หนึ่งก็สัมพันธ์อยู่กับสิ่งละอันพันละน้อยเรื่องราวเล็กๆ ของคนเล็กๆ และวิธีที่คิดที่ว่า เวทีของการต่อสู้ไม่ได้จำกัดอยู่แต่การเล่าเรื่องใหญ่ๆ อย่างการเมือง เศรษฐกิจ สังคม หรือเรื่องราวที่ถือกันว่ายิ่งใหญ่ สลักสำคัญเท่านั้น

ชีวิตประจำวันในฐานะที่เป็นประเด็นที่น่ามาวิเคราะห์จะให้ความสำคัญกับการเมืองจุลภาค (micro-politic) และกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (new social movement) ชีวิตประจำวันในมุมมองของวัฒนธรรมศึกษาจึงถูกโยงอยู่กับความเป็นอื่น เช่น กลุ่มชายขอบ กลุ่มที่อ่อนแอ กลุ่มที่ถูกกดขี่ และปฏิบัติต่อต้านแข่งขัน เป็นการใช้นิเวศวิทยาเกี่ยวกับชีวิตประจำวันในการวิเคราะห์กลุ่มที่เป็นอื่นในทางสังคมวัฒนธรรมในด้านหนึ่งชีวิตประจำวันได้รับความสนใจเพื่อที่จะเน้นถึงความสำคัญของความรู้สึกและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลที่มีส่วนกำหนดความเป็นไปได้ในสังคม ไม่ใช่เรื่องการครอบงำกำหนดจากโครงสร้างแต่เพียงอย่างเดียว ชีวิตประจำวันในความหมายนี้ปรากฏชัดขึ้นในแวดวงสังคมศาสตร์ ที่ต้องการก้าวพ้นจากความคิดโครงสร้างนิยม (structuralism) และปฏิฐานนิยม (positivism) ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่อยมาจนถึงทศวรรษที่ 1980 ปฏิบัติการดังกล่าวสะท้อนออกมาในแนวทางของกลุ่มที่เรียกว่า “สังคมวิทยาจุลภาค” (micro sociology) ซึ่งเน้นไปที่การหาวิธีอธิบายรายละเอียดของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน กลุ่มนี้ถือว่าชีวิตประจำวันเป็นส่วนที่สำคัญในการหล่อหลอมความคิดและพฤติกรรมของคนในสังคม นอกเหนือจากระบบระเบียบที่กำหนดโดยโครงสร้างใหญ่ ความคิดเรื่องชีวิตประจำวันตามแนวทางของสังคมวิทยาจุลภาคได้อิทธิพลมาจากสำนักปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) ที่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เพราะถือว่าเป็นความรู้ที่ไม่ได้ผ่านการตรึงตรองเป็นความรู้ที่เกิดจากความเคยชิน จนเป็นนิสัย และมาจากสามัญสำนึกมากกว่าความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ชีวิตประจำวันในความหมายนี้เป็นหน่วยพื้นฐานของประสบการณ์ทางสังคม และเป็นประสบการณ์ที่ตายตัว (Bovone. 1989 อ้างถึงในสุธาธิ์น คุณผล 2550)

การมองชีวิตประจำวันในอีกความหมายหนึ่งเชื่อมโยงอยู่กับกลุ่มที่เรียกรวมกันอย่างกว้างๆ ว่า มาร์กซิสม์ใหม่ที่ครอบงำลึกลงไปในชีวิตประจำวัน นักคิดกลุ่มนี้มองชีวิตประจำวันในฐานะที่เป็นผลผลิตของภาวะทุนนิยมสมัยใหม่ ที่ครอบงำลึกลงไปในชีวิตประจำวัน สังคมบริโภคนิยมทำให้ชีวิตประจำวันถูกครอบงำด้วยความไม่แท้ (inauthenticity) ความแปลกแยก (alienation) และความดาษดื่น (banality) กลุ่มนี้ต้องการขยายการมองปัญหาของภาวะสมัยใหม่ ออกจากเรื่องของการผลิต และการครอบงำทางอุดมการณ์ให้ครอบคลุมไปถึงการบริโภคนิยมและการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่แต่เดิมมักถูกมองว่าไม่สลักสำคัญ แต่ในขณะที่นักคิดจำนวนหนึ่งในกลุ่มนี้ อย่างเช่นสำนักแฟรงเฟิร์ต (Frankfurt school) เห็นว่าชีวิตประจำวันถูกยึดครองจนไม่สามารถจะกอบกู้คืนมาได้แล้ว อีกกลุ่มหนึ่งกลับมองว่าถึงแม้ชีวิตประจำวันถูกครอบงำโดยกลไกของสภาวะสมัยใหม่จนไร้ชีวิตชีวาน่าเบื่อ เหลือแต่กากเดนของความเป็นมนุษย์ แต่ชีวิตประจำวันยังเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ และมีศักยภาพที่จะพลิกฟื้นความมีชีวิตชีวาหรือปลุกจิตสำนึกขึ้นมา

ใหม่ได้ ชีวิตประจำวันในความหมายหลังนี้ปรากฏชัดในงานของมาร์กซิสต์ใหม่อย่าง Agens Heller ลูกศิษย์คนสำคัญของ Georg Lukacs แห่งสำนักบูคาเปสต์ และองรี เลอแฟบวร์ (Henri Lefebvre) นักคิดชาวฝรั่งเศส (Heller. 1970)

ทั้งสองคนเห็นตรงกันว่าจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญกับชีวิตประจำวัน เพราะมนุษย์ไม่อาจจะสมบูรณ์ได้ ถ้าชีวิตประจำวันยังถูกรอบงำโดยจิตสำนึกที่ผิดพลาด และเน้นว่าชีวิตประจำวันไม่ใช่ประสบการณ์ที่แน่นอนตายตัว แต่พลิกผันเปลี่ยนแปลงได้ ในด้านหนึ่งก็เป็นส่วนที่ถูกครอบงำจนไร้ชีวิต แต่ขณะเดียวกันก็ยังมีพลังที่แฝงอยู่ ที่จะเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่สังคมอุดมคติ (utopia) แต่ Heller ให้ความสำคัญกับการหาวิธีศึกษาชีวิตประจำวันในฐานะที่เป็นประสบการณ์ร่วมของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ เพื่อที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และวิธีการที่แต่ละคนทำความเข้าใจสังคมรอบตัว เพราะ Heller เห็นว่าความคิดที่มุ่งหวังให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคม ไม่อาจจะมีผลได้ ถ้าไม่เข้าใจความรู้สึกของคนตัวเล็กๆ

แต่งงานของ Lefebvre (1987 อ้างถึงใน เก็ดถวา บุญปรากร 2551, 41-45) ให้ความสำคัญกับการหาจังหวะเวลาและปัจจัยที่จะพลิกให้สภาวะของความตายซากน่าเบื่อหน่ายของชีวิตประจำวันในภาวะสมัยใหม่ กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลง Lefebvre เห็นว่าการปฏิวัติจะมีพลังอย่างแท้จริง ถ้าเริ่มมาจากเนื้อในของสังคมที่สุกอร่อน การมองชีวิตประจำวันของ Lefebvre ที่มองว่ามนุษย์ถูกรอบงำจากกลไกบางอย่างที่แทรกซึมเข้าไปแทนที่ความจริงจนไม่รู้สึกรู้ตัว การเปลี่ยนแปลงต้องเกิดขึ้นจากภายใน แต่ต้องมีเงื่อนไขจากปัจจัยภายนอกเข้ามาชี้นำเพื่อที่มนุษย์จะหลุดพ้นจากภาพลวงตา Lefebvre จึงแยกแยะระหว่างชีวิตประจำวันในความหมายของ everyday life, daily life ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานในชีวิตมนุษย์กับความจำเจซ้ำซากที่ Lefebvre ใช้คำว่า everydayness เป็นสิ่งที่เขาเห็นว่ามากับภาวะสมัยใหม่ Lefebvre เห็นพ้องกับการเคลื่อนไหวของนักคิดในสาย surrealists และ situations ที่มองหาความโดดเด่นในความตายคืนของชีวิตประจำวัน เพื่อแสวงหาวิธีที่จะทำให้แสงทองส่องอำไพของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้

แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของ Lefebvre ไม่เป็นที่นิยมมากนักในยุค 1990 เรื่อยมา ซึ่งเป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องกับกระแสความคิดแบบหลังสมัยใหม่ หลังโครงสร้างนิยมมากกว่า โดยมุ่งตั้งคำถามเกี่ยวกับการแยกแยะว่าอะไรคือความจริง อะไรคือสิ่งลวงตา หรือมาตราวัด อย่างเช่น อะไรคือความแท้ ความไม่แท้ และวิธีคิดแบบที่มีเป้าหมายอยู่ที่สังคมอุดมคติในแง่ที่แนวคิดเกี่ยวกับชีวิตประจำวันในงานของนักคิดชาวฝรั่งเศสอีกคนหนึ่งที่ร่วมสมัยกับ Lefebvre คือ Michel de Certeau จะสอดคล้องกับบรรยากาศแห่งยุคสมัย และมีอิทธิพลอย่าง

สำคัญในการทำให้เรื่องราวในชีวิตประจำวันเป็นประเด็นที่นำมาศึกษาวิเคราะห์อย่างแพร่หลายในการศึกษาวัฒนธรรม

de Certeau (1980) เสนอแนวคิดที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันไว้ในงานสองเล่มคือ the practice of everyday life เล่มหนึ่ง และเล่มสอง โดยทั้งสองเล่มตีพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสในปี 1980 เป็นผลมาจากโครงการวิจัยของ de Certeau ทำให้กับหน่วยงานของฝรั่งเศส เล่มแรกแปลเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อปี 1984 ในช่วงที่เขายังมีชีวิตอยู่ และสอดคล้องกับจังหวะที่แนวคิดด้วยชีวิตประจำวันกำลังเป็นที่น่าสนใจในแวดวงวิชาการ แองโกล แซกซอน ในขณะที่เล่มที่ 2 แปลเป็นอังกฤษในอีก 10 ปีให้หลัง

ความสนใจในชีวิตประจำวันของ de Certeau ได้แรงบันดาลใจจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 1968 ในกรุงปารีส และจากกลุ่ม Avant-garde มองว่า การลุกฮือของประชาชนที่เกิดขึ้นและขยายวงกว้างไปด้วยตัวของมันเอง ครั้งนั้นเป็นตัวอย่างที่น่าชื่นชมของการบ่มเพาะจากชีวิตประจำวัน เช่นเดียวกับ Lefebvre แต่ด้วยจุดมุ่งหมายและวิธีการที่แตกต่าง

สิ่งที่ de Certeau เสนอไว้ใน the practice of everyday life มีเป้าหมายหลักอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก การเน้นความสำคัญของการบริโภค ประการที่สอง เน้นการตั้งคำถามกับการศึกษาชีวิตประจำวัน สำหรับประการแรกการเน้นความสำคัญของการบริโภคได้ผูกโยงอย่างแนบแน่นกับเรื่องราวของชีวิตประจำวัน เขาปฏิเสธความคิดของกลุ่มซ้ายใหม่ที่ดูแคลนวัฒนธรรมสมัยนิยม และสังคมบริโภคว่าลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ โดยพยายามชี้ว่าการบริโภคมีด้านบวกด้วย ไม่ใช่เรื่องราวของการขึ้นอำนาจอย่างเดียว แต่ย้ำว่ามวลชนไม่ได้เป็นผู้บริโภคที่ถูกกระทำอยู่ตลอดเวลาแต่มีวิธีการ (ways of operating) ที่จะสัมพันธ์กับอำนาจการให้ความสำคัญและเห็นศักยภาพของการบริโภค และกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การอ่าน การเดิน การทำกับข้าว ทำให้แนวคิดของชีวิตประจำวันของเขาเป็นที่ถูกใจในวงการวัฒนธรรมศึกษาแนวหลังโครงสร้างนิยม

ส่วนเป้าหมายประการที่สอง คือ การตั้งคำถามกับการศึกษาชีวิตประจำวัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีข้อสรุปไว้ก่อนแล้ว เพียงแต่ใช้ชีวิตประจำวันเป็นเครื่องมือนำไปสู่จุดหมายนั้น เขาเห็นว่ากลไกของอำนาจในภาวะสมัยใหม่ที่ชีวิตประจำวันต้องต่อรองด้วยนั้น หมายถึง ความพยายามนำชีวิตประจำวันไปใส่กรอบทางทฤษฎีของนักวิชาการที่สนใจในชีวิตประจำวัน โดยไม่ทำให้ชีวิตประจำวันกลายเป็นเพียงวาทกรรม

de Certeau ให้ความสำคัญกระบวนการผลิตที่เกิดขึ้นในขั้นตอนที่คนธรรมดาสามัญบริโภคสิ่งของหรือระบบสัญญาณต่างๆ ที่กำหนดขึ้นมา โดยระบบที่อยู่เหนือการควบคุมของพวกเขา de Certeau เห็นว่าการที่จะเข้าใจกระบวนการที่วนนี้ได้ ต้องใช้ความสนใจกับเรื่องราวใน

ชีวิตประจำวัน อาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่เขาเสนอเปรียบเสมือนเหรียญอีกด้านหนึ่งในงานของ Michel Foucault ในขณะที่ฟูโกต์ต้องการแจกแจงให้เห็นว่าอำนาจมีกลไกอย่างไร ในการเข้าไปแทรกซึมชีวิตประจำวัน โดยไม่รู้ตัว และกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีคิดจิตใจของกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการควบคุมให้ไม่เกิดการต่อต้านชัดเจน de Certeau ต้องการจะชี้ให้เห็นว่า อำนาจไม่อาจจะครอบครองชีวิตประจำวันได้ทั้งหมดอย่างที่ฟูโกต์ว่าไว้ สิ่งที่ de Certeau สนใจคือวิธีการที่ฝ่ายอ่อนแอหรือถูกครอบงำใช้จังหวะเวลา และโอกาสที่มีอยู่ หลวยประโยชน์จากฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่า เขามองว่าการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นเรื่องของการแย่งชิงและต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relations) ระหว่างผู้กำหนดกับผู้ใช้อย่างนี้ไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางเดียว แต่เป็นวงจรของอำนาจที่หมุนเวียนอย่างไม่สิ้นสุดในชีวิตประจำวัน จุดนี้เองที่ทำให้ชีวิตประจำวันมีมิติทางการเมือง

de Certeau อธิบายการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านการใช้ศัพท์ทางทหาร คือ “strategy” กับ “tactic” ในการอธิบายถึง พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตประจำวัน “strategy” หรือ “ยุทธศาสตร์” หมายถึง การกระทำของอำนาจที่มีฐานที่มั่นชัดเจน ซึ่งเป็นตัวกำหนดการจัดวางความสัมพันธ์ กับส่วนอื่นๆ ที่อยู่ภายในนอกวง โศจร ตรีภพของการเมือง เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ ถูกสร้างขึ้นในรูปแบบยุทธศาสตร์ส่วน “tactic” หรือ “กลวิธี” หมายถึง การกระทำที่ไม่มีตำแหน่ง แห่งที่ของตัวเอง แต่แฝงอยู่ในเครือข่ายของอำนาจ อาศัยจังหวะและโอกาสในการฉกฉวยประโยชน์หรือต่อรองกับอำนาจ การทำงานของ “กลวิธี” เป็นเรื่องชั่วคราว และไม่ได้ครองผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ความสำเร็จอยู่ที่การหาช่องจังหวะเวลาที่จะแปลงสถานการณ์ เฉพาะหน้าให้เป็นโอกาส de Certeau ชี้ว่ากิจกรรมในชีวิตประจำวันมีกระบวนการทำงานของ “กลวิธี” แฝงอยู่ไม่ว่าจะเป็นการสนทนา การอ่าน การเดินทาง การจับจ่ายซื้อของ การทำกับข้าว และอื่นๆ เพื่อช่วงชิง ต่อรองและจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

คำกริยาที่ de Certeau ใช้เพื่อแสดงถึงการทำงานของ “กลวิธี” ลือถึงการเบียดแทรก (insinuate) เข้าไปในพื้นที่ของอำนาจ การเอาตัวรอด (make do/get by) หรือการลักลอบ (poaching) เหล่านี้เป็นความคิดสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นในภาวะที่สถานการณ์บังคับ หรือถ้าจะเปรียบกับการทำสงคราม “strategy” หมายถึง การรบที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า แต่ “tactic” คือการรบแบบเล่นไปตามเพลงที่ไม่อาจกำหนดยุทธศาสตร์ที่แน่นอนตายตัวได้ ขึ้นอยู่กับว่าจะฉวยโอกาสได้เมื่อไหร่

จุดสำคัญในการอธิบาย วิธีการทำงานของชีวิตประจำวันอยู่ที่สนใจ “การกระทำ” และ “วิธีการ” ถึงแม้เขาจะชอบบทบาทของผู้บริโภคแต่ก็ไม่ใช่ว่าผู้บริโภคที่เป็นปัจเจก อีกในหนึ่งก็คือ ผู้บริโภคจะเป็นใคร ไม่สำคัญ ความสำคัญอยู่ที่เขาหรือเธอทำอะไร ในการต่อรองและการจัดวางความสัมพันธ์ทางอำนาจ

de Certeau ซึ่งให้ความสนใจในชีวิตประจำวันของเขาแตกต่างจากแนวทางที่ใช้ subject เป็นตัวตั้ง เพราะพวกเขามองเห็นภาพที่ไม่แน่นอนตายตัวของ subject แต่สิ่งที่เขาแสวงหาคือศิลปะ ในการถ่ายทอดท่วงทำนองของชีวิตประจำวัน หรือเครื่องมือที่จะสังเกตความเป็นไปในชีวิตประจำวัน ได้ลึกซึ้งกว่ากรอบที่ใช้วิเคราะห์แบบเดิมๆ วิธีการที่ละเอียดอ่อนและลึกลับเพียงพอที่จะสะท้อนความหลากหลายที่ไม่ประติดประต่อกันในชีวิตประจำวัน เครื่องมือที่ว่านี้ไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบเพียงอย่างเดียว อาจมาจากการผสมผสานหลากหลายวิธีซึ่ง de Certeau เรียกวิธีนี้ว่า polemological approach ซึ่งปฏิเสธการวิเคราะห์แบบตายตัวของสายโครงสร้างนิยม ที่พยายามถอดรหัสสังคมโดยจับใส่กรอบของโครงสร้างของภาษา

ด้วยเหตุนี้ de Certeau จึงให้ความสำคัญกับการเล่าเรื่อง (narrativity) เพื่อนำเสนอ “การปฏิบัติการณ์ของชีวิตประจำวัน” โดยเน้นว่าการเล่าเรื่องแตกต่างจากการอธิบาย (description) การบรรยาย หรือเล่าเรื่อง ไม่มีเป้าหมายที่จะให้รายละเอียดเพื่อให้เห็นความจริง แต่ต้องการสร้างพื้นที่ที่สมมติที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมทางวาทกรรมเกี่ยวกับความจริง เพื่อโน้มนำให้เกิดกระบวนการที่เข้าใจความจริงเฉพาะกาล เฉพาะบริบท ซึ่งเขาถือว่าการเล่าเรื่องเป็น tactics อย่างหนึ่งในการนำเสนอชีวิตประจำวัน โดยเน้นการพรรณนาถึงกลุ่มสังคมที่ศึกษาที่ “ผู้เล่า” ไม่ได้ผูกขาดการเล่าเรื่อง หรือแยกตัวออกมาจากสิ่งตนเองพรรณนาถึง ในขณะที่เดียวกันก็เปิดให้เสียงอื่นๆ เล่าเรื่องด้วย

de Certeau ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นความสำคัญของชีวิตประจำวันหรือการมองความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากมุมมองของกระบวนการบริโภคเท่านั้น แต่ต้องการเน้นถึงจรรยาบรรณของกระบวนการสร้างความรู้ด้วย โดยเตือนให้ผู้ศึกษาตระหนักอยู่เสมอถึงปัญหาในกระบวนการสร้างภาพตัวแทนในการศึกษาและการกำหนด “วัตถุ” (ผู้หญิง ผู้ชาย ผู้บริโภค คนดู โทรทัศน์) ถูกกำหนดขึ้นมาได้อย่างไร ในการศึกษา มีกระบวนการอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับการสร้างรู้นั้นๆ ขึ้นมา เช่น กลุ่มคนที่เป็นผู้บริโภค และเครือข่ายอำนาจที่ปรากฏออกมาในกิจกรรมการบริโภคในกาลเทศะนั้นๆ

ชีวิตประจำวันในความหมายของ de Certeau ไม่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะคู่ตรงกันข้าม (non-oppositional binary) แต่เป็นวงจรของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เชื่อมโยงและมีส่วนกำหนดความหมายซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างการผลิต (production) กับการบริโภค (consumption) หรือพื้นที่ (space) กับสถานที่ (place) กลวิธี (tactic) เกิดขึ้นได้และทำงานภายใต้ความสัมพันธ์กับยุทธศาสตร์ (strategy) “อำนาจ” และ “การต่อต้าน” ในความหมายของ de Certeau ไม่ได้แยกออกจากกัน เขาเชื่อว่าชีวิตประจำวันมีความพิเศษอยู่แล้ว และมีพลังในการท้าทายอำนาจอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่จำเป็นต้องแสดงออก ซึ่งการตอบโต้อย่างถอนรากถอนโคน

เป้าหมายจึงอยู่ที่ว่าจะทำอะไร ที่จะทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการทำงานของชีวิตประจำวันเป็นที่ประจักษ์ สิ่งที่สำคัญที่สุด คือการทำให้ความเป็นอื่นนี้มีเสียง เรื่องชีวิตประจำวันในความหมายของเขาจึงไม่ได้เสนอทางออก หรือวิธีล้มล้างการควบคุมกดขี่ แต่เสนอหนทางที่จะเปิดช่องให้ชีวิตประจำวันได้แสดงศักยภาพที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยตัวเอง (สุธาริน คุณผล. 2550 ; อ้างจาก Highmore. 2002)

ในด้านหนึ่งชีวิตประจำวันถูกมองว่าเป็นเรื่องซ้ำซากจำเจน่าเบื่อ แต่อีกด้านก็ถูกมองว่าแฝงด้วยพลังสร้างสรรค์ ชีวิตประจำวันไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องราวของความแปลกแยกครอบงำ ชัดขึ้นเสมอไป แต่ในขณะเดียวกันได้ให้ความสำคัญกับเรื่องธรรมดา คำถามที่ตามมาด้วยเสมอคือ ทำไมเรื่องธรรมดาสามัญในชีวิตประจำวันถึงได้รับความสนใจ และถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษา (เก็ดถวา บุญปรากฏ. 2551, 48)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน

จากการสำรวจงานวิจัยเกี่ยวกับชีวิตประจำวันพบว่า มีผู้สนใจใช้แนวคิดชีวิตประจำวัน จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ เก็ดถวา บุญปรากฏ (2551) ศึกษาเรื่อง ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนปางเบซาร์ไทย-มาเลเซีย ได้ศึกษาถึง ผู้คน ผู้ค้า และสินค้าที่มีการข้ามแดนไปมาอยู่ตลอดเวลา เพื่อทำความเข้าใจในวิถีคิด ความเชื่อ ในการทำการค้าข้ามแดน โดยมุ่งเน้นศึกษาชีวิตประจำวันของผู้คนและผู้ค้ามุสลิมต่างแดน ซึ่งได้มีการศึกษาเกี่ยวกับความหมายทางสังคมของพื้นที่ชายแดนปางเบซาร์ ไทย-มาเลเซีย เครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดน และการดำเนินกิจกรรมทางการค้า ของผู้ค้ามุสลิม ในการต่อรองกฎระเบียบ รัฐ-ชาติ และต่อรองกับหลักการศาสนาอิสลาม และรวมไปจนถึง การบริโภคสินค้าเสื้อผ้าข้ามแดน การสร้างอัตลักษณ์ทางสังคม และการให้ความหมายในการสวมใส่เสื้อผ้าของชาวมลายู ซึ่งผลวิจัย พบว่า พื้นที่ในอาณาบริเวณปางเบซาร์ไทย-มาเลเซีย มีความหมาย ทางสังคมตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละมิติเวลา

ในระยะก่อนการปักปันเขตแดนรัฐ-ชาติ ยังไม่มีเส้นเขตแดน ปางเบซาร์เป็นเพียงสถานีการค้า หลังจากมีการปักปันเขตแดนในปี 2452 ระหว่าง สยามกับอังกฤษ ทำให้เกิดการสถาปนารัฐ-ชาติสมัยใหม่ พื้นที่ปางเบซาร์ที่เคยเป็นพื้นที่เดียวกันได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ทำให้ปางเบซาร์มีเขตแดนที่ชัดเจนแน่นอน การค้าในช่วงนี้จึงเป็นการค้าชายแดน เมื่อปี 2516-2531 รัฐบาลมาเลเซียกับรัฐบาลไทย ได้ร่วมมือสร้างตลาดการค้าชาวแดงขึ้น มีผลทำให้เส้นเขตแดนพร่าเลือน ทั้งนี้เนื่องจากมีการไหลเข้าไหลออก ของผู้คน ผู้ค้า และสินค้านี้จึงเป็นช่องทางระหว่างเส้นเขตแดน ไทย-มาเลเซีย ปี 2532 – ปัจจุบัน มีการปิดตลาดการค้า ชาวแดงและย้ายช่องทางเข้าออก ไปที่แห่งใหม่ มี

ผลทำให้ผู้ค้าในตลาดการค้าข้าวแดง และผู้ค้า ในตลาดป่าดงเบงชารีไทย ได้รับความเดือดร้อน ผู้ค้ามุสลิมจึงต้องหาทางออก โดยการค้าข้ามแดน ส่วนรูปแบบความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางการค้าของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนป่าดงเบงชารีไทย-มาเลเซียมีรูปแบบความสัมพันธ์ ที่ซับซ้อน และหลากหลายพบว่า มีการแต่งงานระหว่างผู้หญิงไทยพุทธ กับผู้ชายมาเลย์มุสลิม เป็นรูปแบบที่ข้ามพรมแดน รัฐ-ชาติ และข้ามพรมแดนทางชาติพันธุ์ ทำให้สามารถเช่าซื้อร้านค้า ที่อยู่อาศัย รวมทั้งได้รับสวัสดิการ จากรัฐบาลมาเลเซีย ส่วนความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม เป็นรูปแบบในการหาช่องทาง และโอกาส ในการค้าข้ามแดน การใช้ภาษาในการเจรจาต่อรอง ระหว่างผู้ค้า ลูกจ้าง และผู้ซื้อ มีการข้ามเส้นเขตแดนไปมาตลอดเวลา การดำเนินกิจกรรมทางการค้า ของผู้ค้ามุสลิม ข้ามแดนล้วนแต่เผชิญกับ สิ่งต้องห้าม ตามหลักการศาสนาอิสลาม การขนส่งสินค้าข้ามแดนที่ต้องลักลอบนำสินค้ามาขายในมาเลเซีย การหลบหลีกการตรวจจับ ของเจ้าหน้าที่ ซึ่งต้องใช้หลากหลายวิธีคือ “กองทัพนวด” “การเตะเข้าเตะออก” และ “การยัดใส่” ชาวมาเลย์นิยมบริโภคน้ำมันคั่ว เสื้อผ้าที่นำเข้าจากไทย และได้ให้ความหมายเสื้อผ้า ที่สวมใส่ว่า เป็นเครื่องหมายบ่งชี้ ถึงความทันสมัย มีสถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจ ที่สูงกว่า เมื่อเทียบกับสังคมมาเลย์ ที่สวมใส่เสื้อผ้า ในวัฒนธรรมมุสลิม ที่มีรูปแบบเรียบง่าย รวมทั้งมีการปรับใช้ เสื้อผ้าเพื่อสวมใส่ให้เหมาะสมกับสถานที่และโอกาสที่แตกต่างกัน

สิตี ชูโบะห์ (2554) ศึกษาเรื่อง วิธีชีวิตผู้หญิงมุสลิมชายแดนไทย-จิงโหลน ที่ศึกษาเรื่องราวในชีวิตประจำวันของผู้หญิงมุสลิมท่ามกลางบริบทของพื้นที่ชายแดนไทย – จิงโหลน จากการศึกษาพบว่า เสียงของผู้หญิงมุสลิมในเขตชายแดนไทย-จิงโหลน ในประเด็นการใช้ชีวิตประจำวัน ผู้หญิงมีการดำเนินชีวิตในรูปแบบที่หลากหลาย และแตกต่างกันอยู่กับพื้นฐาน หรือเบื้องหลังชีวิตแต่ละบุคคล มุมมองที่ถูกถ่ายทอดของผู้หญิงมุสลิม ในพื้นที่ และนอกพื้นที่มีความแตกต่างกัน ผู้หญิงมุสลิมที่เป็นคนในพื้นที่ดั้งเดิมเกิดความคุ้นชินกับสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในดำนนอกซึ่งแตกต่างกับผู้หญิงมุสลิม ที่ย้ายเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพในดำนนอกในช่วงแรก ๆ ย่อมมีความรู้สึกแปลก กลัว และมีความรู้สึกขัดแย้งกับสภาพแวดล้อมที่ตนเองพบเจอ แต่ก็สามารถดำรงชีวิตปกติทั่วไปได้เป็นอย่างดี เนื่องจากความลือชื่อของพื้นที่เกี่ยวกับการค้าบริการทางเพศทำให้ส่งผลกระทบต่อผู้หญิงมุสลิมที่อาศัยพื้นที่ดังกล่าว มีความแสดงความเป็นตัวตนด้วยการปฏิบัติตามบทบัญญัติศาสนาอิสลามที่มีบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน เพื่อป้องกันการถูกมองเหมือน แต่ไม่ได้มากเกินจนรู้สึกแตกต่างเนื่องจากคนในพื้นที่ดำนนอกมีความหลากหลายทั้งด้านเชื้อชาติศาสนาและวัฒนธรรม ดังนั้นการอยู่ร่วมกันของผู้หญิงมุสลิมและบุคคลส่วนใหญ่ในพื้นที่ที่มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันสามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้

วันเพ็ญ สุภาจันทร์ (2553) การแต่งงานข้ามชาติพันธุ์ : ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ระหว่างไทยพุทธกับมลายูมุสลิมในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของกลุ่มไทยพุทธ กับมลายูมุสลิม ผ่านพื้นที่การแต่งงาน แนวคิดที่ใช้คืออัตลักษณ์ ทางชาติพันธุ์ และพรแดนทางชาติพันธุ์ แนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวันระหว่างคู่แต่งงาน 2 คู่ เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการพัฒนาของรัฐ ให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์และสังคมในการสร้างครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันหลักของมนุษยชาติและเพื่อให้เห็นมุมมองของคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาอยู่ร่วมกัน

สำหรับงานวิจัยของ สลทินทิพย์ ก้องพามิชกุล (2554) ศึกษาเรื่อง กล้องวงจรปิด : พื้นที่การต่อรองในโรงเรียน ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ว่า แนวคิดในการนำกล้องวงจรปิดมาใช้ เนื่องจากต้องการสร้างความแปลกใหม่ และจุดเด่นแก่โรงเรียน เพื่อดึงดูดความสนใจให้ผู้ปกครองหันมาสนใจ โรงเรียนใหม่ และยังเป็นการใช้กล้องวงจรปิด เพื่อควบคุมพฤติกรรมการสอนของครู ส่วนการนิยามความหมายของกล้องวงจรปิด มีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม บุคคลภายนอกมองว่า กล้องวงจรปิดเป็นการสร้างจุดเด่นให้โรงเรียน ส่วนผู้บริหารและกลุ่มครูมองว่า เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการควบคุม นักเรียนมองว่า เป็นเครื่องมือที่ช่วยทำให้นักเรียนมีความใกล้ชิดผู้ปกครองมากขึ้น และผู้ปกครองมองว่า กล้องวงจรปิดเป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัย การศึกษาในเรื่องปฏิบัติการประจำวัน ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า กลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นครู ผู้บริหาร นักเรียน และผู้ปกครอง ต่างมีกลยุทธ์ ในการต่อรองแตกต่างกันไป โดยที่ครู ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อ่อนแอกว่า จะหาช่องทางในการต่อรอง เพื่อให้มีอำนาจ เหนือกว่าผู้บริหาร นักเรียน และผู้ปกครอง

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากงานปฏิบัติการในชีวิตประจำวันทีกล่าวมาแล้วข้างต้น สิ่งที่ผู้วิจัยได้รับมาใช้ก็คือ แนวคิดปฏิบัติการชีวิตประจำวัน จาก เก็ดตวา บุญปรากร (2551) ศึกษาเรื่อง ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนป่าดงเบซาร์ไทย-มาเลเซียซึ่งแตกต่างจากของผู้วิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่อุตสาหกรรมไฮดราร์ตี้โคลอนคม ซึ่งเป็นพื้นที่ ที่แตกต่างจากที่ได้ศึกษามา และเน้นที่ปฏิบัติการชีวิตประจำวัน ของพื้นที่ของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านชุมชนบากันเคยซึ่งมีการต่อสู้ ต่อรอง กับทรัพยากรที่ลดลง โดยที่คนในชุมชนรวมกลุ่มกันประท้วงการจับปลาแบบล้างผลาญ และร่วมกันสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน หวงแหนทรัพยากรทางทะเล และต่อรองด้านกลไกทางตลาด โดยผ่านธนาคารกั๊ง เพื่อได้ราคาอย่างเที่ยงธรรม ส่วนธนาคารกั๊งต่อสู้ต่อรองต่อรัฐ โดยใช้กั๊งเป็นตัวชูโรงในการสร้างนโยบาย เพื่อไปแข่งขัน เพื่อให้ได้มาซึ่งเงินทุนมาทำโครงการธนาคารกั๊ง กับกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรที่กรุงเทพฯ ฯ และได้รับการคัดเลือกจนได้งบประมาณมาทำโครงการธนาคารกั๊งได้เป็นรูปเป็นร่างขึ้น ส่วนเด็กย้ายอุตสาหกรรมมีความต้องการช่วยเหลือ พ่อแม่ มีการต่อสู้ต่อรองเวลา แทนที่จะเอาเวลาไปวิ่งเล่น ดูโทรทัศน์ เล่น

เกมฟุตบอลอย่างเด็กคนอื่น ๆ ทั่วไป แต่กลับเอาเวลานั้นไปย่ำอู้งลิบ ซึ่งเด็กพวกนี้จำเป็นต้องต่อสู้ต่อรอง เรื่องสิทธิ์ เพราะคนที่สามารถย่ำได้ ต้องตัวเล็ก น้ำหนักเบา เพราะเมื่ออยู่บนโคลน ถ้าคนย่ำ น้ำหนักตัวมากจะทำให้จม โคลนเร็วกว่าปกติ ทำให้ยากในการย่ำอู้งลิบ ความกระฉับกระเฉง การคล่องตัวมีน้อย นอกจากนี้ เด็กย่ำอู้งลิบยังต้องต่อสู้เวลาและสถานที่ ในการย่ำอู้งลิบ การย่ำจะย่ำได้ในช่วงน้ำลดเท่านั้น คือ ช่วงน้ำใหญ่ (12 คำ - 3 คำ) และพื้นที่ในการย่ำต้องเป็นโคลนเท่านั้น ซึ่งบางคนเคยก็เป็นหนึ่งในนั้นที่มีชายหาคเป็นโคลน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตธรรมดาที่แฝงความไม่ธรรมดาอยู่ในตัวของมันเอง

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม

การศึกษาและวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมได้แพร่หลายในวงวิชาการ สังคมศาสตร์ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1940 เป็นต้นมา ซึ่งได้เริ่มการเปลี่ยนแปลงการศึกษาโครงสร้างสังคมในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และกลุ่มที่มีลักษณะหยุดนิ่ง คงที่ (static) มาเป็นการศึกษาถึงกระบวนการ (process) ที่ก่อให้เกิด และเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์มากขึ้น ความสัมพันธ์ทางสังคม จึงไม่ได้ถูกกำหนด ให้มีลักษณะตายตัวมาตามแบบแผนทางวัฒนธรรม หรือตามลักษณะองค์กรทางสังคม และสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลา โดยการศึกษาความสัมพันธ์ในสังคมแนวใหม่ จะดึงเอาปัจจัยเรื่องเวลาเกี่ยวข้องกับเครือข่ายการติดต่อสัมพันธ์กันในสังคม หรือที่เรียกว่า เครือข่ายทางสังคมนั่นเอง (พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์และวาทีณี บุญชะลิกมี 2531, 346-347)

ทั้งนี้ เนื่องจากมนุษย์ เติบโตมาพร้อมกับสังคม มีการรับรู้และมีประสบการณ์ร่วมกับบุคคล และสถาบันรอบข้าง มนุษย์ทั่วไปมีเพื่อน มีครอบครัว มีชุมชน ของตนเอง และมีความจำเป็นต้องสัมพันธ์กับคนอื่น อยู่ตลอดเวลา สภาพปัญหา และภาวะวิกฤตต่าง ๆ ของมนุษย์ย่อม จะมีความเกี่ยวข้อง สัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชน ครอบครัว และชุมชน อยู่ด้วยเสมอ เพื่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ และการป้องกันภัยให้กับตนเองของมนุษย์ จึงมีการสร้างระบบเครือข่ายทางสังคมขึ้นมา (Hoff 1982, 134-144)

ความหมายเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกัน และกัน และลักษณะของความสัมพันธ์ ทางสังคมที่เกิดขึ้น สามารถ นำไปใช้อธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านั้นได้ (พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์และคณะ 2530, 151) ได้อธิบายเครือข่ายทางสังคมในเชิงรูปธรรมว่า เครือข่ายของสังคมบุคคลหนึ่ง ประกอบด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด ของ

บุคคลนั้นในสังคมที่เขาอาศัยอยู่ ซึ่งรวมถึงบุคคลในครอบครัวญาติพี่น้องเพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างกันและกัน ของบุคคลต่างๆที่อยู่ในเครือข่ายในสังคมนั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้าน ที่บุคคลทั้งหมดในสังคมที่มีต่อกันและกัน นับตั้งแต่อดีตไปจนถึงอนาคต

จอห์น เอ.บาร์นส์ (John A Barnes) ได้เสนอการแบ่งขอบเขตเครือข่ายทางสังคม ตามขนาดของเครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายรวม (total network) และเครือข่ายย่อย (partial network) โดยเครือข่ายย่อยก็คือ ความสัมพันธ์ส่วนหนึ่งในหลายๆส่วนของเครือข่ายรวม โดยต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกณฑ์เดียวกันกับเครือข่ายรวม เช่น มีพื้นฐานความสัมพันธ์ เดียวกัน ทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง เครือญาติ ฯลฯ เครือข่ายรวมจึงเปรียบเสมือนสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อย เปรียบเทียบเสมือนระบบย่อยในสังคมใหญ่นั้น ๆ และบาร์นส์(Barnes) ยังได้แบ่งขอบเขตเครือข่ายทางสังคม ตามลักษณะความสัมพันธ์ ที่มีต่อบุคคล โดยแบ่งเป็นเครือข่ายตรง (the first order network or direct network) คือการติดต่อโดยตรงของบุคคลที่มีต่อผู้อื่นอันได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ มักจะมีการติดต่อซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอ อีกชนิดหนึ่งเครือข่ายอ้อม (the second order network or indirect network) คือ การเกี่ยวข้องติดต่อ ของบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ โดยทางอ้อม ซึ่งบุคคลศูนย์กลางจะไม่รู้จักบุคคลอื่น ๆ โดยตรง แต่สามารถติดต่อผ่านสมาชิกที่อยู่ในเครือข่ายสังคมแบบตรงของบุคคลศูนย์กลางเอง

Alter and Hage(1993 อ้างถึงในนฤมล นิราทร 2543, 6) กล่าวว่า เครือข่าย (network) คือ รูปแบบทางสังคม ที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียว และการร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วย องค์กรจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีอาณาเขต ที่แน่นอนหรือไม่ก็ได้ และองค์กรเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกัน

Boissevain (1974) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

Johannisson (1990) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า กลุ่มของบุคคลหรือองค์กร โดยมีการเชื่อมโยงกันด้วยความเกี่ยวข้อง หรือความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งทางตรงหรือทางอ้อม เช่น ครอบครัว เพื่อน กลุ่มธุรกิจ

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเครือข่ายสังคมว่า หมายถึง สายใยความสัมพันธ์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่ง กับบุคคลอื่นๆอีกหลายคน เครือข่ายในที่นี้ เปรียบเสมือนกรอบแนวคิด ที่ใช้ศึกษาเพื่อความเข้าใจ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ ที่มีอยู่ในสังคม อันจะนำไปสู่ความเข้าใจ ในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ องค์กรทางสังคม และโครงสร้างทางเครือข่าย ความสัมพันธ์ทางสังคม ช่วยให้พฤติกรรมต่างๆของบุคคลในสังคมที่มีความผูกพัน

ซึ่งกันและกัน ในหลายๆด้าน ดังนั้น แนวคิดเครือข่ายทางสังคม จึงเน้นให้เห็นพฤติกรรมของบุคคล ในลักษณะความเคลื่อนไหว เปลี่ยนและหลากหลาย เครือข่ายสังคมนี้ ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด การเรียนรู้ของบุคคล หรือกลุ่มองค์กรใด ก็ตาม ย่อมสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ เครือข่ายทางสังคม ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อน และความสัมพันธ์ ในฐานะ ของบุคคล หรือองค์กร ที่มีปัญหา มีกิจกรรมที่ปฏิบัติการทางสังคมร่วมกัน ที่ทำให้ชุมชน สามารถดำรงอยู่ได้ เครือข่ายความสัมพันธ์ ส่วนตัว ที่บุคคลมีต่อกันนั้น มีอิทธิพลในการกำหนด พฤติกรรมของบุคคลในฐานะที่เป็นผู้ประกอบการทางการเมือง ในลักษณะที่ตื่นตัว เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และหลากหลายมากกว่า ที่จะเป็แบบเฉื่อยชา โดยแสดงให้เห็นว่า ภายใต้อิทธิพลที่ต่างกัน ต่าง ๆ เครือข่ายสังคม จึงเปรียบเสมือนกรอบแนวคิด ที่ใช้ศึกษาหาความเข้าใจ เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจ ในเรื่องกลุ่ม ที่ไม่เป็นทางการ (informal group) องค์กรทางสังคม (social organization) และ โครงสร้างทางสังคม (social structure) ทำให้ เราสามารถอธิบายความสัมพันธ์บุคคลต่างๆได้ Wasserman and Faust (1994 อ้างถึงใน ชินศักดิ์ สุวรรณอักษร 2549, 39)

ความสำคัญของเครือข่ายทางสังคม

ชินศักดิ์ สุวรรณอักษร (2549) ได้อธิบายความสำคัญของเครือข่ายทางสังคมไว้ ดังนี้

1. ทำให้เกิดการปรับตัวที่มีเหตุผลบนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด คือ การใช้พฤติกรรมที่มีเหตุผล หากทุกคนได้ควบคุมทรัพยากรและให้ความสนใจทรัพยากร และเหตุการณ์ เมื่อนั้นเครือข่ายทางสังคมจะกำหนดชนิดของทรัพยากรที่ทำให้เครือข่ายเข้าถึงกันได้ ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมจึงกำหนดความสามารถในหน้าที่ของตนเองออกมา โดยช่วยให้บุคคลสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตนเองวางไว้ แม้จะขาดปัจจัยต่างๆได้
2. ช่วยให้เกิดการแพร่กระจายของการนำเอาเครือข่ายมาใช้ในทางปฏิบัติได้แก่ การถ่ายทอดประสบการณ์การทำงาน ในทางปฏิบัติและความเข้าใจในหน้าที่การทำงาน ช่วยให้เกิดความคล่องตัวในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และนำไปสู่การแก้ไขปัญหา เป็นช่องทางของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางอาชีพและการค้า กิจกรรมที่สามารถสร้างพฤติกรรมการปรับใช้ในการทำงานโดยสามารถเข้าถึงมาตรฐานสากลที่กำหนดไว้
3. สร้างความน่าเชื่อถือ ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ได้อย่างง่าย และสะดวก สร้างหลักประกันความเสี่ยงในการตัดสินใจ หรือการเข้าร่วมกิจกรรมความสัมพันธ์ ที่ทำ

ให้รู้สึกว่ามีความปลอดภัย ไม่มีความเสี่ยงเกิดขึ้น กลไกความน่าเชื่อถือ ที่เกิดขึ้น และนำไปสู่ความ มั่งคั่งในธุรกิจได้

4. เป็นช่องทางอย่างหนึ่งในการระดมทรัพย์ (แรงงาน ทุน ข้อมูล) เพื่อให้บรรลุ เป้าหมาย เนื่องจากปัจจุบันการช่วยเหลือกันนั้นสามารถกำหนดบทบาทจากความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เกิดขึ้น ดังนั้น หากทรัพยากรเครือข่ายอยู่ จะสามารถใช้ช่องทางในรูปแบบต่าง ๆ สร้างวัฒนธรรม ร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น เป็นผลให้สามารถลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการได้

5. สามารถกำหนดความเป็นอิสระของกลุ่มตนเอง และสามารถต่อรองในเรื่องการ กระจายอำนาจและทรัพยากร กล่าวคือ การพัฒนาศักยภาพของตนเอง นั้นมีข้อจำกัด จึงหลีกเลี่ยง ไม่ได้ที่จะต้องประสานกิจกรรม หรือสร้างความร่วมมือกันในการทำงานตามความสามารถและ หน้าที่ ที่ตนเองครอบครองอยู่ ดังนั้น หากได้รับการจัดสรรหน้าที่การงานตามความสามารถที่มีอยู่ ในลักษณะของเครือข่ายอาชีพ ก็จะทำให้เกิดความสำเร็จ มีความได้เปรียบในการแข่งขัน และเข้าถึง ทรัพยากรได้ง่าย

6. เป็นแนวร่วมใหม่ที่ช่วยแก้ปัญหาในกรณีที่ภาครัฐไม่มีประสิทธิภาพในการ จัดการ เช่น ร่วมด้วยช่วยกัน เครือข่ายอนุรักษ์ มูลนิธิต่าง ๆ เนื่องจากความสัมพันธ์ส่วนตัวนี้ สามารถสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นได้ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญที่จะแสดงอิทธิพลและนำมาสู่การ ตัดสินใจร่วมกัน

องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม

ขนาดของกลุ่มสังคม หมายถึง จำนวนคนในกลุ่มสังคมที่มีบุคคลมีความสัมพันธ์ ต่างกัน ขนาดจะเล็กหรือใหญ่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความห่างไกลทางภูมิศาสตร์

1. ลักษณะความสัมพันธ์ เป็นความผูกพันซึ่งกันและกันของสมาชิกในกลุ่มสังคม ซึ่งความผูกพัน และคุณภาพของความสัมพันธ์ว่า แน่นแฟ้น มากน้อยเพียงใด

2. ระยะเวลาที่ใช้ในการติดต่อ เป็นช่วงเวลาที่บุคคลเริ่มรู้จักกัน และดำเนิน สัมพันธภาพต่อกันเรื่อยมา ระยะเวลาที่ติดต่อกัน แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงต่อกัน

3. ความถี่ในการติดต่อกัน เป็นความบ่อยครั้งที่บุคคลได้ติดต่อกัน ความถี่ในการ ติดต่อกันจะแสดงให้เห็นความมั่นคงของกลุ่มนั้นๆ

4. วิธีใช้ในการติดต่อกัน การติดต่อสื่อสารเป็นขบวนการที่ต่อเนื่อง ซึ่งเป็นความ ต้องการของมนุษย์ ซึ่งการติดต่อสื่อสารมีหลายชนิด เช่น จดหมาย โทรศัพท์ พบปะพูดคุย (เอี่ยมพร กาญจนรังสีชัย 2532, 41-43)

ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย

จากการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายพบว่า ได้มีความพยายามในการแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายออกเป็นประเภทต่างๆ ตามวาทกรรมและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งการจัดประเภทของเครือข่ายไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเหมือนหรือแตกต่างกัน แต่ขึ้นอยู่กับความเข้าใจในการจัดแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายพบว่า มีหลายลักษณะคือ

Wolfe (1970 อ้างถึงใน ปาน กิมปี 2540, 26) ได้กำหนดขอบเขตของเครือข่ายเป็นสองประเภทใหญ่ๆ ตามพื้นฐานลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คือ

1. เครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัด (unlimited network) ได้แก่เครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหนึ่งเป็นจุดศูนย์กลางแล้วนำมารวมตั้งแต่บุคคลคนแรก ซึ่งบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์อันสามารถเพิ่มจำนวนขึ้นได้โดยไม่จำกัดว่าจะจะเป็นความสัมพันธ์ในระดับไหน

2. เครือข่ายที่มีข้อจำกัด (limited network) ซึ่งเป็นการระบุเครือข่ายโดยการตั้งกฎเกณฑ์บางอย่างขึ้นมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ครั้งนี้ คือเครือข่ายส่วนตัวของบุคคลประเภทบุคคล (เช่น ญาติ เพื่อน หรือเพื่อนร่วมงาน) กิจกรรมหรือพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์บทบาทและหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง และเนื้อหาการแลกเปลี่ยนนั้นเป็นไปทางเศรษฐกิจ หรือทางการเมือง

ส่วน Boissevain (1974 อ้างถึงใน ปาน กิมปี 2540, 27) ได้อาศัยระยะห่างทางสังคม (social distance) เป็นเกณฑ์ในการกำหนด โดยได้เสนอแนะความคิดไว้ว่า เครือข่ายทางสังคมประกอบไปด้วยปริมาตรที่สำคัญอย่างน้อย 3 ปริมาตรด้วยกันคือ ปริมาตรแรก ควรประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมากที่สุด อันได้แก่ ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นเครือข่ายใกล้ชิด (intimate network) ปริมาตรที่สอง ได้แก่ เครือข่ายรอง (effective network) ซึ่งประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก กลุ่มนี้มักได้แก่ ญาติ พี่น้อง ที่มักห่างๆออกไป เพื่อนฝูง และคนที่รู้จักคุ้นเคยอื่นๆ ส่วนปริมาตรที่สามได้แก่ กลุ่มบุคคลซึ่งบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางไม่รู้จัก โดยตรงแต่สามารถติดต่อสัมพันธ์ด้วยได้ ถ้าต้องการโดยผ่านเครือข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่งซึ่งเรียกว่า เครือข่ายขยาย (extended network)

การจัดแบ่งประเภทของเครือข่ายดังกล่าวค่อนข้างมีความสอดคล้องกับการจัดแบ่งประเภท และรูปแบบของเครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเอเดสท์ที่ (อรัญญา อัจฉริยะและสมศักดิ์ นัคนลาจารย์ 2540, 53) ได้จัดแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1: เป็นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เป็นการสร้างเครือข่ายผ่านตัว “บัณฑิตอาสาสมัคร” โดยการเชิญหรือชักชวนประชาชนที่ตนรู้จัก หรืออยู่ในเครือข่ายผู้ใกล้ชิดมาเข้ารับการอบรม และพยายามดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับผู้ผ่านการอบรม เพื่อสร้างหรือขยายเครือข่ายต่อไป

ในละแวกที่อยู่อาศัย หรือในชุมชน ในหมู่บ้าน ในสถานที่ทำงานของผู้ผ่านการฝึกอบรม ซึ่งเป็นการขยายเครือข่ายไม่เป็นทางการ หรือใช้ช่องทางที่ไม่เป็นทางการ

รูปแบบที่ 2 : การขยายเครือข่ายอย่างเป็นทางการ (formal chanel) เป็นการพิจารณาเลือกองค์กรหรือหน่วยงานหรือสถาบันที่มีศักยภาพสูง หรือมีบุคคลหรือมีสมาชิกอยู่ในเครือข่ายของตนจำนวนมากรวมทั้งเป็นสถาบัน/องค์กร/หน่วยงานที่สามารถเผยแพร่แนวคิดของโครงการสู่บุคคลต่างวัย ต่างอาชีพ และต่างสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม

การอธิบายประเภทของเครือข่ายข้างต้น เป็นการอธิบายประเภทของเครือข่าย โดยใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลเป็นตัวจัดแบ่งประเภทของเครือข่าย ในขณะที่ John A Barnes (1968 อ้างถึงใน สมใจ โลหะพุดตระกูล 2539 ,11) ได้แบ่งเป็นเครือข่ายรวม (total network) คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด และเครือข่ายย่อย (partial network) โดย บาร์นมองว่าเครือข่ายรวมเปรียบได้กับระบบสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อยเปรียบเหมือนกับระบบย่อย และยังได้เสนอเรื่องเครือข่ายตรง (the first order network) หรือ (direct network) ที่หมายถึงการติดต่อโดยตรงของบุคคลอื่นๆ และเครือข่ายอ้อม (the second order network หรือ indirect network) คือ การติดต่อกับผู้อื่น โดย ที่คนที่เป็จุดศูนย์กลางอาจจะไม่รู้จักก็ได้

นอกจากนี้ ปาน กิมปี (2540 , 33-35) ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้ และได้จัดแบ่งประเภทของเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น 4 หมวด ได้แก่

1. แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเอกัตตบุคคล เป็นการพัฒนาบุคคลภายในด้านต่างๆ ก่อนที่บุคคลจะพัฒนาไปเป็นครอบครัว ชุมชน และสังคม ลักษณะที่เป็นสอง เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก โดยให้การศึกษาเป็นเครื่องมือ ที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม และเศรษฐกิจของชุมชน

2. แบ่งตามโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

2.1 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างกระจายศูนย์ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงาน แต่ภารกิจในการจัดการเรียนการสอนจะกระจายความรับผิดชอบให้กับสมาชิกเครือข่ายซึ่งต่างมีความสำคัญเท่ากัน รูปแบบนี้อาจเรียกว่า รูปแบบกระจายความรับผิดชอบ (distributed network)

2.2 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างศูนย์รวมศูนย์ มีองค์กรกลางเป็นทั้งศูนย์ประสานงาน และเป็นแม่ข่ายรวบรวมอำนาจการจัดการ รวมความรู้ไว้ในศูนย์กลาง การลงทุนทั้งด้านอุปกรณ์ เทคโนโลยี และกำลังคนจะอยู่ที่แม่ข่าย ส่วนลูกข่ายหรือสมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลาง

2.3 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างลำดับชั้น (hierarchical network) มีลักษณะเช่นเดียวกับแผนภูมิองค์กร การติดต่อสื่อสารข้อมูล จะต้องผ่านตามลำดับชั้นตอนมาก นิยมใช้ในการบริหาร การจัดการองค์กรต่างๆ ซึ่งเหมาะแก่การควบคุมดูแลระบบงาน

2.4 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างแบบผสม คือมีทั้งรูปแบบรวมศูนย์ และกระจายศูนย์ เนื่องจากการเรียนรู้มีได้อาศัยสื่อใดสื่อหนึ่งเป็นหลัก หากแต่มีการผสมผสานกันระหว่างสื่อบุคคลและเทคโนโลยี จึงจำเป็นต้องจัดระบบเครือข่ายแบบผสม เพื่อสนองความต้องการได้อย่างกว้างขวางและตรง

3. แบ่งตามหน่วยสังคม

3.1 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบของครอบครัว หรือระบบของเครือข่าย ซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูง

3.2 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม มองได้มีมิติย่อยๆ คือ เครือข่ายการเรียนรู้แบ่งตามกลุ่มบ้าน และเครือข่ายการเรียนรู้ตามอาชีพ

3.3 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน กับชุมชนมีความเชื่อมโยงกัน มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างไปเยี่ยมเยียนติดต่อกัน การประชุม ตำบลของผู้นำหมู่บ้าน

3.4 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน สถาบันภายในหมู่บ้านที่มีความสำคัญมากคือ สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา

4. แบ่งตามระดับการปกครองและลักษณะของงาน ได้แก่เครือข่ายชุมชน เครือข่ายนักพัฒนา เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายวิชาชีพ เครือข่ายธุรกิจ เครือข่ายสื่อสารมวลชน เครือข่ายนักฝึกอบรม เครือข่ายการประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้ ระดับ เครือข่ายภาคสาธารณะ เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายองค์กรนโยบายของรัฐ เครือข่ายผู้ทรงคุณวุฒิ ฯลฯ

นอกจากจัดแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายดังกล่าวสมพันธ์ เตชะอธิก ปรีชา อุยตระกูล และ ชื่น ศรีสวัสดิ์ (2537 , 89-91) ได้จำแนกประเภทของเครือข่าย จากการศึกษา เครือข่ายของผู้นำชาวบ้าน ออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1. เครือข่ายความคิด

เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้ หรือ เทคนิคต่างๆ เครือข่ายเหล่านี้เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่แนวความคิดของตนและได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับคนอื่นๆทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้นเครือข่ายความคิดมักเน้นเครือข่ายของกลุ่มคนที่อยู่

บนสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างถิ่นได้รวมตัวกันสร้างเครือข่ายขึ้น เพื่อจะได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เช่น เครือข่ายกลุ่มครู เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

2. เครือข่ายกิจกรรม

เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากมักเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกขององค์กรเครือข่ายมักเป็นเครือญาติกัน หรือมีสายสัมพันธ์เป็นครู และลูกศิษย์กัน หรืออาจร่วมอยู่ในกลุ่มกิจกรรมเดียวกัน สมาชิกของเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือและร่วมมือกัน ยังผลให้งานพัฒนาของผู้นำประสบความสำเร็จ แต่ก็มีผู้นำบางท่านที่มีบารมี สามารถระดมความร่วมมือ การทำกิจกรรมระหว่างหมู่บ้าน ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างหมู่บ้านได้

3. เครือข่ายสนับสนุนทุน

กิจกรรมพัฒนาเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน นอกจากจะมีความคิดในการวิเคราะห์หาทางออกในการแก้ปัญหา มีการทำกิจกรรมการแก้ปัญหาแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมากคือ จะต้องมีการระดมทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนา อาจมาจากการระดมทุนภายในหมู่บ้าน โดยการระดมเงินจากสมาชิก เช่น กองทุนร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ หรือธนาคารข้าว หรือการทอดผ้าป่า หรืออาจเป็นทุนที่มาจากภายนอก นอกจากนี้นักวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540, 113-114) ได้แบ่งเครือข่ายออกเป็น 2 ประเภทตามลักษณะของการเกิดได้แก่

1. เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้กิจกรรมเพื่อการพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงแรกๆ หรือเครือข่ายเช่นนี้เกิดขึ้นได้ใน 2 รูปแบบคือรูปแบบธรรมชาติ ซึ่งเมื่อชุมชนหนึ่งชุมชนใดสามารถพัฒนาโครงการแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองได้ชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงก็จะเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และนำรูปแบบและวิธีการไปประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนเอง ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งคือเครือข่ายการจัดตั้ง รูปแบบนี้เกิดจากองค์กรพัฒนาต้องการขยายพื้นที่ปฏิบัติงานของตนเอง ก็จะใช้ชุมชนเดิม ที่มีประสบการณ์และบทเรียนในกระบวนการพัฒนาแล้ว เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้กับชุมชนที่เป็นองค์กรพัฒนาเข้าไปดำเนินงานในใหม่ๆ

2. เครือข่ายอำนาจต่อรอง เครือข่ายนี้เชื่อว่ากิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ที่มีอยู่ในวงจำกัดเฉพาะพื้นที่หมู่บ้านของตนเอง จะไม่มีพลังที่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาที่แท้จริง ทั้งนี้ นอกจากการวิเคราะห์ปัญหาแล้วพบว่า ปัญหาที่ชุมชนต่างๆเผชิญอยู่นั้น ไม่ได้เกิดจากชุมชนสร้างขึ้นเอง หากแต่ชุมชนนั้นถูกระงับจากกระบวนภายนอก การแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องสร้างให้เกิดพลังอำนาจในการต่อรองจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาที่แท้จริง

ไม่เพียงแต่การจัดแบ่งรูปแบบและประเภทของเครือข่ายข้างต้น ยังมีภารกิจขยายประเภทของเครือข่ายจากการรวบรวมประสบการณ์การรวมเครือข่ายในพื้นที่ โดยคณะกรรมการ กป.อพช. ภาคอีสาน สมพันธ์ เตชะอธิก (2541) ได้นำเสนอบทเรียนและประสบการณ์เกี่ยวกับเครือข่ายจากการส่งเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคอีสาน โดยสามารถจำแนกประเภทของเครือข่ายออกได้เป็น 10 ประเภท ดังนี้

1. เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จุดเน้นคือการสร้างแบบอย่างทางเลือก การฟื้นฟูเกษตรกรรมโดยเน้นเป็น 4 รูปแบบคือ เกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เกษตรกรรมอินทรีย์ และวนเกษตร ให้เกษตรกรบริหารเงินโดยอิสระ เพื่ออยากให้เห็นสังคมนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรรม เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนมั่นคงทั้งเรื่องอาหาร เศรษฐกิจ รายได้ ความสมดุลของระบบนิเวศน์ การผลิตและสิ่งแวดล้อม

2. เครือข่ายผู้หญิงอีสาน เป็นกระบวนการเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้หญิง เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจทางสังคม มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรและได้รับผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาพร้อมไปกับการรณรงค์ให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญของการให้โอกาสแก่ผู้หญิง

3. เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พยายามสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็งเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการสร้างความร่วมมือกับภาคีต่างๆที่เกี่ยวข้อง ให้เกิดความตระหนักในการเข้าร่วมแก้ปัญหา

4. เครือข่ายองค์กรชุมชน จุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการปกครอง และแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเชื่อว่าประชาชนย่อมเป็นผู้ที่รู้ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาตนเองรวมทั้งการตัดสินใจเลือกหรือการกำหนดวิธีการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเองให้ดีที่สุด เพื่อสามารถแก้ไขปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของภาคชนบท ที่มีการสั่งสมมาอย่างยาวนานให้ค่อยๆหมดไป

5. เครือข่ายธุรกิจชุมชน เป็นรูปแบบหนึ่งที่กลุ่มชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน พัฒนาชุมชนเพื่อทำให้ชุมชนมีรายได้ เกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชน มีการพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งขึ้นอันนำไปสู่รายได้ที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้านและพัฒนาความเป็นอยู่ของพวกเขา

6. เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เดิมชาวบ้านไม่มีโอกาสรับรู้และตัดสินใจในการทำโครงการใดๆ ต่อมามีการรณรงค์ให้ประชาชนตื่นตัวและรู้จักรักษาสิทธิของตนเอง มีการผลักดันให้มีการใช้กระบวนการประชาพิจารณ์ (public hearing) เพื่อผลักดันให้มีการออกกฎหมายรัฐธรรมนูญให้มีการรองรับสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

7. เครือข่ายชุมชนเมือง ปัจจุบันปัญหาต่างๆ มีความรุนแรงและมีความซับซ้อนมากขึ้น จำเป็นต้องมีการร่วมมือกันของหลายฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งของชุมชนในโอกาสของการมีบทบาทในการแก้ปัญหาของตนเอง โดยมีองค์กรรัฐและเอกชนให้การสนับสนุน

8. เครือข่ายเด็กและเยาวชน เป็นการกล่าวถึงยุทธศาสตร์และแนวทางการทำงานเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน โดยมีเนื้องานด้านเด็กในเรื่องต่างๆ โดยได้พยายามทำงานช่วยเหลือและอยู่ร่วมกับเด็กต่างๆ

9. เครือข่ายงานด้านเอดส์อีสาน เป็นการทำงานกับผู้ติดเชื้อในการสร้างบ้านพักชั่วคราว การบริการให้คำปรึกษา การดูแลฟื้นฟูจิตใจและร่างกายของผู้ติดเชื้อ การสร้างให้ชุมชนยอมรับผู้ติดเชื้อ และการสร้างเครือข่ายผู้ติดเชื้อให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

10. เครือข่ายคนรุ่นใหม่ เป็นการพยายามสืบทอดกระบวนการ NGOs โดยเข้าไปหนุนเสริมงานต่างๆของโครงการต่างๆ 9 โครงการข้างต้น โดยมีเป้าหมายคือ การรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างเครือข่ายที่สานต่ออุดมการณ์ทางสังคม และสามารถกำหนดทิศทางและแนวทางการทำงานต่อกระบวนการสังคมได้

โดยสรุป จากการศึกษาและการสำรวจเอกสารพบว่า มีความพยายามในการจัดแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายในหลายมิติ ขึ้นอยู่กับบริบทที่เกี่ยวข้องและเงื่อนไขในการนำไปใช้ในการอธิบาย ทั้งนี้เครือข่ายแต่ละประเภทต่างมีองค์ประกอบหรือปัจจัยสิ่งแวดล้อมและรูปแบบสัมพันธ์เชื่อมโยงที่แตกต่างกันจึงจำเป็นที่นักพัฒนาควรให้ความสำคัญในการทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับประเภทและรูปแบบของเครือข่าย เพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงเครือข่ายได้อย่างสัมพันธ์กับองค์ประกอบที่มีอยู่ในเครือข่ายนั้น

เทคนิควิธีการสร้างเครือข่าย

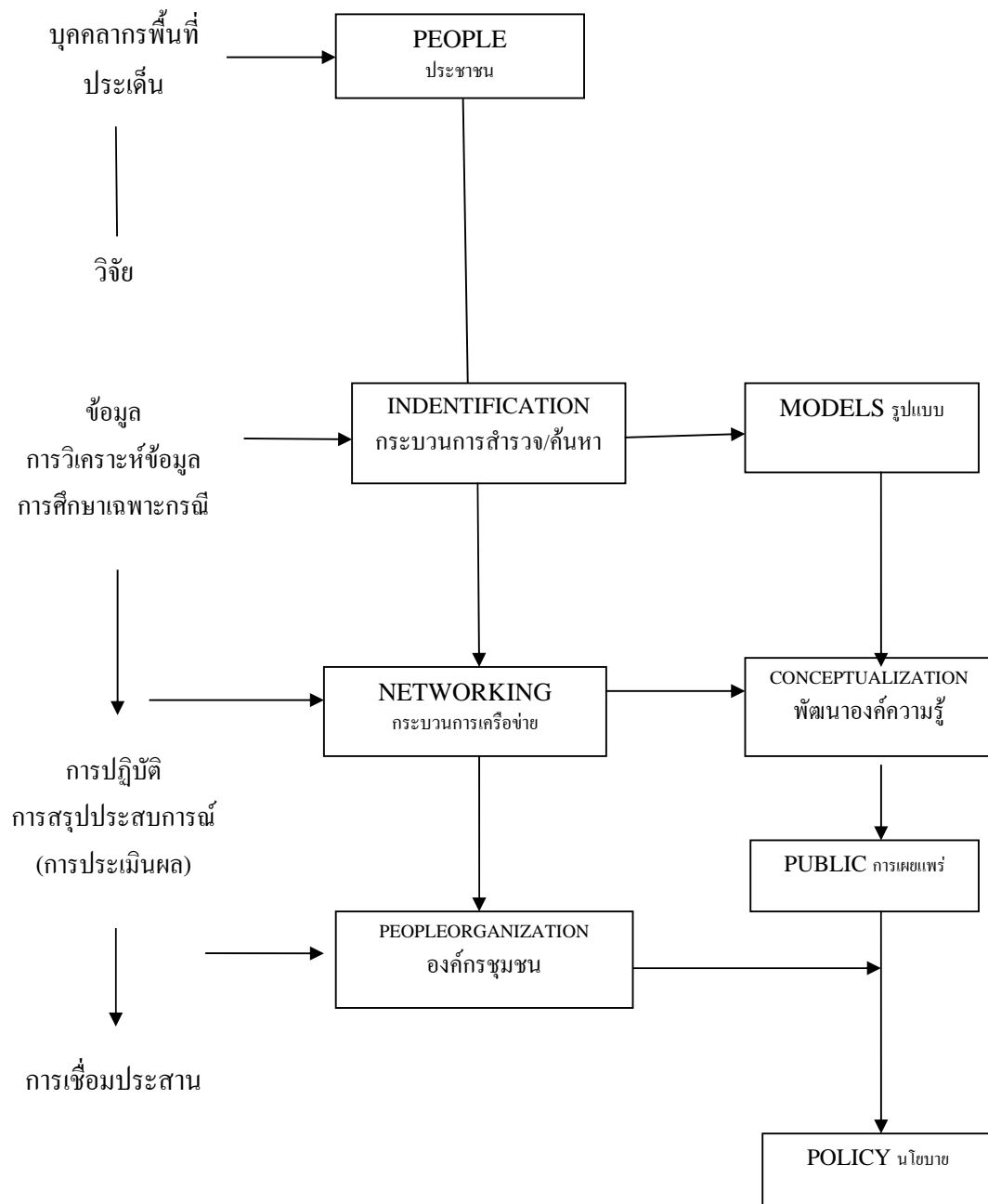
ในการสร้างหรือสนับสนุนการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย จำเป็นต้องมีเทคนิคกระบวนการ และวิธีการในการเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่ายเทคนิค วิธีการ เป็นปัจจัยหนึ่ง ที่เสริมสร้างกลุ่มเครือข่ายให้มีความต่อเนื่อง เทคนิค วิธีการเป็นทั้งเทคนิคส่วนบุคคลและระดับกลุ่มเครือข่ายที่ได้มีการสั่งสมในลักษณะที่เรียกว่า “เป็นภาษาเฉพาะกลุ่ม เครือข่าย ” และการรักษาพันธกรณีที่มีต่อกัน ดังนั้น เทคนิค กระบวนการ และวิธีการเสริมสร้างเครือข่ายจึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาและนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับเครือข่ายของตน

Veer (1944) ได้อธิบายถึง ความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายว่า การที่ปัจเจกบุคคลหรือสถาบันรวมกันเป็นกลุ่มซึ่งต้องมีความสนใจในเรื่องหนึ่งร่วมกัน อย่างไม่สามารถพึ่งการรวมกลุ่มกันเท่านั้นยังไม่อาจเป็นเครือข่ายงานได้ เพราะจะมีลักษณะเพียงการทำงานร่วมกัน

(workshop) คือมีบุคคลมาร่วมสนทนากันหากจะให้ป็นเครือข่ายต้องมีปัจจัยอีกข้อคือ ความร่วมมือกันที่จะติดต่อสื่อสาร ความเต็มใจที่จะประสานงานกันข้อสำคัญสมาชิกต้องมีการยอมรับที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่ใช่เพียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเท่านั้น ที่สำคัญต้องให้ความสำคัญกับขั้นตอนของการพัฒนากระบวนการที่มีส่วนร่วมภายในเครือข่ายเพราะจะสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะร่วมมือกันของเครือข่าย โดย Veer ได้เสนอถึงหลักปฏิบัติในการเสริมสร้างเครือข่าย ดังนี้

1. ระบุกลุ่มหรือบุคคลที่สามารถทำหน้าที่กระตุ้น หรือทำให้เครือข่ายงานสามารถดำเนินไปได้
2. การจัดการเครือข่ายที่ดี ต้องมีศิลปะในการประสานประโยชน์ทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน
3. ในการพัฒนา การปฏิบัติ และติดตามผลของกิจกรรมหรือโครงการต่างๆของเครือข่ายจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างใกล้ชิด ระหว่างสมาชิกเครือข่ายผู้ได้รับประโยชน์และผู้ให้ทุน
4. จำเป็นจะต้องมีความสนใจร่วมกัน วัตถุประสงค์และทัศนะร่วมกัน และมีวิธีการทำงานที่จะอำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก

วิชิต นันทสุวรรณ อ้างถึงใน วิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540, 34-35) ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างเครือข่ายชาวบ้านว่า การสร้างเครือข่ายพัฒนา เน้นที่ชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการทำงานให้มีความสำคัญมากที่สุด เพราะความสำเร็จหรือล้มเหลว ของเครือข่ายเริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริงของชาวบ้าน ดังนั้น องค์กรเอกชนจึงต้องรู้สภาพ คือ ต้องมีข้อมูล ทั้งข้อมูลในด้านศักยภาพ และข้อจำกัดของชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายการทำงานจึงต้องเริ่มอย่างต่อเนื่องดังนี้

ภาพประกอบ 1 ขั้นตอนการสร้างเครือข่าย
 ที่มา : พัฒนาวิถี สถาบันพัฒนาชนบทมูลนิธิหมู่บ้าน 2545

ขั้นตอนดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่มีลักษณะคล้ายงานวิจัยที่
จะต้องเริ่มที่การศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น การวิเคราะห์ข้อมูล การหาแนวทาง การปฏิบัติการ
และการสรุปทบทเรียน หรือประสบการณ์ จากนั้นจึงมีการขยายผลโดยการเชื่อมโยงกับเครือข่าย
อื่นๆ

นอกจากนี้ วิจิต นันทสุวรรณ และพิทยา ว่องกุล (2540, 71) ยังได้เสนอแผน
แม่บทชุมชน ในส่วนของแผนความเข้มแข็งและการจัดองค์กรเครือข่าย โดยใช้รูปแบบและ
กระบวนการดังนี้

1. การจัดความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและองค์กรชุมชนในพื้นที่ต่างๆทั่ว
ประเทศ บนพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม การช่วยเหลือ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

2. พัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นขั้นบันได เพื่อก้าวสู่ความร่วมมือที่เป็น
รูปธรรมในการพัฒนาเฉพาะด้านต่างๆ

3. พัฒนาระบบการจัดการความสัมพันธ์ในรูปแบบขององค์กรเครือข่ายในระดับ
ท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และระดับชาติ เพื่อให้เกิดระบบการจัดการการพัฒนาที่ดำเนินงานร่วมกัน
ในทุกๆด้าน

4. ขยายความร่วมมือในเชิงปริมาณ และจัดความสัมพันธ์กับองค์กรชุมชนเมือง
ส่วน บัญชร แก้วส่อง (2537,92) ได้กล่าวถึง กระบวนการพัฒนาเครือข่ายในทิศ
ทางการพิจารณาป่าชุมชนในประเทศไทยของเครือข่ายป่าชุมชน ว่า

1. การเข้าไปศึกษาวิจัย โดยเข้าไปเรียนรู้ในชุมชน

2. การฝึกอบรม ศึกษาและดูงาน เพื่อเรียนรู้งานของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จและ
แลกเปลี่ยนประสบการณ์

3. การจัดทำแผนงาน โครงการเพื่อเสนอแหล่งทุนสนับสนุน

4. การวิเคราะห์ผลการวิจัย เพื่อทำโครงการพัฒนา

5. การประชุมเชิงปฏิบัติการ หรือการสัมมนา เพื่อนำผลงานมาใช้ในการขยาย

เครือข่าย

นฤมล นิราทร (2542, 3-14) ได้จำแนกกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายออกเป็น
ขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. ขั้นการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่
ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเพื่อที่จะทำงานให้บรรลุ
เป้าหมายรวมทั้งพิจารณาองค์กรต่างๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายในการทำงาน คำถาม
สำคัญที่จะเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้คือ

- 1) จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับองค์กรใด
 - 2) จะได้รับประโยชน์ หรือจะต้องสละประโยชน์ด้านใดบ้างในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย
 - 3) ระยะเวลาในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย จะนานเท่าใด
- คำตอบสำหรับคำถามบางคำถามเหล่านี้ อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อระยะเวลาในการทำงานผ่านไประยะหนึ่งแล้ว

2. ขั้นการติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นเครือข่าย หลังจากที่ได้ตัดสินใจในองค์กรที่เห็นว่าจะเหมาะสมในการเข้าร่วมเครือข่าย ก็จะเป็นขั้นตอนของการติดต่อสัมพันธ์เพื่อชักชวนให้เข้าร่วมเป็นเครือข่าย ในการทำงาน โดยการรวมเป็นเครือข่ายจะเกิดขึ้นเมื่อองค์กรมีความต้องการเหมือนกัน และต้องการกระทำกิจกรรมตอบสนองความต้องการเหมือนกัน ดังนั้น จะต้องสร้างความคุ้นเคย และการยอมรับ รวมทั้งความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นขั้นตอนของการปลูกจิตสำนึก โดยการให้ข้อมูล แลกเปลี่ยนข้อมูล และการกระตุ้นให้อยากแก้ปัญหาาร่วมกันอาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า ขั้นตอนการเตรียมกลุ่ม หรือเตรียมเครือข่าย (pre-group)

3. ขั้นตอนการสร้างพันธมิตรร่วมกัน เป็นขั้นตอนของการสร้างความผูกพันร่วมกันซึ่งหมายถึง การตกลงในความสัมพันธ์ต่อกัน ในขั้นตอนนี้องค์กรเข้าสู่การตกลงที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งในการที่จะทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหา กลุ่มองค์กรจะต้องมีความรู้เพียงพอที่จะทำกิจกรรมได้ ดังนั้นจึงต้องเสริมความรู้ที่จำเป็น ซึ่งจะทำให้โดยแลกเปลี่ยนความรู้ภายใน หรือ แลกเปลี่ยนกับองค์กรนอกกลุ่ม เช่น ศึกษาดูงาน เจริญวิทยากรมาถ่ายทอดเพิ่มพูนความรู้ เป็นต้น อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า กลุ่มศึกษาเรียนรู้ (learning group) หากพิจารณาในประเด็นระดับการสร้างเครือข่ายก็เป็นขั้นตอนของ informal cooperation

4. ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นขั้นตอนที่การสร้างเครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรม เป็นขั้นตอนของการเริ่มทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วม ขณะเดียวกัน มีการตกลงในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์กลุ่ม กำหนดกิจกรรม จัดวางข้อกำหนดในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิก รวมทั้งสิทธิและหน้าที่ของหัวหน้ากลุ่ม เป็นต้น ขั้นตอนนี้ อาจเรียกว่า ขั้นกลุ่มกิจกรรม (action group) หากพิจารณาในประเด็นระดับการสร้างเครือข่าย ก็เรียกว่าเป็นระดับ formal agreement หลังจากขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ จนนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกันแล้วเมื่อผลงานเป็นที่ปรากฏชัด องค์กรเครือข่ายรู้สึกว่าได้รับประโยชน์จากการเข้าเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะแน่นแฟ้นขึ้น พร้อมกับการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกันนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของฝ่ายปฏิบัติการแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ด้วย ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น อาจนำไปสู่การขยายตัว ซึ่ง

อาจปรากฏในรูปแบบของการขยายกิจกรรม หรือการขยายกลุ่ม ตามพื้นที่หรือตามลักษณะกิจกรรม ในด้านการสร้างระดับเครือข่ายขั้นตอนนี้อาจอยู่ในระดับการเข้า “ลงทุน” ในองค์กรใหม่ (minority investment) และการจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน (joint venture)

ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล (2538 , 2-3) ได้สรุปผลการศึกษเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายและการถ่ายทอดความรู้ในเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนเกี่ยวกับเกษตรกรรม ทางเลือกกว่ามี 2 รูปแบบ คือการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบดั้งเดิมที่มีมิติทางวัฒนธรรมของชุมชน เรียนรู้ผ่านคหกรรมศาสตร์ คำนานคำบอกเล่า นิทาน เพลงพื้นบ้าน และพิธีกรรมตามวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น และการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ที่เชื่อมสัมพันธ์กับสถาบันภายนอกในรูปแบบ เวทีชาวบ้าน การประชุมสัมมนา การจัดการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน เป็นต้น การถ่ายทอดความรู้ จะต่อไปตามระยะห่างของความสัมพันธ์ทางสังคม และขอบเขตพื้นที่ 3 ระดับ คือ ระดับครอบครัว และชุมชน ระดับเครือข่าย ระดับตำบลหรือลุ่มน้ำ และเครือข่ายระดับจังหวัดและภาค

งานวิจัยของ วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540 ,198) ได้นำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยเสนอให้เห็นถึงพัฒนาการของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จ มีพัฒนาการจากเครือข่ายระดับ คน – คน ไปสู่คน – กลุ่ม และกลุ่ม-กลุ่ม ซึ่งมีกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ดังนี้

1. การก่อตัวเริ่มจากการสร้างผู้นำ โดยอาจเป็นผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากภายใน หรือภายนอกชุมชน และได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่างๆ ให้เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาของชุมชน

2. การขยายและการเชื่อมประสานเน้นการสร้างการรวมกลุ่มให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง การร่วมแก้ปัญหา การเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ พัฒนามาจากฐานความรู้เดิม และสร้างองค์ความรู้ใหม่ โดยเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมและวิทยาการสมัยใหม่

3. การดำรงอยู่ เน้นให้สมาชิกของเครือข่ายมีการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในการเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์และร่วมกันแก้ปัญหา ตลอดจนมีการขยายพื้นที่เครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรมโดยมีการวางแผนอย่างมีเป้าหมาย

หากพิจารณาถึงประสบการณ์การทำงานของนักพัฒนาในการกระตุ้นหรือส่งเสริมให้เกิดเครือข่าย จากประสบการณ์ของศูนย์สังคมพัฒนา ท่าแร่ – หนองแสง จ. สกลนคร พบว่า มีกระบวนการในการเสริมสร้างเครือข่าย โดยเริ่มจากการส่งอาสาสมัครเข้าไปศึกษาชุมชนและเตรียมชุมชนด้วยการให้การศึกษาอบรมในเรื่องแนวทางการทำงานของศูนย์ฯ โดยเน้นการทำงาน แนวศาสนา- วัฒนธรรมที่ถือ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มิใช่เน้นที่ “วัตถุ” และเมื่อศูนย์ฯ พิจารณาเห็นว่า กลุ่มมีศักยภาพและความพร้อมจึงตัดสินใจให้การสนับสนุนกิจกรรมตามความ

ต้องการของกลุ่ม โดยชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมสมทบในการทำกิจกรรมอย่างกรณีกลุ่มธนาคารข้าว ชาวบ้านต้องร่วมกันสร้าง “ลานข้าว” เสียก่อน ซึ่งเป็นบทพิสูจน์ความร่วมมือและน้ำใจของชาวบ้าน ตลอดจนการเลือกสรรบุคคลที่จะมาเป็นคณะกรรมการรับผิดชอบการดำเนินงานของกลุ่ม และถ้าหากข้าวของของกลุ่มไม่เพียงพอ ชาวบ้านสามารถขอการสนับสนุนจากศูนย์ฯ ได้ และเมื่อกลุ่มและชาวบ้านเติบโตขึ้นในระดับหนึ่งศูนย์ฯ จึงเริ่มปรับบทบาทหน้าที่ของตัวเองมาเป็นผู้กระตุ้นสำนึกในการช่วยเหลือชาวบ้านที่ด้อยโอกาสกว่าให้กับกลุ่ม โดยผ่านการพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเยี่ยมชมงาน ตลอดจนงานบุญต่างๆ นอกจากนี้ศูนย์ฯ ยังทำหน้าที่ประสานงานและเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับองค์กรเงินทุน ส่วนการดำเนินการต่างๆ ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของชาวบ้าน เป็นสำคัญ

ส่วนรูปแบบการขยายเครือข่ายที่ศูนย์ฯ ใช้คือ การให้ชาวบ้านที่เปรียบเสมือน “แม่ข่าย” เป็นตัวเผยแพร่และกระจายงานของศูนย์ฯ กล่าวคือ “กลุ่มเก่า” หรือ “กลุ่มรุ่นพี่” มีบทบาทในการเตรียม “กลุ่มใหม่” หรือ “กลุ่มน้อง” โดยการให้คำแนะนำ-ปรึกษา-อบรม ตลอดจนการให้แนวคิดในการทำงาน และเสริมสร้างกำลังใจให้กลุ่มใหม่ฟันฝ่าอุปสรรคไปได้อย่างงดงาม

นอกจากประสบการณ์ของศูนย์ฯ สังคมพัฒนาข้างต้น ในหนังสือเรื่อง พัฒนาการและบทเรียนงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (2541) ได้มีการนำเสนอ บทเรียนกระบวนการสร้างเครือข่ายรณรงค์ด้าน อบต. แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนว่าเป้าหมายไม่ได้มีเพียง อบต. อย่างเดียว แต่จะมุ่งสู่ความเป็น “ประชาคม” โดยมุ่งให้ อบต. เป็นเวทีในการแก้ปัญหา จึงมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มคนด้อยโอกาสให้มีอำนาจในการต่อรอง และจากการที่ อบต. คือโครงสร้างที่อยู่ภายในระบบรัฐ ดังนั้น กิจกรรมการแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชนที่ผ่าน อบต. จะเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ การส่งเสริมบทบาทให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมใน อบต. จึงเป็นประเด็นหลักสำคัญ ยุทธศาสตร์ในการทำงานคือ การปลูกจิตสำนึกของชุมชนต่างๆ ให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และเกิดความตระหนักในสิทธิและศักดิ์ศรีของกลุ่ม องค์กรชุมชน เพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้กับกลุ่มต่างๆ ในชุมชน โดยมีกระบวนการพัฒนาศักยภาพและผู้นำกลุ่มดังต่อไปนี้

1. ระดับชุมชน
 - ระดับกิจกรรมกลุ่ม
 - ระดับองค์กรชุมชน
2. ระดับตำบล
3. ระดับอำเภอ

4. ระดับจังหวัด

5. ระดับประเทศ

จากการศึกษาสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการ เทคนิค วิธีการสร้างเครือข่าย กล่าวได้ว่าการสร้างเครือข่ายจำเป็นต้องมีการส่งเสริมอย่างเป็นกระบวนการ โดยวิธีการดังนี้

1. การศึกษาเรียนรู้ในระดับกลุ่ม ชุมชน
2. การกระตุ้นให้เกิดความสนใจ
3. การเห็นความจำเป็นในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย
4. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย โดยเฉพาะการเสริมด้านการบริหารจัดการของเครือข่าย การเสริมพลังในการประสานงานการติดต่อสื่อสารของ “แกนประสาน” หรือ “แม่ข่าย” หากเครือข่ายมีการพัฒนาจนเกิดความเข้มแข็ง ก็จะเกิดพลังในการผลักดันต่อรองให้เป็นจุดหมายในการรวมเป็นเครือข่ายบรรลุผลตามที่เครือข่ายได้กำหนดได้
5. การสรุปประสบการณ์และการขยายงานอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย

ในกระบวนการส่งเสริมการสร้างเครือข่าย มิใช่เพียงการส่งเสริมจัดตั้ง หรือเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายสิ่งที่ควรคิดควบคู่ไปกับการสร้างเครือข่าย คือ การพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร การเสริมสร้างเครือข่ายให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งที่ยากยิ่งกว่า

ประเวศ วะสี อธิบายว่า เมื่อชุมชนมากขึ้น และชุมชนเหล่านี้เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายจะเกิดโครงสร้างใหม่ของสังคมขึ้น ในอนาคตกับชุมชนต่างๆจะติดต่อเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายข้ามประเทศ (social networks) เกิดเป็นระบบโลกใหม่ (new world order) คือ ระบบเครือข่ายสังคม โดยเครือข่ายทางสังคมจะนำพาไปสู่การเรียนรู้และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นระบบ (พิทยา ว่องกุล 2541, 20-21)

ส่วนกลยุทธ์ที่เกี่ยวกับการจัดการและพัฒนาเครือข่าย กาญจนา แก้วเทพ (อ้างถึงใน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2540, 42-44) และได้นำเสนอภาพรวมของพัฒนาการขององค์กรชุมชนเกี่ยวกับกลยุทธ์ที่จัดการและพัฒนาเครือข่าย สิ่งที่ควรคำนึงถึง คือ ขนาดที่พื้นที่กำลังเหมาะสม การแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบ และความจำเป็นที่ต้องทำเป็นกลุ่มย่อยให้เข้มแข็งจึงมีการพัฒนาในระดับที่ขยายขึ้นไป

วิเชียร แสงโชติ (2540,114) ได้ให้การสังเกตเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และเครือข่ายอำนาจการต่อรองว่ามีปัญหาและข้อสังเกตดังนี้

1. เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเครือข่ายที่ขาดความต่อเนื่อง และขาดพลังเพราะไม่มีเป้าหมายร่วมที่ชัดเจน

2. เครือข่ายอำนาจการต่อรอง มักจะถูกสร้างภาพให้สาธารณะเห็นว่าเป็นกลุ่มคนที่เห็นแก่ตัว เป็นกลุ่มที่มีนักการเมืองสนับสนุน เป็นเครื่องมือของนักการเมือง ทำให้เกิดความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาของตนเอง เนื่องจากสาธารณะไม่มีข้อมูลเพียงพอ

นอกจากนั้น สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540, 97) ได้อธิบายถึงการพิจารณาความเข้มแข็งของเครือข่ายชาวบ้าน 2 ลักษณะ คือ

1. เครือข่ายภายในชุมชน มีข้อพิจารณาอยู่ 3 ประเด็น คือการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผลของกิจกรรม และความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชาวบ้าน

2. เครือข่ายนอกชุมชน มีข้อพิจารณาอยู่ที่การเชื่อมโยงงานท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับคนภายนอกชุมชน

อเนก นาคะบุตรได้อธิบายถึง พลังชุมชน ของเครือข่ายป่าและเครือข่ายสิ่งแวดล้อมด้านที่เป็น โอกาสในการขยายผลการพัฒนาที่สำคัญ เช่น การพบภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดจากฐานคิด การจัดการและเทคนิควิธีหลากหลายทั่วทุกภาค มาถึงท้องถิ่นเป็นการปรับผสมผสานภูมิปัญญาเดิมที่สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงและความรู้ เทคนิคจากภายนอกด้วย ทุกเครือข่ายชาวบ้านเกาะเชื่อมโยงกันด้วย สำนักท้องถิ่น ที่มีต่อการอนุรักษ์น้ำ อนุรักษ์ป่า และทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรความหลากหลายของชีวภาพร่วมกัน โดยการเห็นพ้องต่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันจากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น และความตระหนักว่าจะต้องปกป้องพิทักษ์ไว้ให้ลูกหลานในระยะยาว (สมใจ ศรีมงคลทิพย์ 2537 , 96)

เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายอื่นๆ ในหลายพื้นที่ที่มีการประสานเชื่อมโยงกันเป็นพันธมิตรชนชั้นกลาง เช่น กลุ่มพระ กลุ่มครู กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มนักธุรกิจ ผู้นำท้องถิ่น ตลอดจนกลุ่มพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน

ประเด็น อเนก นาคะบุตร ได้กล่าวข้างต้นค่อนข้างมีความสอดคล้องกับคณะอนุกรรมการดำเนินการด้านโครงสร้างของระบบการศึกษาและเครือข่ายของการเรียนรู้ (2533 อ้างถึงในปาน กิมปี 2540, 30) ได้อธิบายถึงกลไกการดำเนินงานของเครือข่ายการเรียนรู้ ควรดำเนินงานภายใต้หลักการ 4 ประการ คือ

1. การถ่ายทอดแลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยาการสากล และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อปรับประยุกต์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชน และ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของคนและชุมชน เกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการปรับใช้วิทยาการสากล ให้เหมาะสมกับการ แก้ปัญหา และพัฒนาชุมชน

2. การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน และ การมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคลในการตัดสินใจเลือก ทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับการแก้ไขปัญหาของตนเอง และชุมชนบนพื้นฐานของการวิเคราะห์ สภาพความต้องการและเงื่อนไข ของตนเองและชุมชน

3. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับโครงการพัฒนาชุมชน ของหน่วยงาน ต่างๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน รวมทั้งหน่วยอื่นๆที่อยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้หน่วยต่างๆ สามารถทราบถึงความเคลื่อนไหว ของกันและกัน ในการพัฒนาชุมชน ที่ตนเกี่ยวข้อง

4. การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุ อุปกรณ์อาคาร สถานที่ และเงินงบประมาณ เพื่อให้หน่วยต่างๆสามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกันเพื่อการพัฒนาชุมชน ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ลดความซ้ำซ้อน และสูญเปล่าให้มากที่สุด

Scheuing (1994 อ้างถึงใน นฤมล นิราทร 2540, 17- 20) อธิบายว่า ความสำเร็จ ของการทำงานแบบเครือข่ายไม่ได้ตัดสินกันเพียงความสามารถทางเครือข่ายเท่านั้น แต่จะต้องมอง ให้ไกล ไปถึงผลสำเร็จของงานจากองค์กรเครือข่ายด้วย สิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในการทำงาน เครือข่าย ได้แก่

1. การมีพันธะสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกัน นอกจากจะหมายถึง การมี อุณหภูมิ และความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นแล้วยังหมายถึง การมีมิตรภาพที่ใกล้ชิด มีสายสัมพันธ์ ระหว่างกันด้วย การสร้างมิตรภาพและสายสัมพันธ์มิใช่สิ่งที่จะสร้างได้ข้ามคืน แต่หมายถึงการผ่าน กระบวนการการทำงาน ความสำเร็จ ความสัมพันธ์หลวมๆร่วมกัน และร่วมปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ

2. การพัฒนาอยู่ตลอดเวลา หรือ continuous improvement เครือข่ายการทำงานจะ มีประโยชน์อย่างเต็มศักยภาพ ก็ต่อเมื่อแต่ละองค์กรที่มาาร่วมกันเป็นเครือข่ายมีการปรับปรุงพัฒนา อยู่ตลอดเวลา

3. การรักษาพันธกรณีระยะยาว การสร้างพันธกรณีระยะยาวมีความเกี่ยวพันอย่าง ใกล้ชิดกับองค์ประกอบแรก เพราะการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอต้องการข้อผูกพันระยะยาว และก็เป็นธรรมชาติที่ว่า องค์การหรือเครือข่ายที่มีพันธกรณีร่วมกัน มีความผูกพันกันในระยะยาว และ

ได้รับประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ที่จะอยู่ในสภาพที่จะสามารถแลกเปลี่ยนทรัพยากร ตลอดจน ร่วมกันทำงานและสร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครือข่ายการทำงานในระยะแรกของการสร้างเครือข่ายมักจะเป็นช่วงที่ฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องใช้ความพยายามในการที่จะทำงานร่วมกัน และเป็นช่วงที่ยังไม่สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่าย จำเป็นต้องอาศัยระยะเวลา ส่วนการสร้างพันธกรณีในระยะยาวจำเป็นต้องอาศัย การระดมทรัพยากรและการลงทุนระยะยาว เพื่อสร้างศรัทธาร่วมกันในการทำงานต่อการทำงานแบบเครือข่าย

องค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างพันธกรณี ระยะยาว คือการติดต่อสื่อสาร ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งในการรักษาความสัมพันธ์ แม้ปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารจะก้าวหน้าไปมากแล้ว ผู้สื่อสารไม่จำเป็นต้องเห็นหน้ากันก็สื่อข้อความกันได้ แต่ในความเป็นจริงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ไม่อาจพึ่งพิง เฉพาะการสื่อสารลักษณะดังกล่าวได้เนื่องจากการสร้างความสัมพันธ์ต้องอาศัยการพบปะพูดคุยแบบตัวต่อตัวด้วย

นอกเหนือจากการติดต่อสื่อสารแล้ว การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกัน ให้ยืดหยุ่น ยังจำเป็นต้องอาศัยการมีประวัติศาสตร์ ร่วมกัน ซึ่งหมายถึงประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันมา ประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ร่วมกันมิได้หมายถึงเฉพาะผลงาน เท่านั้น แต่หมายถึงมิตรภาพ การร่วมทุกข์ร่วมสุขระหว่างกัน

4. การเสริมสร้างพลังการทำงาน หมายถึง การสนับสนุนให้องค์กรเครือข่ายได้มีโอกาสแสดงความสามารถตลอดจนวิจรรณญาณของตนเองในสถานการณ์ต่างๆ ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหาต่างๆ เช่น การหาทุน การจัดกิจกรรม เสริมสร้างความสัมพันธ์ ขณะเดียวกันต้องมีการเสริมทักษะ การสร้างเครือข่าย ให้ผู้ปฏิบัติงาน และสร้างความสัมพันธ์ กับหน่วยวิชาการต่างๆ ด้วยการเสริมพลัง ในการทำงาน ยังหมายรวมถึง ความสามารถในการจัดหา ทรัพยากรในลักษณะต่างๆ ที่จำเป็นต่อการทำงานด้วย

5. การมีค่านิยมร่วมกัน เนื่องจากค่านิยม เป็นปัจจัยสำคัญ ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ในการทำงาน การทำงานแบบเครือข่าย จะประสบความสำเร็จ อย่างยิ่งหากองค์กรเครือข่าย มีค่านิยมร่วมกัน ตัวอย่างของค่านิยม ได้แก่ การให้ความสำคัญต่อคุณภาพของงาน ความยืดหยุ่น การเปิดเผยจริงใจ การให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นต้น ทั้งยังต้องมีค่านิยมการทำงานร่วมกันแบบเป็นทีม แม้แต่ละองค์กรจะมีความถนัดแตกต่างกัน แต่เครือข่ายยังคงมีเป้าหมายร่วมกัน

6. ภาวะผู้นำ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ไม่น้อยไปกว่าองค์ประกอบใดๆข้างต้น ภาวะผู้นำ หมายถึง การสร้างวิสัยทัศน์ ในเชิงกลยุทธ์ รวมทั้งชักจูง โน้มน้าวให้ผู้อื่น เห็นความสำคัญ ต่อสิ่งที่จะต้อง กระทำร่วมกัน และยังหมายถึง การจัดหาทรัพยากร ที่จำเป็นต่อการทำงาน เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างเครือข่าย และผลสำเร็จของงาน นอกจากนี้ ผู้นำต้องเป็นคนซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

เครือข่ายการเรียนรู้

แนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ ได้ถูกนำมาอธิบายในการพัฒนาแนวคิด หลักการ แผนการศึกษาแห่งชาติจากระบบเก่าไปสู่การจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ โรงเรียน ตลอดจนระบบการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสเรียนรู้อย่างเท่าเทียม กว้างขวาง ต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความต้องการของบุคคล และชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2542 อ้างถึงใน วิมลลักษณ์ ชูชาติ 2540, 29)

ในการอธิบายเครือข่ายการเรียนรู้ นอกจากจะเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของไทยแล้ว ยังมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลกับบุคคล กลุ่มกิจกรรมและระหว่างชุมชน อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์ปัญหา และความต้องการของชุมชน หรือท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ

อเนก นาคะบุตร (2553, 31) ให้เหตุผลต่อการสนับสนุนเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน หรือ “การศึกษาปวงชน” ว่า ศักยภาพของภูมิปัญญา ชาวบ้านในทางการจัดการศึกษาและเรียนรู้ที่ผ่านมาสามารถตอบสนองการเรียนรู้ของชาวบ้านด้วยตนเองในด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ กล่าวคือ สร้างและแลกเปลี่ยนในการพัฒนาความรู้ดังนี้

1. ด้านความรู้ พบว่า ในชุมชนชนบทเอง มีการสะสมและสืบทอดความรู้ที่สามารถตอบปัญหาการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ในระดับหนึ่ง บางหมู่บ้านมีการผลิตซ้ำด้วยการคิดค้นประยุกต์ความรู้ทางการเกษตรทางอาชีพพร้อมกับความรู้ที่ได้มาจากข้างนอก มีการลองผิดลองถูกอยู่ตลอดเวลาในหมู่บ้านของชาวบ้าน ปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน ในหมู่บ้านอาวุโส

2. การเปลี่ยนทัศนคติของชาวบ้าน ในหลายกรณีพบว่า เราสามารถทำผ่านผู้นำชาวบ้านที่มีบารมี ที่เป็นฐานของความเชื่อ ความศรัทธาของชุมชน เช่น กรณีที่พระนักพัฒนาในภาคอีสานออกมารณรงค์ให้ชาวบ้านและ ศิษยานุศิษย์ ลด ละ เลิก อบายมุข จนหมู่บ้านหลายแห่งในภาคอีสานกลายเป็นหมู่บ้านปลอดอบายมุขโดยสิ้นเชิง

3. ทักษะพบว่า ในปัจจุบันชาวบ้านต้องการเรียนรู้สิ่งที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น กรณีเกษตรผสมผสานแบบไร่นาสวนผสมจะเห็นได้ชัดว่า ชาวบ้านสนใจและเรียนรู้การมาเห็นของจริง

พูดคุยกับเจ้าของประสบการณ์ ท้ามกลางภาษาและบรรยากาศแบบชาวบ้านด้วยตัวเอง เรียนรู้จาก
 ง่ายๆ เริ่มทำจากขั้นเล็กน้อยแล้วค่อยขยายภายใต้วิถีของการเกษตรที่ผูกพันกับเรื่องของฟ้าฝน
 ฤดูกาล ซึ่งกำหนดการเรียนรู้อีกทอดหนึ่ง เช่นการเลี้ยงปลาจะเรียนรู้ได้ปีละ 1 ครั้ง โดยเฉพาะช่วง
 หน้าฝนเท่านั้น เป็นต้น ปรากฏการณ์การเรียนรู้ คุณานและเลียนแบบอย่างในเรื่องของการเกษตร
 แบบไร่สวนผสมของชาวนาในภาคอีสานและภาคกลางที่ผ่านมา ในช่วง 3-4 ปี นับว่ามีสูงมาก
 ทางด้านปริมาณ จึงทำให้พบว่าชาวบ้านเรียนรู้และต่อสู้หาทางออกในเรื่องของความยากจน ของ
 ชีวิตอยู่ตลอดเวลา ชาวบ้านไม่แยกเรื่องการฝึกทักษะ การมีงานทำกรมีรายได้ก็ออกจากปัญหาชีวิต
 ของเขาเลย

เพื่อสนับสนุนแนวความคิด เรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนข้างต้น ได้มีรายงาน
 การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นที่สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการ
 สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคน กลุ่ม และชุมชนดังเช่นการศึกษาเครือข่ายเรียนรู้เกี่ยวกับ
 เกษตรกรรมทางเลือกของชุมชนของ ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล (2538,2) ได้อธิบายการเกิดของ
 เครือข่ายว่า เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น
 เงื่อนไขได้โดยตรงและเงื่อนไขที่สนับสนุนเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้โดยตรง ได้แก่ ลักษณะ
 ความสัมพันธ์ทางสังคมเชิงซ้อนของแต่ละบุคคล ความถี่และความต่อเนื่องในการพบปะ ระยะเวลา
 ในการพบปะ ข้อมูลความรู้ หรือสิ่งของที่มีการแลกเปลี่ยน และลักษณะท่าทีที่เสมอภาค และมี
 ความจริงใจในการพบปะซึ่งกันและกัน เงื่อนไขที่สนับสนุน ได้แก่ ลักษณะความสัมพันธ์ทาง
 สังคมของชุมชน บทเรียนการเผชิญวิกฤตการณ์ปัญหาร่วมกัน วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น
 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและเครือข่าย ความสามารถของแม่ข่ายหรือผู้นำในชุมชน ความ
 เจริญทางการคมนาคม และการสื่อสารมวลชน สถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยทั้งใน
 ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ การสนับสนุนที่ดีขององค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน
 และกลุ่มผู้บริโภคในเมือง

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2542, 109- 115) ได้ศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพของเครือข่ายการ
 เรียนรู้ กรณีกลุ่มฮักเมืองน่าน อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สามารถสรุปพัฒนาการรวมตัวของชาวบ้าน
 จากระดับกลุ่มสู่เครือข่ายได้เป็น 3 ระดับ คือ

- ระดับที่ 1 รวมตัวกันดูแลเฉพาะหมู่บ้านของตนเอง
- ระดับที่ 2 รวมตัวกันเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำ และตำบล
- ระดับที่ 3 รวมตัวกันในระดับอำเภอ ท้องที่

ส่วนการขยายเครือข่ายการเรียนรู้สู่ชุมชนอื่นๆ พัฒนาการของเครือข่ายการเรียนรู้ขยายจากคนกับคน (ระดับปัจเจกบุคคล) ไปสู่คนกับกลุ่ม (ระดับชุมชน) และกลุ่มกับกลุ่ม (ระดับองค์กร) ในลักษณะสะสม คือ การขยายไปสู่คนกับกลุ่มจะรวมการขยายจากคนกับคนเข้าไปด้วย เช่นเดียวกับเมื่อพัฒนาจากการขยายไปสู่กลุ่มกับกลุ่ม จะรวมถึงการขยายคนกับคน คนกับกลุ่มด้วยเช่นกัน

เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นการพยายามให้กับบุคคล ชุมชน สังคม เกิดการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นการเรียนรู้และประเมินผลไปในตัว เพื่อที่จะปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่เกิดขึ้น และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งกระบวนการดังกล่าว เป็นการเสริมสร้างและแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ ตลอดจนถึงการสืบทอดความรู้อย่างต่อเนื่อง

เครือข่ายระหว่างครัวเรือน

การเข้าสู่วัฒนธรรมการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนนั้นสะท้อนถึงความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เพื่อนบ้านและเพื่อนฝูงที่รู้จัก ความสัมพันธ์ระหว่างคนทั่วไปนั้นเป็นความสัมพันธ์แบบประเพณี แบบพ่อกับลูก เพราะประเพณีในการเอาตัวรอดนั้นได้ผ่านการชี้นำโดยประสบการณ์ของคนอาวุโส จึงทำให้กระบวนการเรียนรู้และการจัดเกลาต้องได้รับการยอมรับจากผู้ที่เคยผ่านมาก่อน ดังวลีที่ว่า อานน้ำร้อนมาก่อน มีการดำรงอยู่ร่วมกันในประเพณีของครอบครัวพ่อแม่ที่เหนียวแน่นมาก และเกือบพังทลายลงเมื่อปรับตัวเองเข้าสู่ระบบตลาด ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องและคนรู้จักที่ห่างเหินกัน หรืออาจจะมีการรวมตัวกันมากยิ่งขึ้นในการเข้าสู่การแก้ไขปัญหา โดยการพยายามใช้ฐานทรัพยากรของตนเองในเรื่องแรงงานครอบครัวหรือการกระจายทรัพยากรระหว่างครอบครัว ซึ่งกลายเป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการอยู่รอดของครัวเรือนในปัจจุบัน และก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายไปในที่สุด ท่ามกลางความสัมพันธ์ด้านการงานที่อยู่อาศัยและการใช้ชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวในท้องถิ่น ซึ่งอยู่ในลักษณะของเครือข่ายของผู้ปกครองและเพื่อนบ้าน (ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย 2549, 97-98)

ความสัมพันธ์ที่เป็นประโยชน์นำมาสู่ความค้ำค้ำระหว่างคนที่สอดคล้องกันในครอบครัว เป็นธรรมชาติของสังคมที่มีการกระทำร่วมกันระหว่างคน โดยมีความสัมพันธ์สนิทชิดเชื้อต่อกันอันเนื่องมาจากความเป็นเครือญาติ ผลประโยชน์ทั่วไปหรือการเข้าร่วมของเพื่อนฝูง ที่ทำให้อารมณ์ความรู้สึกต่อผู้อื่น เช่น อารมณ์ของตนเองจากความคิดด้านเศรษฐกิจในเหตุการณ์ที่ว่าเมื่อไหร่มีการแลกเปลี่ยนในวัตถุและการบริการ การทบทวนการผลิตซ้ำในรายละเอียดที่ว่านี้ได้ทำให้เกิดการกระทำร่วมกันในรอบๆ ครอบครัวของตนเอง ในชนิดของรูปแบบความคิด ความสัมพันธ์แบบแน่นและมีการติดต่อที่มั่นคง การนำความหมายของเครือข่ายระหว่างครัวเรือน

เป็นเสมือนความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว โดยเป็นการรวมตัวอย่างสมัครใจในการแลกเปลี่ยนกัน ระหว่างการผลิตทางวัตถุจิตใจและการบริการที่มีอยู่ในช่วงเวลาที่ยังพอต่อการกำหนดระดับ ความสัมพันธ์ ซึ่งให้ความหมายว่าเป็นคนในเครือข่ายของตัวเอง เครือข่ายระหว่างครัวเรือน ประกอบด้วย ครอบครัวพ่อแม่ ครอบครัวบุตร ญาติพี่น้องที่มีความใกล้ชิด เพื่อนบ้านที่สนิทชิด เชื้อของครอบครัว คนรับใช้ เพื่อนและคนที่รู้จัก และคนที่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน Burt (1995 อ้างถึงใน ชินสัคค สุวรรณอักษร 2549, 96)

ชนิดของเครือข่ายทางสังคม และรูปแบบของพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ได้สะท้อน ถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้อง การเกิดขึ้นของเครือข่ายทางสังคม ทั้งสี่กลุ่ม และสอดคล้องกับยุทธวิธีของ พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ดังนี้ เครือข่ายสังคมถูกสร้างมาจากพื้นฐานของความสัมพันธ์ ที่แข็งแกร่ง อันเป็นคุณสมบัติ ขององค์กรครอบครัว มีความสัมพันธ์กับการเอาตัวรอดของตนเอง ไม่ว่าจะการทำงาน และการค้นหาความเป็นไปได้ ในการเอาตัวรอดที่อาจต้องใช้ช่องทางที่หลากหลาย ไม่ว่าจะกับ เจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อนบ้าน หรือคนที่รู้จักโดยบังเอิญ ทั้งหมดนี้คือ ยุทธวิธีที่กำหนดเส้นทางชีวิต เศรษฐกิจของตนเองได้ เครือข่ายทางสังคมในลักษณะนี้ เป็นความสัมพันธ์ด้านการงานและ ยุทธวิธีเป็นการจัดการ โดยอาศัยความช่วยเหลือ การสร้างความเชื่อวางใจ แก่ตนเอง อย่าง สอดคล้อง กับพื้นฐานหรือตำแหน่งงานที่มีอยู่ Lin (1982 อ้างถึงใน ชินสัคค สุวรรณอักษร 2549, 111) การเกิดขึ้นของเครือข่ายอาจเกิดขึ้นได้ 2 แบบ ดังนี้

แบบที่ 1 เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เป็นสายใยของความสัมพันธ์ตั้งแต่อดีต ซึ่งอาจมาจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เครือข่ายทางเศรษฐกิจ เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทาง เศรษฐกิจ และเครือข่ายของความเชื่อถือ เช่น ความเชื่อถือในตัวผู้นำ และความคิดของผู้นำ หรือ กิจกรรมที่ผู้นำทำอยู่ว่า เป็นทางเลือกที่สามารถแก้ปัญหาของตนได้

แบบที่ 2 เครือข่ายที่เกิดขึ้น โดยการจัดตั้ง อาจเกิดขึ้นจากความพร้อม และความ ต้องการของผู้นำหรือเครือข่ายเอง ในขณะที่ ชินสัคค สุวรรณอักษร (2549) ได้จำแนกลักษณะ ของเครือข่ายทางสังคม ในเรื่องของลักษณะทางการกระทำออกเป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะแรก ความสัมพันธ์เชิงซ้อน หรือความความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลาย อันเนื่องมาจากบทบาท ที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งหลายๆบทบาทของแต่ละคนจะส่งผลกระทบต่อกันและ กัน เช่น ความผูกพันในความเป็นเครือญาติ

ลักษณะที่สอง ความสัมพันธ์ที่มีการแลกเปลี่ยนการตัดสินใจ ในการแลกเปลี่ยน ระหว่างคู่ความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับพื้นฐาน ของการรับรู้ และการตัดสินใจ ในการแลกเปลี่ยน ทั้ง ด้านวัตถุและจิตใจ เช่น สิ่งของ เงินทอง และความช่วยเหลือต่าง ๆ

ลักษณะที่สาม ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะการให้ และการรับ สืบเนื่องจากการแลกเปลี่ยนก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ในลักษณะความร่วมมือ เป็นการได้รับผลประโยชน์จากกันและกัน และมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้ความสัมพันธ์ไม่คงที่และเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นการประกอบอาชีพเสริมของชาวประมงในชุมชนชนบทจึงเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย

ลักษณะที่สี่ ความถี่และระยะเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน เครือข่ายสังคมของบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะมีการรู้จักคนเพิ่มขึ้น ระยะเวลาที่ได้รู้จักกันมาอาจเป็นเครื่องชี้ถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ที่ดีกว่า ดังนั้นการตัดสินใจที่จะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของชาวบ้านในชุมชนชนบท จะต้องมีความเกี่ยวพันกันบ่อยครั้ง

ลักษณะที่ห้า ความเกี่ยวพันกันภายในเครือข่ายสังคมที่มีความเกี่ยวพันกันสูง จะมีหลายช่องทางที่ข้อมูลข่าวสารสามารถเข้าถึงบุคคลต่างๆได้

การศึกษาแนวคิดเครือข่ายสังคมมีความสำคัญเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลที่ดำรงอยู่ในเครือข่ายสังคมว่าส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมซึ่งกันและกัน เพราะโดยทั่วไปธรรมชาติของมนุษย์ที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ย่อมมีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันทั้งในระหว่างบุคคลเครือข่าย และชุมชนภายในและภายนอก เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนาตนเอง

ชุมชนกับเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (2547) ได้กล่าวไว้ว่า เครือข่ายทางสังคม คือ สิ่งมีชีวิตที่เชื่อมโยงกันอย่างไร้ระเบียบ และมีการจัดการตนเอง เป็นฐานความคิดที่อธิบายความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตธรรมชาติ และปรากฏการณ์ทางสังคม โดยมีความสัมพันธ์กันเป็นกระบวนการยึดหยุ่น ไม่ตายตัว มองได้หลายมิติ ทั้งในเชิงตรรกะ และเหตุปัจจัยตามบริบทที่เกี่ยวข้อง คือเครือข่ายชีวิต และ เครือข่าย ทางสังคม ซึ่งได้สอดคล้องกับ ประเวศ วสี (2547) กล่าวว่า เครือข่ายในสังคม จะคล้ายเครือข่ายในสมอง โครงสร้างสมอง จะทำให้เกิดการเรียนรู้ อันจำเป็นสำหรับการมีชีวิตรอด โครงสร้างทางสังคม จะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมองขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมทางสังคม จากสังคมใช้อำนาจ ไปเป็นสังคมเรียนรู้ การที่สังคมเรียนรู้นั้น โครงสร้างทางสังคม ต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจในแนวคิดไปเป็นเครือข่ายสังคม หรือสังคมกัลยาณมิตร หรือเครือข่ายสังคมการเรียนรู้ สังคมต้องสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้ และชุมชนจะต้องร่วมคิดร่วมทำในทุกพื้นที่ ในทุกองค์กรและในทุกเรื่อง จะครอบคลุมสังคมทั้งหมด และมีการเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชนเป็นเครือข่ายชุมชน จากเล็กไปใหญ่ จนเป็นเครือข่ายในชุมชน หรือตาข่ายใน

สังคม ซึ่งในขณะที่ เสรี พงศ์พิศ (2536) เห็นว่า เครือข่ายเป็นการรวมกลุ่ม ของบุคคลในชุมชน บุคคลระหว่างชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน รวมตัวเพื่อสร้างเครือข่าย คือ กระบวนการ เรียนรู้ การระดม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระดมแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ และรวมพลัง เพื่อต่อรองกับกลุ่ม อื่นๆ ในสังคม สอดคล้องกับแนวคิดของ สุชาติ มีสงฆ์ (2535) ในอดีตชาวบ้าน มีเครือข่ายอยู่แล้ว เป็นเครือข่ายเฉพาะในระดับบุคคล ครอบครัว และเครือญาติ ซึ่งเป็นพื้นฐาน ความคิด จากการแสวงหาหลักประกันให้กับชีวิตครอบครัว หากมีการเผชิญปัญหา หรือเกิดการ กัดคั่นร่วมกันจนทำให้ทุกคนรวมตัว เกิดสำนึกร่วม เห็นประโยชน์ และศรัทธามั่นต่อการรวมตัว เป็นเครือข่าย เครือข่ายจะมีพลังขึ้นมาได้จะต้องมีข้อยกยระหว่างชุมชนย่อยๆ หลายๆชุมชน ที่มีลักษณะเป็นการแลกเปลี่ยนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543) ได้ อธิบายถึงแนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งที่มี ต่อกัน โดยคุณลักษณะของ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น สามารถนำไปใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคล เหล่านี้ได้ เครือข่ายทางสังคมนี้ เกิดขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของบุคคลในสังคม เครือข่ายความสัมพันธ์ส่วนตัว ที่บุคคลมีต่อกันนั้น มีอิทธิพลในการกำหนดแนวทาง พฤติกรรม ของบุคคล โดยเครือข่ายสังคม ของบุคคลหนึ่ง เป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ของอีกบุคคลของผู้อื่น และพบว่า เครือข่ายชุมชน ชนบทมีลักษณะความสัมพันธ์ ระหว่างผู้นำ ฟ้องถิ่นกับคนภายนอก ที่มีอิทธิพลเป็น โครงสร้างอุปถัมภ์ ซึ่งสอดคล้องกับ มิทเชลล์ (Mitchell อ้างถึงใน พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์, 2535) กล่าวว่า เครือข่ายสังคมเปรียบเสมือนกรอบแนวคิด ที่ใช้ ศึกษาหาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันจะนำไปสู่ความเข้าใจ ในเรื่องของ กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ องค์กรทางสังคม และโครงสร้างทางสังคม รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ ที่เกิดขึ้นดังกล่าว สามารถนำไปใช้อธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านี้ได้

ส่วนประเภทของเครือข่ายนั้น สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายตามลักษณะการก่อเกิด ได้เป็น 2 ประเภทได้แก่

เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเครือข่ายที่เรียนรู้กิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นใน ช่วงแรก ซึ่ง เครือข่ายพวกนี้เกิดขึ้นได้ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบธรรมชาติ ซึ่งเมื่อชุมชนใดสามารถพัฒนาการ แก้ไขปัญหาของชุมชน ของตนได้ ชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงจะเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และนำรูปแบบ และวิธีการไปประยุกต์ ใช้กับชุมชนของตนเอง ส่วนอีกรูปแบบหนึ่ง เป็นเครือข่ายการจัดตั้ง รูปแบบนี้เกิดจากองค์กรพัฒนาต้องการขยายพื้นที่ปฏิบัติงานของตนเอง จะใช้ชุมชนเดิมที่มี ประสบการณ์ และบทเรียนในกระบวนการพัฒนา แล้วเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ ให้กับชุมชน ที่องค์กรพัฒนาเข้าไปดำเนินงานใหม่ ๆ รูปแบบ เครือข่ายอำนาจต่อรอง เครือข่ายนี้เชื่อว่า กิจกรรมการพัฒนาดังกล่าว ที่อยู่ในวงจำกัด เฉพาะพื้นที่หมู่บ้านของตน จะไม่มีพลัง

ที่เพียงพอ ต่อการแก้ไขปัญหา ที่แท้จริง ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ปัญหา แล้วพบว่า ปัญหาที่ชุมชนต่าง ๆเผชิญอยู่นั้น ไม่ได้เกิดจากชุมชน สร้างมาเอง หากแต่ชุมชนนั้น ถูกกระทำจากระบบภายนอก การจะแก้ไขปัญหาไปพร้อมๆกัน ดังปรากฏการณ์ ม็อบ ที่พบในสังคมปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เครื่องข่ายสองประเภทนี้ มีข้อสังเกตคือ

1. เครื่องข่ายการเรียนรู้เป็นเครื่องข่ายที่ขาดความต่อเนื่อง และขาดพลัง เพราะไม่มีเป้าหมายร่วมที่ชัดเจน

2. เครื่องข่ายอำนาจต่อรอง มักจะสร้างขึ้นเพื่อให้สาธารณชนเห็นว่า เป็นกลุ่มที่เห็นแก่ตัว เป็นกลุ่มที่นักการเมืองสนับสนุน เป็นเครื่องมือของนักการเมือง ทำให้ขาดความชอบธรรม ในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาของตนเองเนื่องจากสาธารณชนไม่มีข้อมูลเพียงพอเครื่องข่ายอำนาจต่อรอง จะต้องได้รับการต่อต้าน จากผู้สูญเสียผลประโยชน์ และถ้าโดยเหตุผลแล้วผู้สูญเสียผลประโยชน์ไม่สามารถรู้ด้วยเหตุผลก็จะใช้ความรุนแรง เพื่อสลายอำนาจการต่อรองของเครื่องข่ายส่วนการพัฒนาเครื่องข่ายนั้น อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2549) กล่าวว่า ต้องอาศัยคุณลักษณะ อย่างน้อย 3 ประการ ในการที่จะพัฒนาเครื่องข่ายคือ ประการแรก การเชื่อมโยงแนวคิด และบทเรียนเพื่อการจัดการชุมชน ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยความรู้ และประสบการณ์เดิมกับความรู้ใหม่ ที่มีลักษณะที่เป็นกระบวนการ และเป็นระบบมากขึ้น ประการที่ สอง ถ้าระบบเครื่องข่ายนั้น มีการใช้วิธีการทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นส่วนใหญ่ภายใต้มีมติของการศึกษา และการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีการกำหนดเป้าหมาย ของการเรียนรู้ได้ชัดเจน และสามารถจำแนก องค์ประกอบเป็นเนื้อหาการเรียนรู้ ผู้ให้ และผู้รับผิดชอบ ประการสุดท้าย จะต้องมีการกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบออกมาภายในเครื่องข่าย

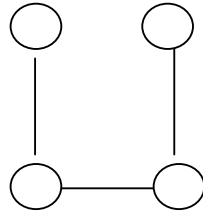
สรุปได้ว่า เครื่องข่ายทางสังคม หมายถึง การรวมกลุ่มกัน ของบุคคลในชุมชน เพื่อระดมความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ในการที่จะแก้ไขปัญหา ของชุมชนร่วมกัน จนทำให้ทุกคนเกิดสำนึกร่วม เห็นประโยชน์ และศรัทธามั่นคงต่อการรวมตัวกัน แล้วขยายแนวร่วมออกสู่ชุมชนใกล้เคียง รวมพลังเพื่อต่อกรกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม แนวคิดชุมชนกับเครื่องข่ายทางสังคม มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในการศึกษาถึงปัจจัย กระบวนการสร้างเครื่องข่ายทางสังคมในพื้นที่ อุดงดีปิ่น ชุมชนบ้านกันเคย ว่ามีการก่อกำเนิด และพัฒนาการสร้างเครื่องข่าย เป็นอย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้าง ที่มีการต่อยอดเป็นศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง เกิดเครื่องข่ายโดยการเรียนรู้ ศึกษาชุมชนใกล้เคียงหรือจัดตั้งกันเองภายในชุมชน และพัฒนาเป็นเครื่องข่ายทางสังคม เพื่อสร้างพลังในการต่อรอง ในพื้นที่ ปฏิบัติการประจำวัน เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจัดเป็นแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายภาพ การเคลื่อนตัวจากกลุ่มสู่การรวมตัวเป็นเครื่องข่ายทางสังคมเพื่อสร้างพลัง ในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา หรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในสังคม

การวิเคราะห์เครือข่ายจุดมุ่งเน้นวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลที่ดำรงอยู่ในเครือข่ายของสังคมว่าส่งผลต่อพฤติกรรมซึ่งกันและกันอย่างไร เครือข่ายสังคมยังสามารถมองเพิ่มได้ในประเด็นการเข้าถึงความหนาแน่น จำนวนบุคคลภายในเครือข่ายความคล้ายคลึงกันของบุคคลในเครือข่ายการกระจายตัวหรือขอบเขตความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้น นันทวดี สังข์แดง(2542) การศึกษาพื้นที่ปฏิบัติการประจำวันกับการสร้างเครือข่ายทางสังคม ของชุมชนบ้านกันเคย ในภาวะขาดแคลนในวิถีประมงพื้นบ้าน จึงต้องคำนึงเรื่องเครือข่ายทางสังคม เพราะธรรมชาติของมนุษย์ที่อยู่ในชุมชนเดียวกันย่อมมีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันทั้งในระหว่างบุคคล เครือญาติ และภายนอกชุมชน เพื่อนำความรู้ที่ได้รับเหล่านั้นมาพัฒนาการทำประมงของตนเอง

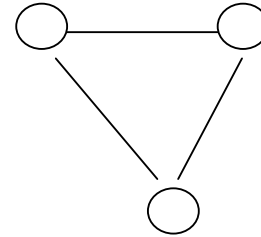
การวิเคราะห์แนวทางเครือข่าย

ความสัมพันธ์ที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง ได้แสดงถึงพื้นฐานที่ก่อรูปเครือข่ายไม่เป็นทางการ การศึกษาหน้าที่ของเครือข่ายมีความหลากหลายซึ่งไม่ได้ให้ความสนใจต่อการให้ที่เป็นสัญลักษณ์ทางมานุษยวิทยาแต่มีภารกิจเป็นอย่างอื่นคือการตีความโครงสร้างของเครือข่ายและบทบาทของโครงสร้างเครือข่ายในความเป็นจริงได้รวมกฎกติกาในตลาดหรือระเบียบการของสายบังคับบัญชาเพราะเป็นวิธีการตีความของสำนักความคิดสถาบันนิยมใหม่แบบสังคมวิทยา กล่าวคือ เครือข่ายเป็นเสมือนพื้นฐานโครงสร้างขององค์ประกอบโลกในปัจจุบัน โดยเฉพาะบทบาทของเครือข่ายในเศรษฐกิจช่วงของการข้ามผ่านได้บ่งบอกคุณลักษณะของขั้นตอนที่ไม่สามารถกำหนดได้ เครือข่ายได้กระจายรายได้ไปในสถานที่ที่ต้องการ โดยรวมทั้งข้อมูล การให้คำปรึกษา การเตรียมสิ่งที่นำไปสู่ความสำเร็จ การสร้างระดับความน่าเชื่อถือที่เพิ่มขึ้นและการอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์สมาชิกของเครือข่าย คือการเกิดขึ้นของโครงสร้างความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ทางการค้าสะดวกมากยิ่งขึ้นหรือออกคำสั่งในระเบียบการ แนวทางของเครือข่ายไม่ได้ยืนอยู่ตรงกันข้ามกับแผนหรือตลาด แต่เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างแบบปิด ในกลไกที่เสมือนเป็นแผนหรือเศรษฐกิจในระบบตลาด

เครือข่ายแบบเปิด

เครือข่ายแบบปิด

ภาพประกอบ 2 แผนภูมิแสดงเครือข่ายแบบเปิดและแบบปิด

ที่มา : ชินศักดิ์สุวรรณอักษรย 2549

ในภาพประกอบจะเห็นว่าขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ที่แน่นอน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไว้วางใจ ทำให้เครือข่ายเป็นช่องทางในการระดมทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ ปิดอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เครือข่ายแบบเปิดนั้นแค่ทำความรู้จักกันซึ่งต้องรอความน่าเชื่อถือต่อกันจึงจะนำไปสู่เครือข่ายการของสนับสนุนทรัพยากร การเกิดขึ้นของตลาด หรือการสั่งการตามสายบังคับบัญชาไม่สามารถเป็นไปได้หากขาดเครือข่ายในตลาดและโครงสร้างของแผน รูปแบบของการปรับตัวในอำนาจแบบแนวตั้งเป็นรูปแบบที่ทำให้โครงสร้างของเครือข่ายเป็นระบบที่เพิ่มความยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้นในคุณภาพของสายบังคับบัญชาที่มั่นคง หมายถึง โครงสร้างการบังคับบัญชาใช้องค์ประกอบของเครือข่ายที่มีคุณภาพ เป็นเครือข่ายที่สร้างความมั่นคง มีวิธีการเปลี่ยนแปลงการบังคับบัญชาด้วยตนเองและอยู่ภายใต้การกำหนดเงื่อนไขที่เกิด โครงสร้างการบังคับบัญชาในสถานการณ์วิกฤติ

บางครั้งเครือข่ายเป็นพื้นฐาน โครงสร้างในหลักการของความแตกต่างในความสัมพันธ์ทางสังคม การเอื้ออาทรต่อกันเป็นวิธีการที่ไม่นิยมนำมาใช้ในการกระจายผลผลิตระหว่างกัน โครงสร้างของเครือข่าย ซึ่งการเอื้ออาทรเป็นองค์ประกอบของการให้ในกิจกรรมทั้งหมดที่รวมอยู่แค่เครือข่ายของครัวเรือน เครือข่ายผู้ประกอบการ และเจ้าหน้าที่ราชการไม่ใช่เครือข่ายของการให้แบบเอื้ออาทรต่อกันแต่เป็นเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนที่มุ่งหวังผลประโยชน์ในระบบตลาด เพราะว่าการให้เป็นเงื่อนไขของสัญญา นอกจากการให้โดยไม่คิดมูลค่าในเรื่องของการให้คำแนะนำ การใช้ข้อมูลในการตัดสินใจ แต่การให้ทรัพยากรเป็นเรื่องยากเพราะไม่รู้ว่าใครจะให้บ้าง

การวิเคราะห์บทบาทของเครือข่ายในกระบวนการเหล่านี้จะพิจารณาในเรื่องค่าใช้จ่ายให้บรรลุกิจกรรมเพราะว่าเป็นพลังที่เกิดขึ้นในกรอบของเครือข่ายได้สร้างความเชื่อถือในพฤติกรรมของหุ้นส่วน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีรากเหง้าของการจัดตั้งยึดหยุ่นประนีประนอมกับระเบียบการที่เป็นอยู่พื้นฐานของการให้ค่านิยมพื้นฐาน โดยประสานวิธีการเข้าด้วยกันในครัวเรือน

ความเชื่อถือในหุ้นส่วนกิจกรรม คือ นัยยะของกระบวนการสนับสนุนประเพณีและตรรกะของครัวเรือนในท้องถิ่นที่ถูกละทิ้งไว้ในตรรกะของระบบตลาด ซึ่งให้ความหมายราคาที่เป็นหนึ่งเดียว และตรรกะของอุตสาหกรรมที่เสนอแนะการกำหนดระดับมาตรฐานให้เกิดขึ้น

ดังนั้น ความเข้าใจเรื่องเครือข่ายและการเอื้ออาทรต่อกันไม่ได้สอดคล้องอย่างเด่นชัด การเอื้ออาทรต่อกันไม่ใช่ความสัมพันธ์หนึ่งที่อยู่ในโครงสร้างของเครือข่ายแต่เป็นความสัมพันธ์ที่ยืดหยุ่น หมายถึง เครือข่ายของครัวเรือนเกิดขึ้นในพื้นที่ฐานเครือญาติและเพื่อนฝูง

การอธิบายเกี่ยวกับเครือข่ายทางวิชาการทางด้านเศรษฐศาสตร์และสังคมวิทยาอย่างเป็นทางการเกิดขึ้นในทศวรรษที่ 90 เอ็ม. กราโนเวเทอร์(M.Granovetter) ได้ศึกษาพฤติกรรมในตลาดแรงงานและเห็นถึงความแตกต่างกันของเครือข่ายที่เครือข่ายแบบอ่อนแอและแข็งแรง

เครือข่ายแบบอ่อนแอเป็นสะพานระหว่างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในกลุ่ม (cluster) ของโครงสร้างทางสังคม เป็นการประกันความสัมพันธ์ของตัวแทน คือการให้ข้อมูลที่เป็นไปได้ในการโน้มน้าวพลังเครือข่ายการวิเคราะห์โครงสร้างของปัจจัยด้วยการค้นคว้าในเครือข่ายเศรษฐกิจครัวเรือน ด้วยวิธีการคณิตศาสตร์ในส่วนของทฤษฎีกราฟ จะเห็นได้ว่านักวิชาการหลายท่านเห็นพ้องต้องกันว่าเครือข่ายโครงสร้างเกิดขึ้นจากความเข้าใจที่ต่อเนื่องในความสัมพันธ์ทางสังคมที่ปรากฏขึ้น ดังเช่น โคลแมน หรือ เอ็ม. กราโนเวเทอร์เห็นว่า พื้นฐานความสัมพันธ์ของเครือข่ายตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ส่วนตัว และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับหน้าที่ที่มีอยู่ ผู้ปฏิบัติการเศรษฐกิจนั้นได้ผลิตซ้ำการกระทำอย่างง่าย กลายเป็นความเคยชินสำหรับความสัมพันธ์ต่อกัน กล่าวคือ ชีวิต ความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ส่วนตัวให้คุณในลักษณะส่วนตัวและมีระดับความน่าเชื่อถืออย่างสูง ชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันเป็นเรื่องโกหกและหลอกลวงไม่ได้เกิดขึ้นจากตัวเราทุกคน แต่ขึ้นกับสถาบันหรือการกระทำแบบศีลธรรมทั่วไป ความสัมพันธ์ในความคิดนี้เกิดขึ้นจากสังคมและการตกผลึกในความสัมพันธ์ทางสังคม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ได้ถูกควบคุมโดยความสัมพันธ์ส่วนตัวบนพื้นฐานความเข้าใจวางใจกันได้

ข้อเสนอแนะในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมมีดังนี้

1. เครือข่ายเป็นตัวทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น และทำตามคำสั่งเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างในกลไกเสมือนแผนหรือเศรษฐกิจในระบบตลาด
2. เครือข่ายเกิดเป็นเครื่องมือที่จะกระจายความเสี่ยง เมื่อเกิดความเสี่ยงสูง ภายใต้การเติบโตเศรษฐกิจมหภาคที่ไม่สามารถคาดคิดได้
3. เครือข่ายคือโครงสร้างพื้นฐาน การเอื้ออาทรเป็นคุณลักษณะของความสัมพันธ์ เครือข่ายสามารถเป็นโครงสร้างพื้นฐานในหลักการของความสัมพันธ์ของช่วงสังคมที่หลากหลาย การเอื้ออาทรต่อกันเป็นความสัมพันธ์ในตัวที่เกิดขึ้นและเป็นไปได้ในพื้นฐานของโครงสร้างเครือข่ายที่ได้กระจายไว้แล้วในแต่ละส่วนๆ
4. การเอื้ออาทรต่อกันเป็นชนิดของความสัมพันธ์ที่ยึดครองในเครือข่ายครัวเรือน ซึ่งเกิดขึ้นในพื้นฐานของเครือญาติและเพื่อนฝูง

หากนำเอามาใช้ในการศึกษาประกอบด้วยผลรวมของผู้แสดงในสังคมและชุดความสัมพันธ์ต่อกันและกัน คุณภาพของผู้แสดงในสังคมนั้นได้แสดงบทบาทความเป็นปัจเจกและกลุ่มทางสังคม องค์กร เมือง ประเทศภายใต้ความสัมพันธ์นี้ ไม่เพียงมีการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันของผู้แสดงเท่านั้น แต่รวมถึงความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่หลากหลาย และกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน รวมทั้งความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกัน กิจกรรมที่เครือข่ายที่เกิดขึ้นนั้นสามารถวิเคราะห์ในรูปแบบจำลองของกระแสข้อมูลในเครือข่าย การพยากรณ์เส้นทางการพัฒนาสถานการณ์ทางสังคม การวิเคราะห์กระบวนการแลกเปลี่ยนทางสังคมและการศึกษาโครงสร้างขององค์กรทางสังคม

การวิเคราะห์เครือข่ายสามารถเริ่มต้นกำหนดความแตกต่างกันในสถานภาพของผู้แสดงตามเครือข่ายที่แสดงเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ในการกระทำต่อกันอย่างใกล้ชิดและในความเป็นไปได้ของธรรมชาติโครงสร้างตามมา การพยากรณ์พฤติกรรมธรรมชาติของโครงสร้างการจำแนกชนิดของผู้แสดงในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้บรรลุคั้งนั้นการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมจึงเริ่มต้นจากกระบวนการกระทำร่วมกันของผู้แสดงในสังคมและการเกิดเงื่อนไขที่ชัดเจนในการกระทำร่วมกัน คือเป็นแนวทางความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกองค์กรหรือสถาบันเพื่อที่แสดงว่าเป็นเสมือนโครงสร้างสังคมที่เกิดขึ้นภายใต้พื้นฐานการกระทำร่วมกันของเจ้าภาพและอิทธิพลที่มีต่อกันและกัน

จากประเด็นที่ว่านี้ การวิเคราะห์เครือข่ายของสังคมจึงไม่สามารถใช้การค้นคว้าโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ เช่น วย เพศ สีผิวและอาชีพได้ แต่ต้องวิเคราะห์โครงสร้างการกระทำของเจ้าภาพทางสังคมดังนั้นการวิเคราะห์เครือข่ายจึงเริ่มต้นที่การศึกษาการกระทำทางสังคมของผู้แสดงและการสร้างแผนผังการกระทำร่วมกันนอกจากนั้นสามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของผู้แสดงและธรรมชาติของปัจเจกที่เกิดขึ้น

ในการวิเคราะห์เครือข่ายนั้นต้องให้ความสำคัญต่อรูปแบบของการกระทำร่วมกันที่มาจากความเชื่อถือที่มีต่อกันระหว่างผู้ปฏิบัติกร บรรทัดฐาน กฎและการลงโทษที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้แสดงในเครือข่ายทางสังคม และรวมถึงกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน จะช่วยให้การวิเคราะห์บทบาททางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับชิ้นส่วนหลักของเครือข่ายนั้นเช่น ความสัมพันธ์ของหัวหน้ากับลูกน้อง ความสัมพันธ์แบบเพื่อนฝูงและเครือญาติ การประสานกันของทรัพยากรเครือข่ายแบบส่วนตัวและผู้แสดงกับบรรทัดฐานการกระทำในเครือข่ายทางสังคมที่ก่อรูปเครือข่ายแบบทุนของเครือข่าย

ทุนของเครือข่ายนั้นสามารถพิจารณาเป็นผลรวมของความได้เปรียบอย่างที่คุณแสดงได้รับในการผลิตตามช่วงเวลาสำหรับการบรรลุในกิจกรรมเหล่านั้น พื้นฐานการค้นคว้าปัญหานี้อยู่ในกรอบคำถามที่ว่า พลังส่วนไหนที่ทำให้ชิ้นส่วนหลักของเครือข่ายมีพลังและสูญหายไป เครือข่ายได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของตนเองภายใต้อิทธิพลภายนอกอย่างไร มีสถานที่กายภาพของเครือข่ายทางสังคมหรือไม่

การเก็บข้อมูลในการวิเคราะห์เครือข่ายมีสองแนวทาง ดังนี้

แนวทางที่หนึ่ง ได้แก่ การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่กระทำร่วมกันของผู้แสดงทั้งหมดในเครือข่าย เช่น บริษัททั้งหมดในระบบข้อมูล กรณีแบบนี้จะเกิดปัญหาการกำหนดเขตแดนความเป็นเครือข่าย ถ้าด้านผู้แสดงเห็นการกระทำร่วมกันอย่างเข้มข้นของตัวแทนเครือข่ายจึงมีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดว่าโครงสร้างนั้นมีส่วนร่วมกับโครงสร้างเครือข่ายหรือไม่มีการแสดงตัวเลขของผู้แสดงที่รวมอยู่ในการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมหรือไม่ นอกจากนั้นสามารถสร้างเขตแดนที่ค้นคว้าภาพรวมของเครือข่าย เช่น เครือข่ายทางสังคมสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำร่วมกันของเจ้าของที่ดินในเขตแดนของตำบลนั้น โดยไม่ให้ความสนใจในความสัมพันธ์ภายนอก

แนวทางที่สอง เป็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานที่เอาตนเองเป็นศูนย์กลาง สามารถเก็บข้อมูลในกิจกรรมทั้งหมด รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น อันเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ในกรณีนี้เราสามารถรับข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำของผู้ร่วมแสดงกันในการกำหนดช่วงเวลา นำมา

เปรียบเทียบโครงสร้างของการกระทำร่วมกัน การกระทำร่วมกันที่เกิดขึ้นจากคุณลักษณะของผู้ร่วมปฏิบัติการและอิทธิพลภายนอก โดยมีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์โครงสร้างอย่างยั่งยืนที่อยู่ภายในกระบวนการวิจัย ซึ่งสามารถช่วยให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงขนาดของเครือข่าย องค์ประกอบของผู้ปฏิบัติและการจัดอันดับของผู้ปฏิบัติตามช่วงเวลา ผลที่เกิดขึ้นจะบ่งบอกคุณลักษณะกับระดับค่าเฉลี่ยความยั่งยืนของเครือข่ายได้ถึง 70 - 95 เปอร์เซนต์

การแบ่งเครือข่ายทางสังคมระหว่างผู้ปฏิบัติการชนิดเดียวกัน และหลายชนิดมาตรฐาน บ่อยครั้งที่ถูกนำมาใช้ในรูปแบบจำลองของเครือข่ายทางสังคม แสดงความเป็นอัตลักษณ์ของผู้ปฏิบัติการเสมือนเป็นแนวด้านบนสุด ในกรณีแบบนี้ทุกแนวด้านบนจะมีความสัมพันธ์กับการไหลเข้า – ออกของชิ้นส่วนหลักของแนวนั้นๆ ตัวอย่างเช่น ด้านบนเป็นประเทศในโลก แต่ชิ้นส่วนหลักมีความสอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศ เครือข่ายทางสังคมนั้นมีความหลากหลายในชนิดของผู้ปฏิบัติสามารถนำมาใช้ประโยชน์สำหรับการสังเคราะห์โครงสร้างของกลุ่ม

แนวคิดเครือข่ายตามพื้นที่ทำกิน (landscape)

เครือข่ายตามพื้นที่ทำกิน หมายถึง เครือข่ายทางสังคมอันเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นมาในชีวิตประจำวัน ซึ่งคนในพื้นที่ได้คัดเลือกรูปแบบและความหมายที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ เอามาใช้ในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอด จากสภาพไร้การจัดตั้งของธรรมชาติจึงเป็นส่วนของพื้นที่ (zone) แรงงานการผลิตอันขึ้นอยู่กัระบบธรรมชาติเป็นสำคัญและอยู่นอกเหนือระบบตลาด ซึ่งมีขอบเขตของความสัมพันธ์ที่พึ่งพาทรัพยากรซึ่งกันและกัน ตั้งอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรมแห่งการอยู่รอด มีผลทำให้เกิดการจัดตั้งองค์กรทางสังคมของตนเองออกมาในรูปแบบของเครือข่ายทางสังคมแบบต่างๆ

การเกิดขึ้นของเครือข่าวนั้นเกี่ยวข้องกับลักษณะของพื้นที่ในแต่ละแห่งว่ามีบทบาทอย่างไรต่อการกำหนดช่องทางทำมาหากิน ซึ่งกำหนดให้เกิดชนิดเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการขึ้น เศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการจึงเกิดขึ้นเนื่องจาก ความต้องการระบบประกันความมั่นคงในชีวิตส่วนตัว ความสามารถ ผลลัพธ์ของประสบการณ์ที่ดีที่สุด การปฏิบัติที่ทำให้เกิดความมั่นคง การเกิดประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ในการเรียนรู้พื้นที่ทำกิน กิจกรรมของแรงงาน ซึ่งได้กำหนดในแต่ละพื้นที่ที่แสดงตัวตนออกมาว่าจะอยู่ในรูปของกลุ่มหรือปัจเจก

ในการอธิบายช่องทางทำกินตามระดับพื้นที่ทำกิน จะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของสภาพดินฟ้าอากาศ และสภาพพื้นที่ทำกินว่ามีผลต่อการกำหนดวัฒนธรรมแรงงานอย่างไร เพราะการแก้ไขปัญหาเทคโนโลยีได้กำหนดการแก้ไขปัญหาสังคมโดยให้ความสำคัญในคุณค่าเนื่องจากปัจจัยทางธรรมชาติที่ไร้กำกับความยากลำบากต่อการเข้าถึงช่องทางทำกิน และความจำเป็นที่จะต้องทำงานเกษตรกรรมให้ได้ตามเวลา จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำให้คนต้องเข้าร่วมกิจกรรมในการใช้แรงงานด้วยกัน ซึ่งมีความคิดออกมาเป็น “พวกเรา” มากกว่า “ฉัน”

การก่อรูปของความสัมพันธ์แบบนี้ได้กินพื้นที่อาณาบริเวณอย่างแพร่หลาย โดยปัจจัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดชนิดของวัฒนธรรมการผลิต มีผลทำให้การสร้างความปลอดภัยร่วมกันระหว่างท้องถิ่น ในการที่จะบรรลุความมั่นคงของประชาคมตนเอง โดยอาศัยการใช้อิทธิพลในโลกของเครือข่าย ที่คอยให้ความช่วยเหลือเมื่อต่างฝ่ายต่างมีเรื่องเดือดร้อน ซึ่งกลายเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ว่า คนๆเดียวไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ยิ่งในกรณีการขอความช่วยเหลือจากรัฐเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ จึงจำเป็นต้องพัฒนาสถาบันการช่วยเหลือให้เกิดขึ้นท่ามกลางเพื่อนบ้านหรือเครือญาติระหว่างพื้นที่

การเกิดขึ้นของเครือข่ายชนิดนี้ ช่วยสนับสนุนกิจกรรมในชีวิตประจำวันให้อยู่รอดหรือดำเนินไปได้ การเกิดขึ้นของกิจกรรมในแต่ละพื้นที่ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกันเสมอไป จึงก่อให้เกิดรูปแบบของเครือข่ายที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ตามปัจจัยและความจำเป็นดังนี้

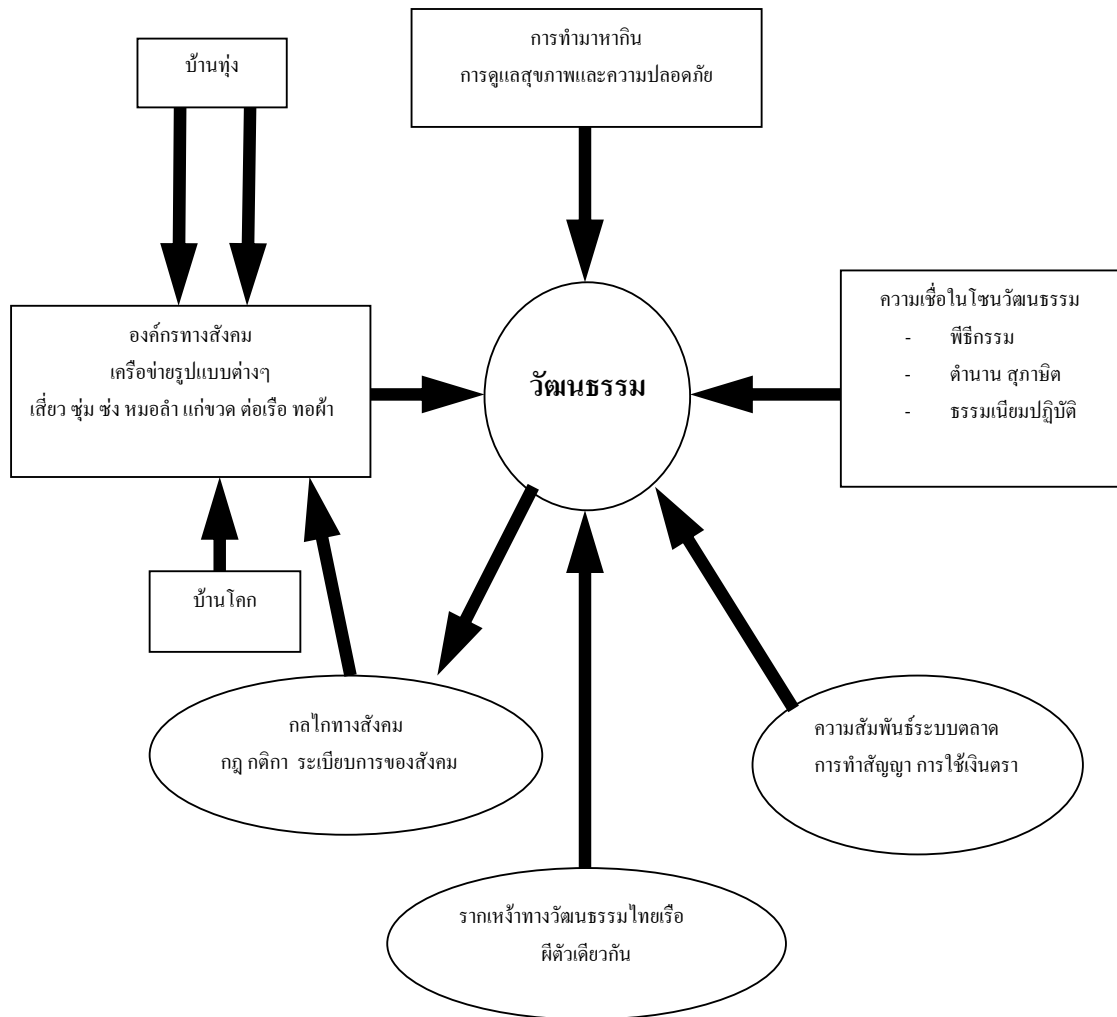
1. การกำหนดอาณาเขตพื้นที่ของตนเองสามารถแบ่งออกเป็นนอกและในพื้นที่ การกำหนดเช่นนี้มาจากลักษณะของสิทธิและหน้าที่ของการใช้พื้นที่ในการทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การพบปะ การขัดเกลาทางสังคมการเรียนรู้และอื่นๆ ซึ่งจะบ่งบอกความเป็นกลุ่มของตนเอง เกิดขึ้นตามกิจกรรมรวมทั้งตำนานและความเชื่อที่มาด้วยกัน ลักษณะเครือข่ายแบบนี้สามารถพัฒนามาเป็นเครือข่ายทางสังคมของคนบ้านเดียวกัน ซึ่งในขณะเดียวกันก็ให้ความหมายในมิติที่อยู่นอกเหนือกิจกรรมทางสังคมในขณะเดียวกัน

2. การกำหนดโลกเครือข่ายนั้นเกิดขึ้นจากกิจกรรมความสัมพันธ์บนพื้นฐานของการแบ่งแยกแรงงานระหว่างพื้นที่ตามธรรมชาติแต่ละท้องถิ่น ตามความถนัดที่เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติ เนื่องจากเหตุผลที่ว่า แต่ละท้องถิ่นนั้นไม่สามารถสร้างหลักประกันให้แก่ตนเองได้ ไม่สามารถมีอาหารหรือสิ่งของจำเป็นได้ครบตามฤดูกาลในแต่ละปี มีผลให้เกิดการพึ่งพาระหว่างท้องถิ่น ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือให้ความช่วยเหลือกันและกัน สภาพการณ์แบบนี้ก่อให้เกิดเครือข่ายขึ้นในรูปแบบต่างๆ เพื่อการพึ่งพาช่วยเหลือกันและกัน ทำให้เกิดพันธมิตรร่วมกันระหว่างพื้นที่ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นมียุทธศาสตร์ของการเอาตัวรอดร่วมกัน

3. การปรับตัวในเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมใหม่ มีผลทำให้ต้องอาศัยเครือข่ายการเรียนรู้สภาพแวดล้อมแบบใหม่ ทำให้สามารถปรับตัวได้ในทางจิตวิทยาทางสังคม และนำไปสู่การเลียนแบบพฤติกรรมอาชีพในการใช้ชีวิตประจำวัน ให้คำแนะนำ ปรึกษาเรื่องต่างๆ ตลอดถึงการจัดวางกรรมสิทธิ์หรือทรัพยากรของตนเองที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีหลักประกันที่แน่นอน ซึ่งสามารถก่อรูปเครือข่ายทางสังคมในรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้นในพื้นที่ใหม่ แม้เหตุผลในการเกิดขึ้นของเครือข่ายจะมาจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน แต่เครือข่ายทางสังคมก็มีบทบาทและหน้าที่ในการสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมของคนที่มาตั้งถิ่นฐานใหม่ ตั้งแต่การหาอยู่หากิน จนถึงปัญหาในชีวิตประจำวัน

4. เครือข่ายตามพื้นที่ทำกินเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่แรงงานการผลิตที่ไม่เป็นทางการของการคืนรอนเอาตัวรอดในรูปแบบอันหลากหลาย เป็นเครือข่ายทางสังคมที่ขยายตัวมากกว่าเฉพาะแค่นี้อาศัยกัน แต่ได้ขยายขอบเขตไปสู่ระดับภูมิภาคและระดับชาติในที่สุด เป็นเครือข่ายที่อยู่ในรูปแบบของแรงงานรับจ้างที่ไม่เป็นทางการเป็นสำคัญและเป็นแรงงานที่ไม่จำเป็นต้องผ่านสถาบันการศึกษา สนใจในการแลกเปลี่ยนผลผลิตในรูปเงินตรา ใช้แรงงานด้วยมือ มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับเครือข่ายทางชาติพันธุ์

ปัจจุบันเครือข่ายทางสังคมส่วนใหญ่อยู่ในรูปของเครือข่ายทางธุรกิจในพื้นที่หรืออยู่ในความสัมพันธ์ของสัญญาย่อยที่ไม่เป็นทางการ แรงงานรับจ้างหรือการทำธุรกิจร่วมกัน การประกอบกิจกรรมในรูปของเครือข่ายชนิดนี้เกิดขึ้นมาจากช่องว่างในระบบตลาดที่ต้องการความสัมพันธ์ซึ่งจะนำไปสู่ความเชื่อถือและลดระดับของความเสี่ยง ลดค่าใช้จ่ายในการบรรลุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์กับการร่วมกันระหว่างคู่ค้าที่ไม่รู้จักกัน อาจจะเริ่มจากการเชื่อมโยงแบบแนวราบในระบบตลาดของเครือข่าย ผลที่เกิดขึ้นจากระบบเครือข่ายดังกล่าว สามารถเข้าสู่ระบบตลาดในรูปแบบต่างๆ ได้ นั่นคือ เครือข่ายธุรกิจแบบนี้มักจะเป็นการรวมตัวกันของตัวแทนครอบครัว อยู่ในรูปแบบธุรกิจที่ไม่เป็นทางการเป็นคู่ค้าโดยตรงหรือสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายธุรกิจ มีรูปแบบคุณลักษณะที่เป็นส่วนตัวมาก ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ของการรู้จักเป็นการส่วนตัว ระบบเครือข่ายทำหน้าที่ป้อนทรัพยากรให้เกิดขึ้น ใช้แรงงานของครอบครัวเป็นหลัก สนับสนุนธุรกิจของตนเองในการเข้าสู่ตลาดในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการตัดเย็บ เสื้อผ้า การแปรรูปหนังวัว และควาย เครือข่ายการเลี้ยงวัวหรือการส่งแรงงานออกไปทำงานนอกพื้นที่ โดยอาศัยคนกลางในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันเป็นคนส่งผ่าน ดังแผนภูมิ

ภาพประกอบ 3 ความสัมพันธ์ร่วมกัน ในกิจกรรมร่วมกันของเครือข่ายพื้นที่ทำกิน
ที่มา : ชินศักดิ์ สุวรรณอักษร 2549

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคม

จากการสำรวจงานวิจัยพบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคม จำนวน 5 เรื่อง ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้า เอกสารงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบการศึกษา และ เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยดังนี้

งานวิจัยของ ชรรยง ศรีเจริญวงศ์ (2533) ศึกษาเรื่อง เครือข่ายทางสังคม และการสนับสนุนทางสังคมในการสงเคราะห์ผู้ประสบภัย : ศึกษากรณีผู้ประสบวาตภัย หมู่บ้านท่าปุย ตำบล สามเงา และหมู่บ้าน ปุยดก ตำบลย่านนรี อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ผลการศึกษาปรากฏว่า เครือข่ายทางสังคมของผู้ประสบภัยมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัว เครือญาติ และบุคคล ในชุมชนแบบแน่นแฟ้นเป็นส่วนใหญ่ โดยบทบาทของผู้ประสบภัยที่มีต่อบุคคลในเครือข่าย ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์ภายใน เครือข่ายมีผลต่อการได้รับความช่วยเหลือจาก เครือข่ายผู้ประสบภัยที่แตกต่างกัน และเครือข่ายทางสังคม ที่เป็นบุคคลในครอบครัวจะเป็น เครือข่ายที่ใกล้ชิด และมีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือเกือบตลอดเวลา รองลงมาได้แก่ เครือญาติ และบุคคลในชุมชนตามลำดับ ภาพรวมของเครือข่ายทางสังคมของผู้ประสบภัยในชุมชน ทั้งสองแห่ง ที่แน่นแฟ้น ส่งผลให้มีการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยส่วนใหญ่มากมาย

การสนับสนุนทางสังคมในการสงเคราะห์ผู้ประสบภัยนั้นพบว่า ครอบครัว เครือ ญาติ และบุคคลในชุมชนได้สนับสนุน ด้านอารมณ์ และการประเมินเปรียบเทียบ รวมทั้งการ สนับสนุนด้วยแรงงาน แก่ผู้ประสบภัยอย่างมาก โดยการสนับสนุนด้านอารมณ์นั้น บุคคลใน ครอบครัวจะมีความสำคัญมากที่สุด ส่วนการสนับสนุนด้านแรงงาน และการประเมินเปรียบเทียบ เครือญาติ และบุคคลในชุมชนจะมีความสำคัญมาก สำหรับ การให้ความช่วยเหลือที่เป็นเงินและ สิ่งของนั้น ครอบครัวเครือญาติ และบุคคลในชุมชน ส่วนใหญ่จะมีอยู่อย่างจำกัด

จากการศึกษาครั้งนี้สรุปว่า ครอบครัว เครือญาติ และบุคคลในชุมชน ได้ให้ความ ช่วยเหลือ ผู้ประสบภัยหลายประเภท และหมุนเวียนกันมามีบทบาทช่วยเหลือ ผู้ประสบภัยในช่วง ต่าง ๆ ของการเกิดภัย ต่อจากนั้น ศิริพงษ์ บุญถูก (2544) ศึกษาเรื่อง การศึกษาเครือข่ายทางสังคม ในกิจกรรมการทอดผ้าป่าของสังคมอีสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเครือข่ายทางสังคมที่มีส่วน สัมพันธ์กับกิจกรรมทอดผ้าป่า ของสังคมอีสาน ซึ่งได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทอดผ้าป่า ของสังคมอีสาน ใช้ในการดำเนินการทอดผ้าป่าในปัจจุบัน ได้ศึกษาเฉพาะผู้ดำเนินงานกิจกรรม ประเพณีการทำบุญทอดผ้าป่า ที่เดินทางมาประกอบอาชีพอยู่ในกรุงเทพมหานคร เช่น นนทบุรี สมุทรปราการ ปทุมธานี ผู้ดำเนินงานกิจกรรมประเพณีการทำบุญทอดผ้าป่า บางส่วนที่เป็นคนพื้นที่ ที่ เป็นผู้ร่วมดำเนินงานนำผ้าป่าไปทอดถวาย ณ ภาคอีสาน หรือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 11 จังหวัด คือ 1) เลข 2) นครราชสีมา 3) สุรินทร์ 4) สกลนคร 5) ศรีสะเกษ 6) ขอนแก่น 7) อำนาจเจริญ 8) บุรีรัมย์ 9) อุบลราชธานี 10) ยโสธร 11) ร้อยเอ็ด ซึ่งสรุปได้ว่า

1. เครื่องข่ายทางสังคมมีส่วนสัมพันธ์กับกิจกรรมประเพณีการทอดผ้าป่าของสังคมอีสาน เนื่องจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมทอดผ้าป่า รู้จักหรือมีความสัมพันธ์กับ ประธานดำเนินงานแสดงให้เห็นว่า รูปแบบของเครือข่ายทางสังคมอีสานในการทอดผ้าป่ามีรายละเอียดดังนี้

เครือข่ายหลักๆ ได้แก่ ประธาน และขยายไปสู่เครือข่ายใกล้ชิดก่อน ซึ่งเครือข่ายใกล้ชิดอาจเป็นญาติ หรือเป็นคนบ้านเดียวกัน หรือทำงาน บริษัทเดียวกันเครือข่ายใกล้ชิดจะเป็นเครือข่ายตัดออกไปจากประธาน เพราะประธานก็ต้องอาศัยความรู้จักมักคุ้นเป็นผู้ช่วยเหลืองานก่อน เครือข่ายรองเป็นเครือข่ายที่รู้จักมักคุ้นกันหรือ ได้รับเลือกจากเครือข่าย ใกล้ชิดกับประธาน โดยที่ประธานอาจจะรู้จัก หรือไม่รู้จักกับบุคคลในเครือข่ายรองก็ได้เครือข่ายขยาย เป็นเครือข่ายที่ได้รับเลือก รู้จักมักคุ้นกับเครือข่ายรอง ซึ่งเป็นเครือข่ายย่อยลงไปอีก โดยที่เครือข่ายหลัก เช่น ประธาน และเครือข่ายใกล้ชิด อาจไม่รู้จักกันเลยก็ได้

2. องค์ประกอบสำคัญของผ้าป่ามีเฉพาะอัฐบริวาร แต่ปัจจุบันได้มีวัตถุประสงค์สมัย เป็นบริวารผ้าป่า เพิ่มเติมเข้ามา ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

3. กิจกรรมทอดผ้าป่าในสังคมอีสาน ปัจจุบันได้มีการนำเอาการบริหารการจัดการสมัยใหม่มาใช้ ในรูปของการกำหนดวัตถุประสงค์ การวางแผน การแบ่งแยก งานรับผิดชอบ การติดตามผลงาน ซึ่งยอมรับกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ในนอกจากนั้นยังมี ประธานพร วังสุริยพันธ์ (2546) ได้ศึกษาเรื่องเครือข่ายทางสังคม และการเรียนรู้ของผู้รับเหมาก่อสร้าง ในชุมชนชนบท เพื่อศึกษาเครือข่าย ทางสังคมและการเรียนรู้ของผู้รับเหมาก่อสร้าง ในชุมชนชนบท ผลการวิจัยสรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคมของผู้รับเหมา ก่อสร้างมีหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเครือญาติและกลุ่มเพื่อนฝูง เป็นกลุ่มใกล้ชิด ที่รับเหมามากที่สุด มีการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล ในด้านการทำงาน และการเงิน เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์แนบแน่น และไว้วางใจซึ่งกันและกัน กลุ่มที่ผู้รับเหมาก่อสร้างมีความสัมพันธ์ระดับรองลงมา ได้แก่ เพื่อนบ้าน ผู้รับเหมาก่อสร้างด้วยกัน คนงานก่อสร้าง ผู้ว่าจ้าง ผู้ค้าวัสดุและเพื่อนต่างอาชีพ ความสัมพันธ์กับกลุ่มเหล่านี้ เป็นแบบส่วนตัว และในเชิงธุรกิจ ส่วนกลุ่มบุคคลสุดท้ายที่ผู้รับเหมาก่อสร้าง มีความสัมพันธ์ในระดับที่ต่ำ มีความเกี่ยวข้องกันเฉพาะธุรกิจ เพียงอย่างเดียวเท่านั้น กลุ่มนี้ได้แก่ เพื่อนร่วมอาชีพ ซึ่งเป็นผู้ว่าจ้าง และบุคคลต่างอาชีพ การพัฒนาการเรียนรู้ของผู้รับเหมาก่อสร้าง ในชุมชนชนบท มีลักษณะเป็นการได้บันไดอาชีพซึ่งเกี่ยวกับการก่อสร้าง โดยเริ่มจากการเป็นกรรมกร แบกหาม หรือใช้แรงงานเป็นหลักก่อน จากนั้นจึงก้าวไปสู่แรงงานกึ่งฝีมือ ได้แก่ ช่างปูน ช่างไม้ ช่างกระเบื้อง และผู้รับเหมาซึ่งต้องใช้ความรู้และประสบการณ์สูง การพัฒนาเรียนรู้ ดังกล่าวมีลักษณะการเรียนรู้ เช่น เรียนรู้จากการสังเกต การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และได้รับคำแนะนำจากคนที่ประกอบอาชีพนั้น ๆจนสามารถดำเนินได้ด้วยตนเอง

อรสา บุญโกสุม (2550) ได้กล่าวถึง เรื่อง ประเภทเครือข่ายทางสังคม และการสนับสนุนทางสังคม ในการพัฒนาศักยภาพของผู้พิการทางสายตา : กรณีศึกษา ณ มูลนิธิคอลฟิลด์ เพื่อคนตาบอด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ประเภทเครือข่ายทางสังคม และการสนับสนุนทางสังคมของผู้พิการทางสายตา ช่วยให้ผู้พิการทางสายตาสามารถพัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ ได้อย่างไร เช่น ด้านอารมณ์ และจิตใจ ด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านการประกอบอาชีพ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า เครือข่ายครอบครัวและญาติพี่น้อง มีส่วนให้การช่วยเหลือ กับผู้พิการทางสายตาเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านอารมณ์ จิตใจ สิ่งของและเงิน เครือข่ายกลุ่มเพื่อนมีความสำคัญมากในการให้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งกับผู้พิการทางสายตา และครอบครัวของผู้พิการทางสายตา เครือข่ายโรงเรียนมีส่วนในการให้การสนับสนุนเรื่องของการศึกษา การฟื้นฟูสมรรถภาพทั้งทางร่างกาย และจิตใจ และเครือข่ายองค์กรมูลนิธิ ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้พิการทางสายตาในด้านการฝึกอาชีพ และฟื้นฟูสมรรถภาพ

การได้รับความช่วยเหลือทางเครือข่ายทางสังคม ทำให้ผู้พิการทางสายตาได้รับการพัฒนาศักยภาพ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านอารมณ์และจิตใจ การดำเนินชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพซึ่งทำให้พวกเขามีความพร้อมที่จะเผชิญเรื่องต่าง ๆ นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า ผู้พิการทางสายตาที่ได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพแต่เด็ก จะมีความคล่องแคล่ว และมีความชำนาญในการดำเนินชีวิตประจำวันมากกว่าผู้พิการทางสายตา ที่ได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพภายหลัง

กัจจเรช ศรีวิสัย (2551) ได้ศึกษา เรื่องเครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของกลุ่มน้ำแม่ละแะ ตำบลสะลวง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อศึกษาปัจจัยและกระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคม ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของกลุ่มน้ำแม่ละแะ สามารถสรุปผลการศึกษาได้คือ เครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของกลุ่มอนุรักษ์กลุ่มน้ำแม่ละแะ ประกอบด้วย 4 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านเมืองกะ ชุมชนเผ่าลัวะ ชุมชนบ้านพระบาทสี่รอย และชุมชนบ้านห้วยส้มสุกเป็นชุมชน คนพื้นเมืองและชุมชนบ้านแม่กะเปียงเป็นชุมชนเผ่ากระเหรี่ยงและม้ง ชุมชนแต่ละเผ่าพันธุ์ จะมีวัฒนธรรม ประเพณีที่แตกต่างกันเป็นเอกลักษณ์แต่ละเผ่าพันธุ์

ปัจจัยและกระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ประกอบด้วย ปัจจัยภายในของชุมชนได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชน ลักษณะชุมชนและระบบนิเวศน์ วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน และ ระบบเครือญาติ พบว่า มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่สัมพันธ์กับระบบความคิด ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธา ในหลักคำสอนของศาสนา ผ่านกระบวนการทางพิธีกรรม และประเพณีต่างๆ ของชุมชน นำไปใช้เป็นแบบแผน แนวทางปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต สืบทอดสู่ลูกหลานกลุ่มเครือญาติ และขยายตัวเป็นกลุ่มเครือข่ายที่เข้มแข็ง และที่สำคัญ คือการมีผู้นำที่เข้มแข็ง มี

วิสัยทัศน์ ชุมชนมีจิตสำนึกในการเคารพสถาบันสูง โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ นำไปสู่การดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ที่เข้มแข็ง ประสบผลสำเร็จ ส่วนปัจจัยภายนอก มีการส่งเสริมจากองค์กรเอกชน เช่น มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย ฯลฯ ส่งเสริมด้านการพัฒนาชีวิต การเผยแพร่ศาสนาแก่คนในชุมชน และเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ที่มีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดการรวมตัว และการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย การได้รับผลนโยบายของรัฐ การดาโหมของเทคโนโลยีเข้าสู่ชุมชน ล้วนเป็นปัจจัยในการสร้างเครือข่ายทั้งสิ้น

สำหรับกระบวนการสร้างเครือข่ายนั้นมีสาเหตุ คือ 1) การบุกรุกทำลายป่าทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ 2) เกิดการขัดแย้งเพื่อแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียงและ 3) การได้รับผลกระทบจากนโยบาย และกำหนดมาตรการ การจัดการป่าของรัฐ จึงเกิดการรวมตัวกันเพื่อระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาชุมชน ทำให้ชุมชนมีพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีปริมาณน้ำในลำห้วยเพิ่มมากขึ้น มีระบบนิเวศน์ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ สามารถสร้าง กระจายเก็บ หรือกตึกาทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และสัตว์ป่า ภายใต้วความร่วมมือ จากกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดแหล่งอาหารธรรมชาติของท้องถิ่น สามารถพัฒนาพื้นที่ให้เป็น แหล่งท่องเที่ยว และเกิดกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนแนวคิดในเวทีต่าง ๆ ของชุมชนองค์กร และกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อสร้างพลังชุมชนในการร่วมกันจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

การสร้างเครือข่ายทางสังคมชุมชนบวกันเคย เกิดขึ้นจากการพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน พบว่า ต่างก็มีปัญหาคล้ายคลึงกัน จึงเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อเพิ่มพลังในการต่อสู้ของคนที่เข้มแข็งยิ่งขึ้น เน้นที่แก้ปัญหาปากท้องที่ตั้งอยู่บนฐานของความคิด ความเชื่อ และการมีวัฒนธรรมร่วม โดยผ่านชุมชนของตนเองในรูปแบบการเกาะกลุ่ม เพื่อคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการแก้ไขปัญหาบนเงื่อนไขธรรมชาติที่ต้องดำรงอยู่ร่วมกันและการจัดการองค์กรทางสังคมในพื้นที่ ได้มองเห็นทิศทางของความผูกพันในวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ เด่นชัดยิ่งขึ้น ก็คือ ได้เรียนรู้ และทำความเข้าใจ กับระบบ ซึ่งครอบคลุมเครือญาติ และบุคคลในชุมชน ได้ให้ความช่วยเหลือ ซึ่งเหมือนกับ ขรรยง ศรีเจริญวงศ์ ส่วนกำจรเดช ศรีวิสัยสามารถสร้าง กระจายเก็บ หรือกตึกาทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และสัตว์ป่า ภายใต้วความร่วมมือ จากกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดแหล่งอาหารธรรมชาติของท้องถิ่น สามารถพัฒนาพื้นที่ให้เป็น แหล่งท่องเที่ยว และเกิดกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนแนวคิดในเวทีต่าง ๆ ของชุมชนองค์กร และกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อสร้างพลังชุมชนในการร่วมกันจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืนซึ่งบวกันเคย ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ เช่นการย่ำอูดังลีป็น มาเป็นจุดในการสร้างเครือข่ายเด็กย่ำอูดังลีป็น และกลุ่มธนาคารกึ่ง สะท้อนไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลให้คงอยู่สืบไป

แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีคำเรียกอยู่หลายคำ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาไทย แต่ไม่ว่าจะเลือกใช้คำใดก็ล้วนแล้วแต่มีความหมายเหมือนกันทั้งสิ้น โดยจะเป็นการกล่าวถึง พื้นเพ รากฐานความรู้ ความสามารถทางวิชาการที่ชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดสั่งสมมาจากบรรพบุรุษและสามารถปรับปรุง ประยุกต์และพัฒนาตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยผ่านการสังเกต ทดลองใช้ เลือกรสรและถ่ายทอดสืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ 3 ลักษณะ โดยมีคนเป็นจุดศูนย์กลาง คือ

1. ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมและท้องถิ่น
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถสัมผัสได้

สัมผัสได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบททางกายภาพและวัฒนธรรมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศชุดหนึ่ง การทำลายระบบนิเวศท้องถิ่น เช่น การเปลี่ยนดินที่อยู่ที่ทำกิน หรือการอพยพของชาวเขาลงจากคอย จึงอาจเป็นการทำลายองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีคุณค่ามหาศาลให้สูญหายไปอย่างไม่หวนกลับ

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ มีความเฉพาะถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์จริงหรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาจากภายนอกภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะองค์รวม บูรณาการสูง เชื่อมโยงรูปธรรมไปสู่นามธรรม มีวัฒนธรรมเป็นฐาน จึงให้ความสำคัญกับจริยธรรมมากกว่าวัฒนธรรมตรงกันข้ามกับวิทยาศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมมากกว่าจริยธรรม มีฐานะเป็นกระบวนทัศน์ที่ถูกนำมาใช้เป็นแกนหลักในการมองชีวิตและเป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่างๆ ของบุคคล ชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการแก้ไขปัญหา จัดการ การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของคน ชุมชนและสังคมและมีลักษณะเฉพาะตัวภายใต้บริบทหรือสภาพแวดล้อมของตนเอง

ในงานวิจัยของ ยศ สันติสมบัติ (2542) กล่าวว่าไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยยกตัวอย่างในเรื่องของระบบการผลิตและระบบเหมืองฝาย ป่าชุมชน ซึ่งตัวอย่างของระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ การผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืนเท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการจัดการกับความขัดแย้งทั้งภายในและระหว่างชุมชน การปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของยุคสมัย ด้วยการปรับภูมิปัญญาเดิมให้สอดคล้องกับความต้องการใหม่ๆ ตลอดจนการรับเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้าใช้ในการปรับปรุงยกระดับระบบการผลิตและวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา การทำความเข้าใจระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนไม่สามารถมองแบบหยุดนิ่งได้ แต่ต้องอาศัยมุมมองในลักษณะที่เป็นองค์รวมและเน้นการทำความเข้าใจกับพลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติท่ามกลางเงื่อนไขเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ดังนั้นระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนจึงเป็นระบบที่เคลื่อนไหวและปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในแง่ของการผลิตซ้ำจารีตประเพณีวิถีปฏิบัติเดิมและการผลิตใหม่ของระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนเพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิม

การจัดการทรัพยากรชุมชนท้องถิ่น ต้องเริ่มด้วยกรอบแนวคิด คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศ ซึ่งเป็นการมองถึงการปรับตัวด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่มีลักษณะเป็นศูนย์รวมมากขึ้น ซึ่งแนวคิดนี้นอกจากจะช่วยให้มองเห็นถึงความสัมพันธ์ของการจัดการทรัพยากรชุมชนกับเงื่อนไขภายนอกแล้ว ยังช่วยชี้ให้เห็นถึงทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน

การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนจากมิติวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง การมองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน การมองในมิติวัฒนธรรมนี้เป็นการทำความเข้าใจกับวิถีคิดของชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ว่ามีความหลากหลาย ลึกซึ้ง ซับซ้อนและมีรากเหง้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีพัฒนาการมาหลายชั่วอายุคน ความเชื่อบางประการของชุมชนในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติช่วยให้การจัดการทรัพยากรชุมชนนั้นมีความยั่งยืน การมองระบบการจัดการทรัพยากรชุมชนว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของรากเหง้าและพัฒนาการที่แตกต่างไปจากแนวคิดเรื่องของกรรมสิทธิ์ ที่มอง

ทรัพยากรเป็นเสมือนสินค้า ที่สามารถซื้อ ขายได้และเจ้าของมีอำนาจเด็ดขาดในการใช้ตามความพอใจ หากแต่ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร ซึ่งตั้งอยู่บนหลักของสิทธิการใช้และมีระบบการจัดการ โดยชุมชนและองค์กรชุมชน ซึ่งระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนเป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิม

การมองระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรของชุมชนมาเนิ่นนาน หรือ อาจจะเป็นขบวนการที่เกิดใหม่อันเป็นผลมาจากการรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อต่อต้านการแทรกแซงจากภายนอก ซึ่งบางครั้งระบบการจัดการทรัพยากรชุมชนในฐานะขบวนการทางสังคม มิได้จำกัดตัวเองอยู่เพียงชุมชนเดียวเท่านั้นแต่เป็นการรวมตัวกันหลายๆ ชุมชนในลักษณะของเครือข่าย ซึ่งการจัดการทรัพยากร โดยชุมชนจึงเป็นกระบวนการทางสังคมทั้งระดับชุมชนและเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง จึงเป็น ไปเพื่อพิทักษ์กรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนและเพื่อทำการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

การจัดการทรัพยากรชุมชนในบริบททางสังคมของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรชุมชนอย่างยั่งยืน เป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรม จารีต ประเพณีอันหลากหลายของชุมชนและยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรชุมชนดังที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หมายถึงความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันกับระบบนิเวศหรือทรัพยากรในชุมชนนั้นๆ โดยผสมกลมกลืนระหว่างวิถีชีวิตและระบบการผลิตของมนุษย์อย่างสอดคล้องกัน (อมรรัตน์ เจริญวงศ์ 2554)

แนวคิดระบบกรรมสิทธิ์

การจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยส่วนใหญ่มักถูกจัดการโดยรัฐ หรือตัวแทนอำนาจแห่งรัฐ โดยเฉพาะผู้นำชุมชนระดับต่าง ๆ ที่ต้องปฏิบัติเพื่อตอบสนองนโยบายให้บรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้ผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสียมากมาย และปัจจุบันทรัพยากรต่าง ๆ ทั่วโลก กำลังถูกใช้มากจนเกินไปและอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม กรณีประเทศไทย ก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน ทั้งปัญหาถูกทำลายเพื่อสร้างถนนหนทาง หรือแม้แต่ขณะนี้ก็พบว่า ยังมีผู้ที่ทำการประมงแบบล้างผลาญในการจัดการทรัพยากรไร้ศีลธรรมบริเวณทะเลหน้าบ้านของชุมชนบวกันเคย จนก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาในการจัดการทรัพยากรที่เรียกว่า สาธารณสมบัติ และถือว่าเป็นปัญหาที่มีความยากลำบากในการจัดการเป็นอย่างยิ่ง จนเรียกว่าเป็น โศกนาฏกรรมของสาธารณสมบัติ (tragedy of the commons) เพราะการจัดการทรัพยากรสาธารณะ

ที่ผ่านมาแสดงถึงความไม่เป็นธรรม และไม่เท่าเทียม ซึ่งส่งผลให้พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยากจนเช่นเดิมเพราะโดนเอาเปรียบจากกลุ่มเรือพาณิชย์ หมดโอกาสในการใช้ทรัพยากรของชุมชน

ปัญหาเหล่านี้ แต่เดิมนักเศรษฐศาสตร์ ได้เสนอทางออกอยู่สองแนวทาง ได้แก่ แนวทางแรกให้รัฐเป็นตัวแทนประชาชนทำหน้าที่ในการกำกับดูแลสาธารณสมบัติ เพื่อให้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ให้กับประเทศอย่างยั่งยืน แต่กลไกการกำกับดูแลของรัฐนั้นอ่อนแอและมีช่องว่างที่เอื้อในการแสวงหาผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่รัฐและทางการเมือง และอีกแนวทางที่สร้างระบบความเป็นเจ้าของขึ้นมา โดยการให้กรรมสิทธิ์กับเอกชน ในการครอบครอง และดูแลการใช้ประโยชน์

ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาทรัพยากรสาธารณะเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว เพราะขาดผู้ดูแล จากข้อเสนอนี้พบว่า ยังให้ความสำคัญกับความเป็นเจ้าของที่เป็นลักษณะปัจเจกซึ่งยากต่อการแก้ปัญหาทรัพยากรที่มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนจำนวนมาก ได้ จาก สองแนวทางดังกล่าว ล้มเหลว เอลินอร์ ออสโตรอม จึงได้นำเสนอแนวทางที่สาม เพื่อเป็นทางออกของปัญหาข้างต้น คือ การทำให้เกิดกรรมสิทธิ์ร่วมกันของคนที่ใช้ประโยชน์และมีการดูแลรักษาร่วมกัน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิชุมชนที่ ยศ สันติสมบัติ (2542) ได้กล่าวว่า สิทธิชุมชนเป็นสิทธิร่วมกัน กับทรัพย์สินของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์และจากงานวิจัยของเอลินอร์ ออสโตรอม ที่ร่วมกับอิตเซลลาร์ชลาเกอร์ ซึ่งศึกษาวิจัยในประเทศต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา พบว่าการเข้าสู่ทรัพยากรแบบเปิดเป็นสาเหตุของการใช้ทรัพยากรแบบสิ้นเกิน ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และทำลายทรัพยากร (เลิศชาย ศิริชัย และคณะ 2546 ข)

สำหรับในประเทศไทยสามารถเห็นได้ชัดเจนจากการรวมตัวกันของชุมชนเพื่อปกป้องป่าของชุมชน ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่งของการจัดการทรัพยากรสาธารณะ โดยใช้หลักแนวคิดในการมีส่วนร่วมในการจัดการของชุมชน ทั้งการใช้ประโยชน์ร่วม และการดูแลรักษาผืนป่า ให้คงอยู่ยาวนาน หรือแม้แต่กลุ่มประมงพื้นบ้านที่ได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อดูแลการทำประมงชายฝั่งในการป้องกันการจับสัตว์น้ำด้วยเทคโนโลยี ที่ส่งผลกระทบต่อการเพาะพันธุ์ของสัตว์น้ำ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้ตระหนัก ถึงความเป็นเจ้าของร่วม หรือการมีกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ซึ่งเอลินอร์ ออสโตรอม ยังชี้ว่า การทำให้เกิดการทำให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์ร่วมกันในการจัดการให้ประสบความสำเร็จนั้นจะประกอบไปด้วย (1) ลักษณะของกลุ่มหรือการรวมกลุ่มต้องมีขอบเขตที่ชัดเจน (2) กติกาหรือ กฎเกณฑ์ที่จะใช้ในการควบคุมหรือกำกับการใช้ทรัพยากรสาธารณะจะต้องสอดคล้องกับความต้องการ วัฒนธรรม และเงื่อนไขในชุมชนท้องถิ่น (3)การมีส่วนร่วมของบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการกำหนดกฎกติกาดังกล่าว (4) สิทธิของชุมชนในการ

เปลี่ยนแปลงกฎกติกาจะต้องได้รับการยอมรับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ (5) มีระบบการกำกับดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน โดยสมาชิกในชุมชน (6) มีระบบการลงโทษหรือจัดการในชุมชนที่ชัดเจน เมื่อมีการกระทำผิดจากกติกาที่กำหนด (7) สมาชิกในชุมชนมีกลไกในการแก้ไขความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำ และ (8) กรณีทรัพยากรสาธารณะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบใหญ่ จะต้องมีเครือข่ายในแต่ละระดับชั้นที่จะดำเนินการหรือการสร้างกลไกในการจัดหาคำกับดูแล บังคับ และการแก้ไขความขัดแย้งในภาพรวมทั้งหมด และจะเห็นได้ว่าระบบกรรมสิทธิ์นั้นมีความสำคัญไม่น้อยที่จะมีส่วนในการทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมต่อสาธารณสมบัติของชุมชน ฉะนั้นการทำความเข้าใจกับระบบกรรมสิทธิ์แต่ละประเภทจึงเป็นสิ่งที่จะต้องปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้การจัดการทรัพยากรของชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

การเรียนรู้ระบบกรรมสิทธิ์ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้สิทธิชุมชนในทางปฏิบัติเป็นจริงได้ เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรมจึงนำไปสู่ความขัดแย้งขึ้นในชุมชน เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งเปรียบเทียบการรวมพลังที่กำหนดกฎเกณฑ์ ข้อตกลงต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมกันในแหล่งทรัพยากรของชุมชน และเกิดการใช้อย่างเป็นธรรมตามเครือข่ายที่ได้จัดตั้งขึ้น

แนวคิดพื้นที่

องรี เลอเฟบ (Lefebvre 1991) นักวิชาการด้านสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส มีผลงานเกือบ 70 ชิ้นในระหว่างปี ค.ศ. 1934 - 1986 งานของเลอเฟบ เป็นงานที่ใช้แนวคิดของมาร์กซ์ (Karl Marx) เป็นหลัก เช่นเดียวกับมาคัส (Macuse) มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวของนักศึกษาในสหรัฐฯ เลอเฟบมีบทบาทอย่างสำคัญในการเคลื่อนไหวของนักศึกษาในฝรั่งเศสในช่วงปี ค.ศ. 1968

ในช่วงปี ค.ศ. 1968 - 1974 เลอเฟบเขียนหนังสือเกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นเมือง (urbanization) การผลิต สร้างพื้นที่ (production of space) ถึง 7 เล่ม เขาตระหนักถึงความสำคัญของเงื่อนไขของเมืองที่มีผลต่อชีวิตประจำวันของผู้คน ซึ่งเป็นจุดสำคัญที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของสังคมครั้งใหญ่ในฝรั่งเศส ในงานศึกษาเรื่องการสร้าง/ผลิตพื้นที่ เลอเฟบผนวกเอาความคิดของเฮเกล (Ferdic Hegel) มาร์กซ์ (Karl Marx) นิทเช่ (Friedrich Nietzsche) และฟรอยด์ (Sigmund Freud) กับความสนใจเรื่องศิลปะ ดนตรี การเฉลิมฉลอง ตลอดจนการเคลื่อนไหวทางการเมือง และการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ในเขตเมืองและชนบทที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คน

Lefebvre ใช้นิยามของเฮเกลเรื่อง"การผลิต" มาอธิบายการผลิตทางสังคมว่า "ความคิดสร้างโลก" เฮเกลกล่าวว่าแม้ว่าธรรมชาติจะสร้างมนุษย์ แต่ธรรมชาติก็ไม่ได้เป็นผู้กำหนดความเป็นไปของสังคมเสียทั้งหมด มนุษย์สร้างประวัติศาสตร์ สร้างความรู้ และสร้างสำนักตัวตนผ่านการต่อสู้และการใช้แรงงาน สำหรับมาร์กซ์และเฮเกล การผลิตมิได้มีความหมายแคบเพียงแค่ผลผลิตที่เป็นสิ่งของและสินค้าแบบที่นักเศรษฐศาสตร์มอง นักเศรษฐศาสตร์ จะเน้นมโนทัศน์ 3 ประการ คือ การผลิต ผลผลิต และแรงงาน ประเด็นปัญหาของนักเศรษฐศาสตร์จึงมีเพียงแค่ว่า ใครผลิต ผลิตอะไร ผลิตอย่างไร ผลิตเพื่ออะไร และเพื่อใคร แต่สำหรับเฮเกลและมาร์กซ์ตามสายตาของเลอเพบนั้น การผลิตมีความหมายครอบคลุมถึงการผลิตและการสืบทอดทางสังคม เช่น อุดมการณ์ และเลอเพบเองได้ขยายความการผลิตออกไปให้ครอบคลุมปริมณฑลของการผลิต ความรู้ ภาษา สัญลักษณ์ โดยใช้เรื่อง "การสร้าง/ผลิตพื้นที่" เป็นตัวอย่างรูปธรรม

เช่นเดียวกันกับการผลิตทางอุตสาหกรรม Lefebvre (1991) เสนอว่าการผลิตทางสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ดังนี้

1. พลังทางการผลิต (forer of production) ซึ่งหมายถึง พลังที่นำมาใช้ในการผลิต พลังนี้เป็นผลของความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นเพียงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ แต่เป็นผลของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับความรู้ - เทคโนโลยี อุดมการณ์ และข้อมูลข่าวสาร

2. ความสัมพันธ์ทางการผลิต (relation of production) ซึ่งเป็นตัวกำหนดกระบวนการผลิตตลอดจนกระบวนการบริโภค การแบ่งแรงงานว่าใครต้องทำอะไร เมื่อไร อย่างไร

ทั้งสองส่วนนี้เรียกว่าวิถีการผลิต (mode of production) ซึ่งมีทั้งระบบทุนนิยมที่ควบคุมโดยรัฐ (state capitalism) สังคมนิยม (state socialism) และอาจเป็นวิถีการผลิตที่เรียกว่า การจัดการพื้นที่แบบรวมหมู่ (collective management) Lefebvre กล่าวว่า พื้นที่ทางสังคมที่เรียกว่า "เมือง" นั้นมีความซับซ้อนในแง่ที่ว่า เมืองเป็นสิ่งสร้างทางสังคมที่มีการถือครองของปัจเจกอยู่ในนั้นด้วย ผู้ที่มีส่วนกำหนดความหมายของพื้นที่เมืองจึงมีทั้งรัฐ สังคม กลุ่มคน และเจ้าของทรัพย์สินที่เป็นปัจเจก

Lefebvre เสนอว่าพื้นที่ทางสังคมเป็นอาณาบริเวณที่รวมเอาสิ่งที่ถูกสร้างและความสัมพันธ์ของสิ่งสร้างต่างๆ มาไว้ด้วยกันพื้นที่ทางสังคมเป็นที่ที่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างการผลิตทางสังคมและการสืบทอดทางสังคม กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมมี 3 กระบวนการที่อาจเสริมหรือขัดแย้งกันคือ (Lefebvre 1991)

1. กระบวนการสร้างขอบเขตของสถานที่ (place) เช่น โรงเรียน คุณ โรงพยาบาล บาร์ เป็นต้น

2. กระบวนการสร้างความหมายของพื้นที่ เช่น ที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่พักผ่อน ที่คุมเข้ม ที่อันตรายและที่สวยงาม เป็นต้น กระบวนการนี้มีความหมายมากกว่าการสร้างสถานที่ความหมายหรือรหัสที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ (จะใช้พื้นที่นี้ทำอะไรได้บ้าง) กฎระเบียบในพื้นที่ (ใครจะสามารถใช้พื้นที่นี้ได้ ใช้เมื่อไหร่ และใช้อย่างไร)

3. ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (spatial practices) เป็นปฏิบัติการที่สร้าง (produce) และสืบทอด (reproduce) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของความหมาย/รหัสของพื้นที่

Lefebvre เสนอว่า พื้นที่ทางสังคมไม่ใช่สิ่งของ ไม่ใช่อาณาบริเวณของสถานที่ แต่เป็นสิ่งก่อสร้างทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ดังนี้

1. ธรรมชาติ (ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ) ยกตัวอย่างเมืองเวนิซ การสร้างเมืองขึ้นอยู่ กับสภาพภูมิประเทศที่แวดล้อมไปด้วยสายน้ำ และลักษณะเฉพาะของพื้นดิน

2. พลังการผลิต ได้แก่ ความรู้ความสามารถในการใช้เครื่องมือเทคโนโลยี

3. ความสัมพันธ์ทางการผลิต เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ซึ่ง กำหนดโครงสร้างของอำนาจทางสังคม - การเมือง ที่จะบอกว่าใครเป็นผู้ผลิตพื้นที่เวนิซ และผลิต ให้เป็นพื้นที่แบบใด เมืองเวนิซถูกสร้างเพื่อการอยู่อาศัย การยึดครอง การปกป้องอาณาบริเวณ การประกาศศักดาของศาสนาอำนาจที่ต้องเคารพบูชา ซึ่งนับเป็นปฏิบัติการทางการเมือง และกลายมา เป็นสถานที่ท่องเที่ยว สำหรับผู้มาชมความงามของเมือง และชื่นชมศิลปะของศาสนสถาน

ความสัมพันธ์ทางการผลิตนี้เองเป็นประเด็นที่ Lefebvre (1991, 158) ตั้งใจศึกษา เขากล่าวว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตของพื้นที่ทางสังคมสามารถวิเคราะห์ได้จาก

1. โครงสร้างทางเศรษฐกิจ-สังคม-การเมืองที่เป็นที่มาของอำนาจในการสถาปนา ความสัมพันธ์ทางสังคม

2. การใช้เวลาและการใช้สถานที่ในชีวิตประจำวันของผู้คนตลอดจนปฏิสัมพันธ์ ของคนที่มาใช้พื้นที่

3. ความหมาย/รหัสที่ผู้คนให้กับพื้นที่

ความหมายของพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เนื่องจากผู้มีอำนาจในการ สถาปนาความหมายมีหลายกลุ่มในหลายสถานการณ์ความหมายต่อพื้นที่จึงมีทั้งพื้นที่เสริมซึ่งกัน และกัน

เดิมพื้นที่ถูกมองในฐานะความเป็นจริงที่มีตรรกะมองเห็นได้ด้วยคำอธิบายทางภาษาศาสตร์เพื่อหาขนาดและปริมาณของพื้นที่พื้นที่ทุกตารางกิโลเมตรไม่ว่าจะเป็นป่าสวนสาธารณะทะเลเป็นการมองพื้นที่ในทัศนะของนักภูมิศาสตร์ จีรูดี เสนาค่า (2549) ได้ชี้ให้เห็นในประเด็นนี้ว่าพื้นที่ต่างๆ เป็นเพียงแค่ "พื้นที่ทางกายภาพ" หรือ "พื้นที่สัมบูรณ์" ซึ่งพื้นที่ถูกมองเป็นวัตถุหนึ่งในฐานะที่เป็นสิ่งที่มีคุณสมบัติเฉพาะมีความเป็นหนึ่งเดียวและเป็นสิ่งว่างสำหรับบรรลุสิ่งอื่น ในสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มองพื้นที่ทางกายภาพแยกเป็นส่วนๆ แยกขาดกัน ไม่มีความต่อเนื่องพื้นที่ทางกายภาพนั้นบรรจุความเป็นสังคมของตนเองได้อย่างลงตัว

การมองพื้นที่ในแบบเดิมนั้นไม่สามารถอธิบายพื้นที่บางส่วนที่เหลืองซ้อนกันอยู่ด้วยการเคลื่อนย้ายไปมาของคน พื้นที่จึงไม่ได้เป็นเพียงวัตถุที่ว่างเปล่าและหยุดนิ่ง เพื่อรองรับปรากฏการณ์สังคมอีกต่อไป แต่กลับเป็นตัวกำหนดและมีปฏิสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ทางสังคมในตนเอง ในทัศนะของ Lefebvre (1991) มองว่าพื้นที่คือสิ่งที่ถูกผลิตเสมือนเป็นเครื่องมือของความคิดและการกระทำ พื้นที่จึงอยู่ในฐานะที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่บรรจุไปด้วยความหมาย ซึ่งความหมายของการผลิตพื้นที่คือ การควบคุมหรือการครอบงำทางอำนาจการศึกษาเรื่อง พื้นที่จึงเป็นการนำพื้นที่ทางกายภาพที่ไร้ความหมายในตัวเอง ดีความผ่านพื้นที่ทางความคิดในรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งสองพื้นที่จะสลับสับเปลี่ยนการถูกเป็นเครื่องมือทางสังคมตลอดเวลา สนามที่ถูกใช้ในการเข้าไปสัมพันธ์ช่วงชิงความหมายผ่านความสัมพันธ์เชิงอำนาจคือ "พื้นที่ทางสังคม" การมองพื้นที่จึงจำเป็นต้องมองเชื่อมโยงกันทั้งสามพื้นที่อย่างแยกขาดกันไม่ได้ ด้วยพื้นที่เป็นความหลากหลายในตนเองแปลเปลี่ยนไปได้อย่างไม่หยุดนิ่ง ด้วยเงื่อนไขจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สร้างความหมายให้แต่ละพื้นที่ในแต่ละกลุ่มคนเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่นำไปสู่การใช้ประโยชน์พื้นที่นั้นๆ

คนเราจึงต้องมีความสัมพันธ์กับพื้นที่อยู่ตลอดเวลา แต่เราไม่ได้รู้สึกหรืออยากตั้งคำถามกับพื้นที่เนื่องจากทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นชีวิตประจำวันที่เราใช้ประโยชน์อยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ทั้งๆ ที่พื้นที่ทุกตารางเต็มไปด้วยความรู้และอำนาจที่แฝงอยู่ในรูปการจัดการระบบพื้นที่ที่เราดำรงอยู่ได้อย่างครบถ้วน ในที่นี้ Foucault (อภิญา เพ็ญฟูสกุล 2543) มองพื้นที่เป็นพื้นฐานของรูปแบบต่างๆ ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์พื้นที่จึงมีความสัมพันธ์กับการใช้อำนาจซึ่งยังสัมพันธ์กับความรู้เช่นเดียวกันพื้นที่ในทัศนะดังกล่าวจึงไม่ใช่พื้นที่ทางกายภาพแต่เป็นพื้นที่ของการช่วงชิงอำนาจผ่านกระบวนการในการกำหนดกฎเกณฑ์ของพื้นที่ซึ่งคอยควบคุมคนในสังคมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ นอกจากนี้พื้นที่ยังมีภาคปฏิบัติการของความรู้กำหนดให้มีสถาบันที่ทำหน้าที่ในการดูแลการใช้อำนาจในพื้นที่ต่างๆ ให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ผ่านเจ้าหน้าที่ของสถาบัน เช่น เจ้าหน้าที่ ตำรวจ ครู แพทย์ เป็นต้น ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สร้างความเข้มงวดในการควบคุมคนในพื้นที่

Foucault ยังได้สนับสนุนให้เห็นว่าพื้นที่ไม่ใช่เรื่องที่ใหญ่หนึ่งหรือเป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ แต่พื้นที่จะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับการช่วงชิงในการสร้างกฎเกณฑ์ของพื้นที่ที่สำคัญ เช่น บ้านถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ส่วนตัวของเจ้าบ้าน บ้านที่ประกอบไปด้วยห้องต่างๆ ซึ่งทำให้แขกที่มาบ้านถูกกำหนดบทบาทและตำแหน่งแห่งที่ในบ้านไม่ให้ละเมิดพื้นที่ ส่วนตัวในบ้าน แขกจึงสามารถอยู่ในบ้านได้เฉพาะบางพื้นที่ที่ถูกจัดวางไว้เท่านั้น

พื้นที่ทางสังคมมีปฏิบัติการของพื้นที่ที่ห้ามมองเห็นการก่อรูปทางสังคมของพื้นที่จากการผลิตและการผลิตซ้ำของพื้นที่ที่นำไปสู่การสร้างและเชื่อมโยงความหมายของพื้นที่ทางสังคม และความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นความปกติและความเคยชินของคนในพื้นที่ คนจึงไม่รู้สึกรู้ว่าตนถูกบังคับและยินดียอมรับปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของพื้นที่ที่ตนดำรงอยู่ เมื่อก้าวถึงความหมายของพื้นที่ทางสังคมข้อสังเกตหนึ่งคือ ในสังคมนั้นมีวัตถุสิ่งเดียวกันแต่มีความหมายได้หลายอย่างเช่น เหล้าในความหมายของนักดื่มต่างจากเหล้าในความหมายของนักวิชาการสาธารณสุข ซึ่งเป็นการให้ความหมายจากมุมมองความรู้ในฐานะการดูแลสุขภาพและพยายามผลักดันบรรณคดีให้คนในสังคมไม่ดื่มเหล้า และรัฐควรที่จะเลิกผลิตเหล้า พื้นที่ที่ขายเหล้าในสายตาของนักวิชาการจึงเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อความรุนแรง เหล้านี้เป็นภาพตัวแทนที่สร้างขึ้นส่งผลให้พื้นที่เกิดความหมายต่างๆ หลากหลาย แต่คอเหล้ากลับมองเหล้าเป็นเครื่องคลายเครียด และพื้นที่ดื่มเหล้าเป็นพื้นที่แห่งความสุขในการพบปะสังสรรค์ พื้นที่ในฐานะที่เป็นตัวแทนของคอเหล้าจึงอยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ของนักวิชาการสาธารณสุข

พื้นที่กายภาพมีความสัมพันธ์ต่อการดำรงชีวิต ด้วยผืนดินผืนน้ำและผืนฟ้ามีความสัมพันธ์ต่อการตั้งถิ่นฐาน ปลูกสร้างบ้านเรือน ทำมาหากิน และอื่นๆ ของมนุษย์ ซึ่งหากมองพื้นที่ที่เป็นเพียงวัตถุหนึ่งก็ดูไม่ได้เป็นปัญหา แต่ด้วยสังคมเป็นการเกิดจากระบบทางวัฒนธรรม สิ่งต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในโลกจึงไม่ได้มีความหมายในตัวเอง แต่ถูกกำหนดขึ้นด้วยเงื่อนไขทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น พื้นที่ในทัศนะของ ชงชัย วิจิตรกุล (2530) จึงเป็น "สัญลักษณ์กำกวม" ซึ่งอธิบายได้ว่าแม้พื้นที่ทุกตารางนิ้วนั้นบรรจุด้วยความหมายมากมาย ซึ่งความหมายต่างๆ นั้น ไม่ได้เลื่อนลอยไร้ทิศทาง แต่กลับถูกกำหนดทิศทางด้วยการสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ก่อให้ความหมายนั้นมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นที่ยอมรับ ด้วยความหมายและนัยที่หลากหลาย บนเงื่อนไขทั้งที่สอดคล้องและขัดแย้ง ความหมายจึงผันแปรไปตามผู้แสดงตัวตนทางความคิดและพฤติกรรมในฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่ พื้นที่ในทางกายภาพจึงแยกจากกันด้วยพรมแดนที่ครอบงำครอบอยู่เหนือพื้นที่ทางสังคมนำไปสู่การสร้างความเป็นหนึ่งเดียวด้วยกิจกรรม ภาษา วัฒนธรรมความรู้ พิธีกรรม การเมือง ตัวตน

จากการศึกษาของ สิริพร สมบูรณ์บุรณะ (2546) ได้อธิบายให้เห็นมุมมองการรับเอาความหมายพื้นที่แบบรัฐมาอธิบายความสัมพันธ์ของคนบนพื้นที่ทางสังคม ซึ่งเป็นอำนาจที่นำไปสู่การสร้างตัวตนผ่านแผนที่ ทั้งนี้แต่เดิมนั้นการให้ความหมายของดินแดนเกิดจากระบบความเชื่อซึ่งไม่ได้ขีดเส้นแบ่งเขตแยกชัด แต่ความหมายของพื้นที่แบบใหม่ที่กระทำโดยอำนาจรัฐนั้นได้เปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ทางสังคมของคน การช่วงชิงความหมายแบบใหม่ของรัฐผ่านการสร้างแผนที่ โดยการอ้างเงื่อนไขความต้องการแบ่งแยกอาณาเขตการปกครองที่ชัดเจนในการเข้าใช้ทรัพยากร แต่ความกำกวมของพื้นที่ที่ถูกเขียนด้วย "เส้นหมึก" นั้นได้แยกมนุษย์ออกจากกัน ในฐานะที่เป็น "คนไทยพลัดถิ่น" ที่ดำรงอยู่ในพม่าบริเวณเส้นพรมแดนไทยที่จังหวัดระนอง กลุ่มคนเหล่านี้ถูกผลักไสความเป็นพ่อแม่ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย ออกจากกันให้กลายเป็นคนอื่นด้วยกฎเกณฑ์เรื่องกฎเกณฑ์และกีดกันสิทธิในการใช้ตัวตนบนพื้นที่ซึ่งเดิมเคยถูกใช้ประโยชน์ในความหมายเดิม ซึ่งคนไทยพลัดถิ่นนั้นต้องพยายามสร้างตัวตนให้รัฐไทย ได้มองเห็นความสำคัญด้วยการพยายามมีส่วนร่วมทางการเมืองไทย การพูดและการเขียนภาษาไทยได้อย่างชำนาญ และไม่ยอมเรียนรู้ภาษาพม่า ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรและบัตรประจำตัวประชาชนของพม่า เป็นปฏิบัติการทางสังคมของคนไทยพลัดถิ่นในการพยายามสร้างตัวตนความเป็นไทย ด้วยการช่วงชิงความหมายผ่านการดำรงตัวตนของความเป็นไทยได้อย่างชัดเจน เพื่อนำไปสู่การได้รับการยอมรับในการเข้ามาอยู่บนพื้นที่ทางสังคมในประเทศไทยโดยไม่ถูกจำกัดสิทธิทางกฎหมายเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป

เช่นเดียวกับที่ จีรวุฒิ เสนาคำ (2549) ได้อธิบายให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องพื้นที่ได้ทำให้มองเห็นปัญหาในระดับความเป็นรัฐนั้น การกำหนดแบ่งสันปันส่วนแผ่นดิน ทรัพยากรคน และอื่นๆ เป็นการช่วยชิงการให้ความหมายให้กับพื้นที่ทางกายภาพ นำไปสู่การคลี่คลายการลดทอนความคิดว่าด้วยอคติทางชาติพันธุ์ ดังเช่นกรณีของคนไทยพลัดถิ่นในการศึกษาของสิริพร ด้วยพรมแดนนั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างมาทีหลัง หากเส้นพรมแดนสามารถที่จะลบออกได้จริงก็จะทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ในความเป็นเครือญาติที่ไม่ได้ใช้พรมแดนมาอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมของคนที่อยู่คนละฝั่งเส้นพรมแดนกัน ซึ่งจีรวุฒิได้อธิบายต่อด้วยมุมมองสังคมที่เข้าสู่โลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการย้ายถ่ายเททางวัฒนธรรมผ่านการเคลื่อนย้ายของคนข้ามพรมแดนกันไปมานั้น การดำรงชีวิตและตัวตนของคนในสังคมนั้นไม่ได้มีความเป็นหนึ่งเดียวอีกต่อไป การข้ามไปมาทางวัฒนธรรมทำให้เกิดการทิ้งร่องรอยวัฒนธรรมนั้นไว้ คนไทยในพม่าหรือพม่าที่อยู่ในไทย ต่างก็ซึมซับวัฒนธรรมเหล่านั้นไปประกอบติดอยู่กับตัวตนของตนเอง

จะเห็นว่าพื้นที่ทางกายภาพนั้นแม้จะเป็นเพียงวัตถุหนึ่งทางสังคมแต่พื้นที่ทางกายภาพเป็นแหล่งรวมไปด้วยการสร้างความหมายที่ช่วงชิงบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพื่อยึดครองการเป็นเจ้าของพื้นที่ "คน" จึงเป็นส่วนสำคัญที่เข้าไปสัมพันธ์กันในการสร้างความหมายให้กับพื้นที่ พื้นที่ทางสังคมจึงเป็นแหล่งรวมไปด้วยความหมายที่ถูกสร้างซ้อนทับกันไปมาอย่างมากมายด้วยเงื่อนไขต่างๆ ผ่านกาลเวลาและกลุ่มคนหรือสถาบันทางสังคมที่ร่วมกันเสวนาในการช่วงชิงความหมายให้กับตัวตนเพื่อนำไปสู่ปฏิบัติการทางสังคมในการเข้าใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงอยู่บนพื้นที่นั้นๆ

จากการศึกษาของปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2541) เรื่องวาทกรรมชาวเขา ได้อธิบายให้เห็นว่าพื้นที่ "ป่า" และ "ความเป็นชาวเขา" นั้น ปีนแก้วมองว่าเป็นการถูกอำนาจรัฐสร้างความหมายในแนวคิด โดยป่าถูกนำไปวางตรงข้ามกับเมือง ป่าจึงเป็นส่วนสร้างให้ชาวเขาเป็นความดิบเถื่อนหรือล้าหลัง หรือป่าถูกใช้เป็นส่วนกำลังของผู้ก่อการร้าย พวกเขาถูกตีตราและพวกเขาถูกทำลาย ชาวเขานอกจากจะมีความเป็นคนป่าคนเถื่อน ยังเป็นพวกบั่นทอนความมั่นคงของชาติเป็นพวกค้ายาเสพติด เป็นพวกทำลายสิ่งแวดล้อม ที่แย่ที่สุดชาวเขาถูกแปลงร่างกลายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว ชาวเขาและป่า ด้วยการเข้ามาสร้างความหมายใหม่ทั้งจากรัฐและนายทุน เกิดการพยายามสร้างความหมายของพื้นที่เสียใหม่ ให้สอดคล้องกับข้ออ้างการเข้ามาใช้ประโยชน์บนพื้นที่ จึงเห็นได้ว่าป่าผืนดินผืนเดิมที่ถูกนำมาเกิดกันเบียดขับกลับถูกสร้างใหม่ในความหมายที่ต่างกรรมต่างวาระ ป่ากับชาวเขาถูกสร้างความหมายสดใหม่อยู่เสมอ

การศึกษาของ ขจรจบ กุสุมาวดี (2542) ได้ชี้ให้เห็นว่าอำนาจในการสร้างความหมายให้กับพื้นที่ของรัฐนั้นเป็นการเบียดขับคนที่ไม่สามารถนิยามตัวตนอย่างสัมพันธ์กับพื้นที่ เพื่อช่วงชิงและต่อรองในการดำรงอยู่บนพื้นที่ทางสังคม ซึ่งขจรจบได้อธิบายด้วยปรากฏการณ์การจัดพื้นที่บริเวณวิหารพระมงคลบพิตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ถูกสร้างให้เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ในความหมายแบบรัฐคือเป็นแหล่งความทรงจำ ความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นชาติ ต้องอนุรักษ์เพื่อดำรงประวัติศาสตร์ชาติไว้ นำไปสู่ความชอบธรรมในการจัดการทั้งพื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่ทางสังคมต่อพื้นที่แบบใหม่ และสอดคล้องกับความหมายใหม่ที่สร้างให้กับพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านนั้นไม่มีตัวตนบนพื้นที่ทางสังคม

แต่ชาวบ้านนั้นมีการให้ความหมายของพื้นที่ประวัติศาสตร์เป็นเพียงพื้นที่ ที่ใช้ทำมาหากินและเป็นที่พักอาศัย การที่ชาวบ้านจะสามารถยังคงดำรงอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แบบรัฐได้ จำเป็นต้องสร้างตัวตนและปฏิบัติการทางสังคมขึ้นใหม่ โดยชาวบ้านตีความตีตัวตนเสียใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับความหมายใหม่ของพื้นที่ ด้วยการเป็นมิตรที่ดีในการต้อนรับนักท่องเที่ยว การดูแลรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว ปรับแต่งภูมิทัศน์ไม่ให้เปลี่ยวร้าง และนำหลวงพ่อบุญ

มงคลปิตรมาสร้างความหมายให้กับตัวตนของชาวบ้านในฐานะที่เป็นผู้มีจิตศรัทธาในหลวงพ่และให้ความหมายในพื้นที่ในฐานะที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในแบบชาวบ้าน โดยอ้างอิงเห็นว่าหลวงพ่ไม่ได้ปิดกั้นในการทำมาหากิน ต่างจากนักวิชาการที่มองหลวงพ่เป็นเพียงโบราณวัตถุเท่านั้น เห็นได้ว่าการสร้างตัวตนและดำรงชีวิตอยู่ด้วยตัวตนใหม่ของชาวบ้านเป็นการช่วงชิงเอาความหมายของผู้ดำรงรักษาสมบัติชาติมากกว่าที่รัฐกำลังทำอยู่ ทำให้ชาวบ้านยังสามารถดำรงอยู่บนพื้นที่นั้นได้

เห็นได้ว่าการศึกษาที่น่าแนวคิดพื้นที่ทางสังคมนั้น ถูกทำความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน โดยประเด็นปัญหาหลักที่ได้ถูกวิเคราะห์อย่างเป็นนัยสำคัญคือ ความพยายามที่ไม่ให้สังคมมองเห็นภาพของคนตัวเล็กๆ ที่ถูกทำให้ไร้ตำแหน่งแห่งที่ โดยแนวคิดพื้นที่ทางสังคมถูกนำมาเชื่อมโยงเพื่ออุดรูรั่วที่เกิดจากการแบ่งแยกกีดกันเบียดเบียนขับกดขี่คนออกจากกันด้วยการสร้างความหมายให้กับพื้นที่อย่างเข้าข้างตัวเองเป็นที่สุด แม้ว่านัยพื้นที่ทางความคิดจะตกเป็นเครื่องมือของอำนาจที่เหนือกว่า แต่อำนาจเบื้องล่างเองก็พยายามสร้างความหมายบนพื้นที่ที่เป็นของตนเองเพื่อโต้แย้งกับการที่กักเอาว่าเป็นเจ้าของพื้นที่ที่เราดำรงอยู่

ทั้งนี้การจัดสร้างแผนที่ที่อ้างเพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์และเพื่อการเข้าถึงทรัพยากร การสร้างความหมายให้พื้นที่ใดๆ ที่ตกลงบนเส้นทางการพัฒนาให้ด้วยค่า ดังกรณีพื้นที่ป่าของชาวเขาหรือพื้นที่วิหารของพระมงคลปิตร และอีกประเด็นหนึ่งที่ตั้งอยู่บนความไม่น่าเชื่อที่ว่า การสร้างความหมายให้กับพื้นที่ที่ถูกนำมาจัดการเก็บความเป็นเพศอย่างเสร็จสรรพ เห็นได้จากการนำมุมมองวิธีคิดเรื่องพื้นที่ไปมีความเป็นชายหญิงผ่านพื้นที่การเล่นว่าว จากการศึกษาของสุริยา สมุทรคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา (2546) อธิบายให้เห็นว่าพื้นที่ซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์และการนำเสนอทางวัฒนธรรม จึงเกิดการสร้าง "คติเกี่ยวกับพื้นที่" ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ถูกนำมากำหนดด้วยความเชื่อ คติ ข้อห้าม กฎระเบียบและแนวการปฏิบัติ ซึ่งมองผ่านการเล่นว่าวไทย เป็นการผูกโยงกันของคติเกี่ยวกับพื้นที่ในฐานะที่พื้นที่ทางความคิดว่าด้วยเรื่องเพศ ซึ่งการเล่นว่าวนั้นว่าวจุฬาในฐานะที่เป็นตัวแทนของเพศชาย ว่าวปักเป้าในฐานะที่เป็นตัวแทนของเพศหญิง และในฐานะที่เป็นเพศสัมพันธ์และความรักผ่านขนาดและรูปร่างและลีลาการเล่นว่าว จะเห็นได้ว่าพื้นที่ว่าวเป็นพื้นที่ที่นำเสนอความสำคัญกับความเป็นชาย ส่วนความเป็นหญิงนั้นผู้ชายจะเป็นผู้เลือกกำหนดตำแหน่งที่ให้แสดงตัวตน เห็นได้ว่าปรากฏการณ์ความไม่เท่าเทียมเรื่องเพศ ถูกบรรจุอยู่ในพื้นที่ทางความคิดในรูปแบบของการเล่นว่าว พื้นที่ทางกายภาพที่เป็นผู้หญิงจะสามารถนำตัวตนไปดำรงอยู่ได้ต้องอยู่ในการควบคุมของผู้ชาย จึงแลดูว่าผู้หญิงไม่ได้มีที่ทางบนพื้นที่ทางสังคม เนื่องจากผู้หญิงไม่มีอำนาจในการกำหนดการสร้างความหมายให้กับตนเอง

เช่นเดียวกับการศึกษาของ NapatSirisambhad and Gordon (2547) ที่ได้ทำการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยอธิบายให้มองเห็นอำนาจในการกำหนดการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงเช่นกัน เห็นได้จากภาพการทำงานของหญิงบนพื้นที่สาธารณะ ซึ่งงานบางอย่างถูกสร้างให้เข้าใจว่าเป็นงานที่มีเฉพาะผู้ชายที่สามารถทำได้ แต่กลับพบว่าผู้หญิงเป็นผู้ปฏิบัติงานนั้น เช่น ภาพของควาญช้างผู้หญิง หรือภาพการค้าข้าวซึ่งถูกสร้างให้เป็นงานของผู้หญิงเท่านั้น พบว่ากลับมีภาพของผู้ชายที่ร่วมกันค้าข้าวกับผู้หญิง จะเห็นได้ว่าในชนชั้นทางสังคมถูกนำมากำหนดความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นเพศกับการแสดงตัวตนบนพื้นที่สาธารณะ มองว่าชนชั้นล่างที่ปรากฏอยู่ในสภาพนั้นสร้างความหมายความใกล้ชิดเรื่องเพศบนพื้นที่ทางสังคม ต่างจากชนชั้นสูงที่แบ่งแยกความเป็นเพศอย่างชัดเจนนำไปสู่รูปแบบความเหมาะสมในการแสดงตัวตนบนพื้นที่ทางสังคม

เห็นได้ว่าการดำรงชีวิตอยู่ของตัวตนความเป็นหญิง ถูกสร้างให้มีวิถีชีวิตความสัมพันธ์ทางสังคม และการดำรงตัวตนอยู่ในพื้นที่ทางสังคม ด้วยการถูกขีดกรอบความหมายผ่านนัยการแสดงตัวตนบนพื้นที่ทางสังคม ผู้หญิงจึงไม่มีอำนาจในการสร้างตัวตน และปฏิบัติการทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญ แม้ว่าข้างต้นพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงนั้นแลดูผู้หญิงจะไม่สามารถช่วงชิงเอาความหมายบนพื้นที่ทางสังคมมาเป็นของตนเองได้เลย แต่ในภาพเล็กๆ บนภาพจิตรกรรมควาญช้างและหญิงค้าข้าวเป็นความเลือนรางในการพยายามสร้างตัวตนและปฏิบัติการบนพื้นที่ทางสังคม เมื่อก้าวถึงอำนาจในการครอบครองพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิง "สถานที่ของผู้หญิง" (Massey 1994) เป็นประเด็นที่กล่าวถึงมากในช่วงศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งมองว่าบ้านเป็นสถานที่ที่กักกันตัวตนของผู้หญิง โดยนำความเป็นหญิงที่ต้องทำหน้าที่แม่บ้าน ดูแลสามี เลี้ยงลูก ทำกับข้าวเชื่อมโยงกับความเป็นบ้าน บ้านจึงเป็นความเหมาะสมที่ผู้หญิงสามารถแสดงตัวตนได้เท่านั้น

พื้นที่ทางสังคมจึงมีความสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ในการต่อสู้ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงในช่วงเวลานั้น เงื่อนไขของการพัฒนาการทางเศรษฐกิจได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายให้กับผู้หญิง จนนำไปสู่การเคลื่อนไหวในการเรียกร้องสิทธิการสามารถออกมาสร้างฐานะทางเศรษฐกิจด้วยตนเองได้ การพยายามช่วงชิงการสร้างความหมายใหม่ที่ชัดเจน ได้เป็นการเปิดพื้นที่ใหม่และลดทอนเงื่อนไขของความเป็นผู้หญิงซึ่งเคยถูกสร้างให้เป็นรอง ขีดขอบเขต ขีดจำกัดการเคลื่อนไหว ขีดจำกัดการแสดงความเป็นตัวตน และอื่นๆ ในการมีความสัมพันธ์กับสังคมบนพื้นที่ทางสังคมตามบริบททางวัฒนธรรม

ความหมายของ "พื้นที่สาธารณะ" ประกอบไปด้วย 2 คำ คือ "พื้นที่" และ "สาธารณะ" คำว่า "พื้นที่" มีความหมาย 2 นัยยะ ในความหมายแรกนั้นเป็นความหมายในแง่ของรูปธรรม ซึ่งหมายถึง อาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง (area) ที่มีการแบ่งกันเขตเอาไว้แน่นอนอน (boundary) และอีกความหมายหนึ่งในแง่ของนามธรรม หมายถึง เวทีทางสังคมที่มีการช่วงชิง

อำนาจ เช่นพื้นที่ทางวัฒนธรรมในสื่อสารมวลชนส่วนคำว่า "สาธารณะ" หมายถึง ส่วนรวม (Public) ซึ่งมักถูกเปรียบเทียบกับคำว่า "ส่วนตัว" (private) โดยความหมายของสาธารณะนี้อาจขยายออกไปถึงเรื่องผลประโยชน์ของส่วนรวมสำหรับชนคนหมู่มากที่สอดคล้องหรือขัดกับผลประโยชน์ส่วนตัว (กาญจนา แก้วเทพ 2543, 171 - 173)

สุธาริน คุณผล (2541) ได้สรุปคุณสมบัติในการจำกัดความพื้นที่สาธารณะว่า คือ ความเปิดกว้างให้เข้าถึงได้สำหรับทุกคน พัฒนาการของพื้นที่สาธารณะนั้นเริ่มขึ้นในยุคสมัยศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นยุคที่สังคมยุโรปยังคงเป็นยุคสมัยสังคมศักดินา จนกระทั่งปลายศตวรรษที่ 17 ถึง 18 กลุ่มชนชั้นกลางเช่น พ่อค้าช่างฝีมือ ขุนนาง ปัญญาชน จึงได้มีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะอันได้แก่ ร้านกาแฟ โรงเหล้า โดยจะทำการพบปะพูดคุยอย่างอิสระและใช้เหตุผลในเรื่องกฎหมาย การเมือง การปกครอง และสื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์เป็นศูนย์กลาง อีกทั้งยังมีการนำเอาเองราวที่พูดคุยถกเถียงไป นำเสนอต่อขุนนาง กษัตริย์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลในการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะ แต่เดิมพื้นที่สาธารณะในแง่นี้จึงได้เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นเวทีให้ชนชั้นกลางได้แสดงตัวในฐานะพลเมืองภายหลังพื้นที่สาธารณะได้ปรับเปลี่ยนไปเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมในยุคสมัยต่างๆ เช่น การกลายเป็นพื้นที่สำหรับฟังดนตรี เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่ของคนในเมืองจากระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม และยังรวมไปถึงความมีชีวิตชีวา ชีวิตกลุ่มของคนในเมืองที่สายสัมพันธ์ขาดหายไป พื้นที่สาธารณะจึงเป็นแนวคิดที่จะช่วยให้เกิดกิจกรรมขึ้นเรื่อยมา อาทิเช่น กิจกรรมเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม กิจกรรมสำหรับเด็ก ที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน (กาญจนา แก้วเทพ 2543, 173 - 178)

สำหรับการเกิดขึ้นของสื่อกับ "พื้นที่สาธารณะ" สามารถพิจารณาแบ่งได้เป็น 3 สมัย ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ 2543, 183 - 185)

1. ยุคแรก ประเภทของการสื่อสารและสื่อหนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่เอื้อต่อการผลิต communication rationality ตามแนวคิดของ Habermas แต่เมื่อหนังสือพิมพ์เปลี่ยนไปเป็นเชิงธุรกิจและสนใจที่จะขายผู้อ่านให้แก่โฆษณามากกว่า หนังสือพิมพ์ก็เริ่มห่างหายจากภารกิจดังกล่าว

2. ยุคที่สอง ยุคของอิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุโทรทัศน์นั้นได้เข้ามาทำหน้าที่สร้างพื้นที่สาธารณะได้น้อยมาก เนื่องมาจากรูปแบบการใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์ เป็นสื่อที่ใช้อยู่ภายในบ้านแบบส่วนตัว เป็นครอบครัว (domestic media) และแม้ว่าเป็นสื่อที่เร็วกว่าหนังสือพิมพ์แต่ก็มีลักษณะแตกแยก ประเด็นต่างๆ เข้าสู่ความสนใจแล้วก็ถอยห่างออกไปอย่างรวดเร็ว นอกนั้นการเปิดตัวของสื่อวิทยุโทรทัศน์ก็ยังคงค่อนข้างเน้นหนักไปยังสื่อเพื่อความบันเทิงมากกว่าการถกเถียงทางการเมือง

3. ยุคที่สามหรือยุคปัจจุบัน เป็นยุคของการสื่อสารเสมือนจริง (virtual communication) โดยมีสื่อคอมพิวเตอร์เข้ามาเป็นสื่อกลาง ในด้านหนึ่ง การสื่อสารแบบเสมือนจริงนี้จะเป็นรูปแบบการรื้อฟื้นการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face-to-face communication) ขึ้นมาใหม่ เพราะผู้ส่งสารและผู้รับสารจะสนทนพุดคุยกันได้แบบตัวต่อตัว (เช่น การ chat ในห้องสนทนาของคอมพิวเตอร์) ข้อที่แตกต่างไปจากการสื่อสารแบบเผชิญหน้าอย่างเดิมก็คือ การเผชิญหน้านั้นเป็นการเผชิญหน้ากันในโลกของคอมพิวเตอร์ (cyberspace) ไม่ใช่โลกของกายภาพ

สำหรับข้อที่แตกต่างอย่างมากระหว่างการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ (computer mediated communication - CMC) กับการสื่อสารผ่านสื่อมวลชน โดยเฉพาะกับสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ก็คือ การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์นั้นเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ในขณะที่หนังสือพิมพ์ วิทยุ และ โทรทัศน์จะเป็นสื่อด้านเดียว นอกจากนั้น โดยเปรียบเทียบแล้ว ผู้ที่จะเข้ามาใช้สื่อคอมพิวเตอร์นั้นจะต้องมีส่วนร่วมอย่างเอาการเอางาน (active Participation) มากกว่าการเข้ามาใช้สื่อมวลชน ตัวอย่างง่ายๆ ก็เช่น ผู้ชมทางบ้านอาจจะนอนหลับอยู่หน้าจอโทรทัศน์ที่เปิดอยู่แต่กับหน้าคอมพิวเตอร์ ผู้ใช้จะต้องคลิกเมาส์อยู่ตลอดเวลา คุณลักษณะเรื่องการสื่อสารแบบสองทางและการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของผู้ใช้สารเอื้ออำนวยต่อการสร้างอินเทอร์เน็ตที่สามารถเชื่อมต่อไปยังข้อมูลอื่นๆ ผู้ใช้อื่นๆ (hypertext) ก็ยิ่งทำให้ขอบเขตของการสร้างพื้นที่สาธารณะนั้นสามารถขยายโดยไร้ข้อจำกัดด้านกายภาพ

การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ทำให้พื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นในชุมชนออนไลน์หรือสังคมนไซเบอร์สเปซ (the public sphere in cyberspace) ได้กลายเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ (electronic marketplace) ประชาชนสามารถท่องไปยังเว็บต่างๆ ได้ ซึ่งทำให้เกิดการตีความหมายใหม่ตามแนวคิดของ Habermas คือสื่อใหม่ทำให้ถูกมองว่าพื้นที่ส่วนบุคคล (sphere of private people) มาเป็นพื้นที่สาธารณะ โดยมีประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่การนำเสนอความเสมอภาคระหว่างสมาชิก ซึ่งรวมถึงการถกเถียงโดยอาศัยประสบการณ์ส่วนบุคคลในการใช้หรือเริ่มจากการตีความข้อมูลที่ได้นำเสนอผ่านระบบสื่อ (มนทกานต์ ดปนิยางกูร 2545, 24)

Jurgen Habermas ผู้ริเริ่มเกี่ยวกับมณฑลสาธารณะเน้นการศึกษาวิเคราะห์สังคมนโดยใช้เกณฑ์ "ความมีเหตุมีผล" (rationalization) และ "ความมีเหตุมีผลในการสื่อสาร" (communication action) Habermas อธิบายว่า ด้วยความมีเหตุมีผลในการสื่อสารนี้จะทำให้ "ความเป็นตัวตน" (selfhood) ทั้งระดับปัจเจกและระดับสังคมเกิดขึ้นได้ เพราะคนที่ต้องการเสรีภาพนั้นต้องเป็นคนที่ตระหนักในความเป็นตัวตนของตัวเองเสียก่อน (บุญญาภรณ์ วานิชชาติ 2544, 15)

ลักษณะดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นการปฏิวัติรูปแบบของการสื่อสาร ซึ่งเดิมบุคคลหนึ่งซึ่งติดต่อกันสัมพันธ์กันย่อมมีตัวตน (identity) ของตนเอง โดยการแสดงออกทางสีหน้า แววตา และ

ท่าทาง ทำให้บุคคลที่แสดงความคิดเห็นนั้นๆ ต้องรับผิดชอบต่อจุดยืนของตนเอง แต่การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์จะไม่มีปรากฏการณ์เช่นนั้น ผู้สื่อสารไม่จำเป็นต้องพบหน้าค่าตากัน จึงทำให้มีอิสระอย่างสูงในการแสดงตัวตนได้อย่างเต็มที่ผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต ดังเช่น ไดอารีออนไลน์ที่มีการเปิดพื้นที่ให้บุคคลสามารถเข้าไปแสดงตัวตนตามที่ต้องการ แม้กระทั่งเรื่องราวส่วนตัวที่ไม่สามารถเปิดเผยได้ในโลกของความเป็นจริง แต่ในโลกของสื่อออนไลน์นี้บุคคลสามารถแสดงความเป็นตัวตนออกมาได้อย่างอิสระ เพราะมีความรู้สึกถึงความเป็นส่วนตัวในขณะที่กำลังเขียนบันทึกแต่ในขณะเดียวกันสามารถที่จะนำเรื่องราวที่บันทึกเปิดเผยให้กับสาธารณะชนรับรู้ด้วยความสามารถในการเข้าถึงผ่านทาง การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์นั่นเอง

แนวคิดเรื่องพื้นที่ที่สาม (third space)

แนวความคิดเรื่องพื้นที่ที่สามนี้ เป็นแนวความคิดที่อยู่ในทฤษฎีการศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เรื่องพื้นที่ แนวความคิดเรื่องพื้นที่นี้เป็นที่สนใจกันมากในกระแสความคิดหลังสมัยใหม่ (postmodernism) โดยพื้นฐานดั้งเดิมความคิดเรื่องพื้นที่ไม่ได้ถูกเปิดโดยการศึกษาทางสังคมศาสตร์ หากเริ่มต้นโดยสายวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะวิชาเรขาคณิต ที่ใช้ศึกษาพื้นที่ในเชิงกายภาพ ในแง่มุมของความจริงเชิงประจักษ์ที่สามารถวัดความกว้างความยาวได้ วัดปริมาตรได้โดยอาศัยทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ พื้นที่นัยยะเหล่านั้นคือความว่างเปล่า เป็นสิ่งบริสุทธิ์ที่ปลอดจากคุณค่า ปราศจากการกระทำโดยใช้อำนาจและการเมืองใดๆ การศึกษาเรื่องพื้นที่ในทางสังคมศาสตร์ในระยะแรกๆ อาจเน้นไปแขนงวิชาภูมิศาสตร์ ซึ่งมีหลากหลายที่สนใจถึงวิถีคิดของคนที่มีต่อพื้นที่ เช่น การศึกษาแบบภูมิศาสตร์พฤติกรรมนิยม (behavioural geography) กระนั้นก็ตามการศึกษาในแนวนี้อาจมีรากฐานมาจากประจักษ์นิยม (epiricism) ซึ่งนิยามพฤติกรรมการใช้พื้นที่จากมุมมองการเลือกที่เป็นเหตุเป็นผล ทำให้ละเลยมิติของอำนาจ หรือโลกภายนอกที่ส่งผลต่อการรับรู้ของนักภูมิศาสตร์ที่ได้อิทธิพลจากแนวคิดหลังสมัยใหม่ จึงเห็นว่าเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง มโนทัศน์พื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องพื้นที่ นักคิดและทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (postmodernism) จึงมองว่าพื้นที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่ประจุไปด้วยความหมาย (coded space) พื้นที่ทางกายภาพต่างๆ ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุที่ให้นมนุษย์เข้าไปจัดการเท่านั้น หากการเข้าไปใช้พื้นที่ของมนุษย์ยังสะท้อนความหมาย นัยยะ การจัดระเบียบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคนอื่นด้วย นักสังคมศาสตร์จึงได้ให้ความสนใจศึกษาพื้นที่ในแง่มุมต่างๆ เพื่อนำมาใช้อธิบายสังคมวัฒนธรรมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาพื้นที่ในมิติที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์ เช่น ลัทธิมาร์กซิสม์ (marxist) พื้นที่ในมิติที่สัมพันธ์กับอำนาจเป็นต้น

เมื่อการศึกษาพื้นที่ในเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้ขยายประเด็นขึ้นเรื่อยๆ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อทบทวนดูแล้วนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาพบว่า แนวคิดทฤษฎีเรื่องพื้นที่ที่นำมาใช้กันนั้นยังคงอยู่ในกรอบคิดแบบแบ่งขั้วตรงข้าม (binary opposition) เช่น ทำให้อำนาจเป็นพื้นที่ตรงกันข้ามกับการต่อต้าน เป็นต้น ทำให้ผู้ศึกษาเฝ้าศึกษาแต่การต่อต้านชนิดที่เป็นการปฏิเสธอำนาจอย่างสิ้นเชิง ทำให้ละเลยประเด็นอื่นๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ที่นอกเหนือจากเรื่องของการต่อต้านนั้น นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจึงพยายามพัฒนาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่เพื่อให้สามารถครอบคลุมและอธิบายพื้นที่ในสังคมมนุษย์ได้อย่างเข้าใจความจริงมากที่สุด มโนทัศน์เองพื้นที่ที่สามจึงเกิดเพื่อปฏิเสธที่จะอธิบายพื้นที่ในแง่มุมใดๆ ที่ตายตัว พื้นที่ในมโนทัศน์นี้จึงเป็นพื้นที่แห่งการศึกษาที่ไม่จำเป็นต้องหลุดพ้นไปจากอำนาจและการถูกกดขี่ หากเป็นการศึกษาพื้นที่ในมิติที่หลากหลาย เช่น พื้นที่ที่ปัจเจกหรือกลุ่มคนสามารถประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบใหม่ๆ ในการสร้างความหมายให้ตนเอง ด้วยวิธีที่ย้ายถ่ายพื้นที่ (dislocation) ได้ไม่สิ้นสุด การต่อต้านอาจไม่ได้หมายความว่าถึงการโค่นอำนาจเก่าหรือแสดงออกซึ่งความเป็นปฏิปักษ์อย่างชัดเจน แต่อยู่ที่การเกิดโอกาสให้ปัจเจกนิยมอัตลักษณ์ใหม่ๆ ขึ้นมาโดยไม่จำกัด การสร้างอัตลักษณ์ผสมผสาน (hybrid identity) หรืออธิบายลักษณะความสัมพันธ์ในพื้นที่นั้นๆ ได้อย่างไม่จำกัด ไม่สร้างเส้นกั้นระหว่างพื้นที่หากสะท้อนให้เห็นการกระโดดไปกระโดดมาระหว่างพื้นที่ในระดับต่างๆ เช่น งานของ สตีฟ ไซส์ (อภิญา เพื่อองฟูสกุล 2542) ที่ศึกษาเรื่องการรวมกลุ่มกันต่อสู้ของผู้หญิงอัลจีเรียในสงครามโลกครั้งที่สองที่อาศัยสถานการณ์เฉพาะพลิกสร้าง ความหมายและอัตลักษณ์ในการแต่งกาย การเลือกใช้และไม่ใช้ผ้าคลุมหน้าในการต่อสู้กับอำนาจของฝรั่งเศสและอำนาจของผู้ชายมุสลิม เป็นต้น

บริบทชุมชนบาคันเคย

ผู้วิจัยเดินทางจากตัวอำเภอเมือง จังหวัดสตูลโดยรถยนต์ส่วนตัว เพราะที่นั่นไม่มีรถประจำทางเข้าไปในหมู่บ้าน ซึ่งทำให้ผู้คนแถวนี้ต้องมีรถเกือบทุกบ้าน ส่วนใหญ่ก็จะใช้รถเครื่อง (มอเตอร์ไซด์) ถ้าบ้านไหนที่มีฐานะหน่อยก็จะใช้รถเก๋ง หรือรถกระบะ บางบ้านที่มีเรือก็จะใช้เรือในการสัญจรซึ่งเส้นทางน้ำจากหมู่บ้านเข้าไปทำธุระในเมืองจะใกล้กว่าทางบกมาก แต่ก็จะมีลำบากอีกทีตอนขึ้นบก เพราะรถประจำทางในสตูลมีน้อย ที่วิ่งในตัวเมือง ส่วนใหญ่จะเป็นมอเตอร์ไซด์รับจ้างผู้วิจัยขับรถมุ่งหน้าเข้าไปเส้นทางเจ๊ะบิลัง ซึ่งตำบลตันหยงโป จะอยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองประมาณ 20 กิโลเมตรด่านแรก ทั้งสองข้างทางเต็มไปด้วยสวนยางพารา จึงทำให้ผู้วิจัยรู้ว่า แถวนี้ คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ กรีดยางพารา จนกระทั่ง ถึงป้ายบอกเส้นทางไปตำบลตันหยงโป เลี้ยวซ้าย พี่ชพรพรรณธรรมชาติกลับกลายเป็นป่าชายเลนที่เต็มไปด้วยป่าโกงกาง ที่อุดม

สมบูรณ์ หนาที่บเรียงรายล้อมรอบตลอด 2 ฝากถนน อีกทั้งสัตว์ป่าหลายชนิดที่พบเห็นข้างทาง เช่น ลิงที่ปีนต้นไม้ไปมาบนต้นไม้ โกงกาง บางตัวก็นั่งรออาหารที่ผู้ใจบุญเอามาวางไว้ที่หัวสะพาน และตัวเงินตัวทอง ที่เดินบนถนนเดินตัวมเต็มโดยไม่สนใจรถวิ่งผ่านไปมา จึงทำให้คนแถวนี้ จำเป็นต้องสัญจรกันอย่างระมัดระวัง เพราะกลัวเหยียบสัตว์พวกนี้ ตลอดเส้นทางถนนจะเป็น ถนนลาดยางมะตอย แต่ก็สภาพที่เสื่อมโทรม บางจุดก็มีหลุม บ่อ เส้นทางแถวนี้เปลี่ยวมาก เพราะเป็นป่าชายเลน ไม่มีบ้านคน ขับรถไปประมาณสัก 7 กิโลเมตร ก็จะเจอทางแยกอีกคราวนี้ ต้องเลี้ยวซ้ายอีกครั้ง ขับต่อไปอีกนิด ก็จะเจอป้าย ที่ตั้งหมู่บ้านบากันเคย ซึ่งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 ตำบล ดันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูลจากถนนยางมะตอย เข้าสู่ถนนคอนกรีตแฉะๆ กว้างประมาณ สัก 2 เมตร รถสวนทางลำบากมาก ทั้ง 2 ข้างทางแอสต์ เต็มไปด้วยบ้านคน คล้ายๆกับชุมชนแออัด บ้านเรือนที่ติดทะเลส่วนใหญ่ก็ทำด้วยไม้ยกใต้ถุนบ้าน แต่ก็มีบางหลังที่ทำขึ้นมาใหม่ก็ทำด้วยปูน เส้นทางไปยังบ้านก้านนาคเคี้ยวไปมา จนทำให้ผู้วิจัยหลงทางหลายต่อหลายครั้ง จำเป็นอย่างมาก ที่ผู้วิจัยต้องถามทางกับชาวบ้านแถวนั้น แต่กลับกลายเป็นสื่อสารคนละภาษา ที่นั่นชาวบ้านส่วนใหญ่ พูดภาษามลายู กว่าที่จะหาทางไปยังบ้านก้านนาคได้เพื่อเข้าไปรายงานตัว เพื่อความปลอดภัย ก็ทำให้ ผู้วิจัยเหงื่อตกตามๆกัน เพราะผู้วิจัยเป็นคนต่างถิ่น ก้านนาคต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดี แถมยังเล่า ประวัติศาสตร์บ้านบากันเคย ให้ผู้วิจัยฟัง

จากการบอกเล่าของผู้อาวุโส บ้านบากันเคย ณ.ที่แห่งนี้ เคยเป็นที่พัก ที่หลบฝน หลบพายุ ของชาวประมง กลุ่มคนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวร มีด้วยกัน 3 คน คือ โต้ะหามาจะเกาะสุซึ่งอพยพจากไทรบุรี (รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน) เป็นต้นตระกูล “มะสมัน” ในปัจจุบัน โต้ะอาเจ อพยพมาจากอาเจ (ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนึ่งในประเทศ อินโดนีเซีย) เป็นต้นตระกูล “ยูเหล่” ในปัจจุบัน และตะสาละระ บ้างก็เรียกโต้ะเซฮัด หลังจากนั้น ก็มีกลุ่มคนจากเกาะลิบง จังหวัดตรัง เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวด้วย

สำหรับหมู่บ้านที่เรียกกันในสมัยนั้น คือ บ้านบากัน ซึ่งเป็นภาษามลายู แปลว่าที่ พัก ซึ่งเป็นที่พัก ที่หลบฝน หลบพายุ ของชาวประมง ซึ่งพื้นที่ดังกล่าว กองทัพญี่ปุ่น เคยยกพล ขึ้นบก สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในการทำสงครามกับเมืองไทรบุรี ในสมัยนั้น (รัฐเคดาห์) ประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน ส่วน “เคย ” เป็นภาษาไทยถิ่นใต้ แปลว่า กะปิ ทำจากกุ้งตัวเล็กๆ คล้ายๆกุ้งฝอย ดังนั้นบากันเคย จึงหมายถึง ที่พักเพื่อทำกะปิ เนื่องจาก ชาวบ้าน มีอาชีพร่อนกุ้งเคย เพื่อมาทำกะปิ เพราะว่ามีกุ้งเคยเป็นจำนวนมาก การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านบริเวณหัวแหลมทาง ทิศตะวันออก จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บากันเคย มาจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 4 ป้ายบอกทางหมู่ที่ 3 บ้านบากันเคย

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

1. พื้นที่ทางกายภาพ

สภาพทั่วไปของชุมชนบากันเคยสามารถแบ่งได้ตามลักษณะทางกายภาพได้ ดังนี้ ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตภูมิศาสตร์ หมู่บ้านบากันเคย ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล มีเนื้อที่ประมาณ 900 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อคือ ทางทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลเจ๊ะบิลังซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นท่าเทียบเรือ ทิศตะวันออกติดต่อกับหมู่ที่ 6 ตำบลควนขันทิศใต้ติดต่อกับทะเลอันดามันทิศตะวันตกติดต่อกับหมู่ที่ 1 ตำบลตันหยงโปลักษณะภูมิประเทศชุมชนบากันเคยเป็นที่ราบไม่มีภูเขา มีลักษณะพื้นที่ปากอ่าว ติดชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันตกของไทย ลักษณะของดินเหนียวปนดินกรวดโดยรวมเป็นชายเลน บริเวณโดยรอบเป็นป่าชายเลน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ประมงขนาดเล็ก และรับจ้าง มีท่าเทียบเรือ 2 แห่ง บริเวณรอบหมู่บ้านเป็นที่จอดเรือตลอดแนว ลักษณะภูมิอากาศ ร้อนชื้นทั้งกลางวันและกลางคืน ตามแนวชายฝั่งทะเลภาคใต้ของไทย ปลายเดือนมกราคม ถึงเมษายน จะแห้งแล้งและร้อนจัด ระหว่างเดือนเมษายน ถึงเดือนธันวาคม โดยส่วนใหญ่จะเป็นฝนมรสุมอากาศจะเย็นเล็กน้อย

ภาพประกอบ 5 ที่ตั้งหมู่บ้านบากันเคยและทัศนียภาพโดยรอบ
ที่มา :ถ่ายโดยบังหมานวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

2. พื้นที่ทางสังคม

ลักษณะประชากรในหมู่บ้านบากันเคย มีประมาณจำนวนประชากรทั้งหมด 610 คน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 135 ครัวเรือน ชาย 290 คน หญิง 320 คนประชากรในหมู่บ้านบากันเคย มีเชื้อชาติ มุสลิม ทั้งหมด ซึ่งการคมนาคมในสมัยก่อนใช้การเดินทางน้ำเนื่องจากบ้านเรือนอยู่ติดชายฝั่งทะเล ใช้เรือในการสัญจรไปมา แต่เมื่อความเจริญเข้ามาจึงมีการคมนาคมทางบกเกิดขึ้น การเดินทางไปสู่ภายนอก สะดวกสบายขึ้น ส่วนทางน้ำก็ยังมีอยู่แต่ก็เหลือน้อยนิด เฉพาะชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำแหล่งน้ำ ใช้น้ำประปาตลอดทั้งหมู่บ้าน บ่อน้ำเค็มจำนวน 2 บ่อ ถึงเก็บน้ำฝน 3 ถึงสถานที่สำคัญ ประกอบด้วยโรงเรียน 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านหยงโปมัธยม 1 แห่ง

เขตการปกครอง บ้านบากันเคย หมู่ที่ 3 ตำบลตันหยงโป อำเภอเมืองสตูล จังหวัดสตูล มีลักษณะ 2 ส่วน คือ 1) การปกครองส่วนภูมิภาคขึ้นอยู่กับกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน 2)การพัฒนาส่วนท้องถิ่นขึ้นอยู่กับ องค์การบริหารส่วนตำบล ตันหยงโปผู้นำชุมชนที่สำคัญของหมู่บ้าน คือ นาย อิศริสสุเส็น ตำแหน่ง กำนัน เป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงาน กลุ่ม องค์กรเครือข่ายต่าง ๆ เช่น กองทุนหมู่บ้าน จำนวนเงิน 1,000,000 บาท โครงการแก้ไขความยากจน(กข.คจ.) กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มสตรีและแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแปรรูปอาหารทะเล กลุ่มธนาคารกึ่งและ โครงการริสอร์ทชุมชนพัฒนาชุมชนบากันเคย ได้อย่างราบรื่น และนายอาหมาด กรมเมือง ตำแหน่งประธานกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง เป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มเลี้ยงปลา สมาชิก 50 คน และเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานทางภาครัฐที่เกี่ยวข้องภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบากันเคย มีกลุ่มเยาวชนอ่าอดังลีป็น

เป็นจุดเด่นของ บากันเคย ซึ่งกระทำโดยการที่ใช้เท้าเข้าไปบนโคลนตม ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์เท่านั้น ถึงจะทำได้ เพราะเป็นความสามารถเฉพาะตัว

สำหรับชาวบ้านที่ทำประมง จะมีความเชี่ยวชาญ ในการทำ เครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น การทำ ไซ อวน หยอง ด้วยตนเองและเป็นวิธีการที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น เพื่อเอาไปใช้ในการหา กุ้ง หอย ปู ปลา ซึ่งขึ้นอยู่กับช่วงฤดูกาลชนิดของสัตว์น้ำนั้นๆ เพราะต้องอาศัย ธรรมชาติ เช่น ช่วงน้ำขึ้น น้ำลง ช้างขึ้นช้างแรม ลักษณะภูมิอากาศ การดูทิศทางลม ล้วนแล้วแต่อาศัยความเชี่ยวชาญที่เกิดจากประสบการณ์ เป็นภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพ ทั้งยังรักษาความสมดุลทางธรรมชาติ สัตว์น้ำที่ชาวบ้านหามาได้ จะนำไปขาย และบริโภคภายในครัวเรือน หรือนำไปแปรรูปกุ้งทำเป็น กะปิ เก็บไว้รับประทานนอกฤดูกาล ถ้าเหลือมาก ก็นำไปรวมกลุ่มกันทำผลิตภัณฑ์ออกมาวางขาย ส่วนการจักสานพัด หมวกจะรวมกลุ่มกันทำในช่วงที่ไม่ได้ออกไปหาปลาในทะเล ขนบธรรมเนียม ประเพณีบ้านบากันเคย ชาวบ้านนับถือ ศาสนาอิสลาม 100 เปอร์เซนต์ ยึดมั่นและปฏิบัติตาม หลักการ ของศาสนาอิสลามการแต่งกายแบบมุสลิม เป็นข้อบังคับ ของศาสนาอิสลามตาม บทบัญญัติ มุสลิมผู้ศรัทธาจะต้องปกปิดที่พึงสงวน โดยกำหนดให้ผู้ชายปิดระหว่างสะดือกับหัวเข่า และผู้หญิงต้องปกปิดทุกส่วนของร่างกาย ยกเว้นใบหน้า และฝ่ามือ

ผู้ที่เกิดเป็นมุสลิม ต้องยึดมั่นในหลักบัญญัติ ไม่ว่าจะเป็นผู้ชาย หรือ ผู้หญิง แต่ผู้ชายจะมีพิเศษมากกว่าผู้หญิง คือผู้ชายทุกคนที่เกิดมาในศาสนาอิสลามจะต้องทำ คือการเข้าสู่นัด เป็นพิธีกรรม ที่สำคัญ อย่างหนึ่งของชาวมุสลิม ถือกันว่า มุสลิมที่แท้จริง ควรเข้าสู่นัด ถ้าไม่ทำถือว่า เป็นมุสลิมที่ไม่สมบูรณ์ ไม่บริสุทธิ์ การเข้าสู่นัด คือ การขลิบหนังหุ้มอวัยวะเพศของผู้ชายออก เพื่อให้สะดวกในการรักษาความสะอาด ส่วนกิจวัตรประจำวันของมุสลิม คือ การละหมาด 5 เวลา เป็นการแสดงความจงรักภักดีต่ออัลเลาะห์ซึ่งเป็นที่ศรัทธาของชาวมุสลิม ทุกคนต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยถือว่า เป็นการเข้าเฝ้าผู้ทรงสร้างที่ยิ่งใหญ่ การแต่งกายต้องสะอาด เรียบร้อย มีความสำรวม พระองค์กำหนดเวลาละหมาดไว้ 5 เวลาต้องทำทุกวัน

นอกจากการละหมาดแล้วการถือศีลอด ก็เป็นอีกหลักปฏิบัติหนึ่งที่มุสลิม จำเป็นต้องถือศีลอด ในเดือนรอมฎอนตลอดระยะเวลา 1 เดือน มุสลิมที่มีอายุเข้าเกณฑ์ ศาสนบัญญัติ จะต้องงดการกิน การดื่ม การร่วมประเวณีตลอดจนทุกอย่างที่เป็นสิ่งต้องห้าม ตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้น จนกระทั่งอาทิตย์ตกดิน ทุกคนต้องสำรวมทั้งกาย วาจา ใจ เพราะเดือนรอมฎอน เป็นเดือนที่มีเกียรติของศาสนาอิสลามเพื่อให้มุสลิมฝึกความอดทน และารู้จักความยากลำบากของผู้ที่ยากไร้ ไม่มีอันจะกิน ซึ่งมุสลิมทุกคนที่อายุเข้าเกณฑ์ไม่ว่ารวยจน ก็ต้องทำเป็นมาตรฐานเดียวกัน หลังจากที่ได้ถือศีลอด ซึ่งเป็นวันที่ มุสลิมรอคอย คือวันตรุษอิดิลฟิตรี หรือที่เรียกว่า วันรายาออกบวช เพราะหลังจากที่มุสลิมได้ถือศีลอดมาตลอด ในเดือนรอมฎอน ก็จะถึงวันออกบวช ตอนเช้าจะ

มีการละหมาดร่วมกันพอละหมาดเสร็จ ต่างคนก็เข้าไปจับมือ ภาษายาวี เรียกว่า “ญาบัตติ” ขอบกัยกับอดีตในระยะเวลาที่ผ่านมา ที่ทำให้อีกฝ่ายบาดหมาง ไม่พอใจ ให้ความสัมพันธ์ภาพที่ตีระหว่างกัน คนที่จับมือโดยแบ่ง ชายจับมือชาย หญิงจับมือหญิง ทุกคนที่เข้าร่วมพิธีกรรมจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สะอาด สวยงาม และมีการจ่ายชะกะกาตฟิตเราะฮ์ให้แก่คนยากจน หลังจากที่เสร็จพิธีที่มีสยิดทุกคนก็ต้องเดินทางไปเยี่ยมญาติ พบปะพี่น้อง แล้วแต่ละบ้านจะตกลงว่าใครนัดไปบ้านใคร พร้อมทั้งของติดไม้ติดมือไปฝาก หรือรับประทานอาหารร่วมกัน ในเครือญาตินอกจากการละหมาดแล้ว

การทำฮัจย์ ก็เป็นส่วนหนึ่งในหลักปฏิบัติของอิสลาม ซึ่งอยู่ในข้อบัญญัติที่ 5 คือ อัลละฮ์ทรง ให้ มุสลิมที่มีความสามารถด้านกำลังกาย และกำลังทรัพย์ ต้องไปทำฮัจย์ ณ นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ซึ่งมีขึ้นปีละครั้ง ชาวมุสลิมทั่วโลกจะเดินทางมารวมกัน เพื่อแสดงความจงรักภักดี ต่ออัลละฮ์ ไม่ว่าจะคนคนนั้น จะเป็นใคร มีฐานะทางสังคมอย่างไร ต้องมาอยู่ที่เดียวกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ทุกคนมีฐานะเป็นบ่าว ของอัลละฮ์อย่างเท่าเทียมกัน และระหว่างนั้นจะมีพิธีวันตรุษอิดิลอฎฮา หรือวันรายา ฮัจยี เนื่องจากมุสลิมทั่วโลกเริ่มประกอบพิธีฮัจย์ ณ เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย จะมีการทำกรูบาน หรือเชือดสัตว์เป็นอาหารแก่เพื่อนบ้าน และคนยากจน เพื่อขัดเกลาจิตใจ ให้เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์กิจกรรมที่ทำก็จะเหมือนวันตรุษอิดิลฟิตรี นอกเหนือจากนี้ มุสลิมนอกจากศรัทธาต่ออัลละฮ์ แล้วจะต้องศรัทธาท่านนบีของอัลละฮ์ ด้วย ซึ่งจะมีวัน เมาลิดดินนบี เป็นวันคล้ายวันประสูติของศาสดามุฮัมมัด (ซล.) ศาสดาแห่งมนุษยชาติ ผู้ศรัทธาในศาสนาอิสลาม จะมีการรำลึกถึงคุณงามความดี หรือประวัติท่านนบีในอดีตกาล ในบรรยากาศแห่งความรัก และระลึกถึงท่านอย่างแท้จริงส่วนวันอาชูรอตรงกับวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน มุฮัรรัม จัดขึ้นเพื่อ ระลึกถึงประวัติ ของนบีนูศ์ ตอนเกิดอุทกภัยครั้งยิ่งใหญ่

3. พื้นที่ทางเศรษฐกิจ

ลักษณะการประกอบอาชีพของชุมชนอาชีพหลัก คือการทำประมงขนาดเล็ก ทำการเกษตรมีส่วนน้อย ส่วนอาชีพรองคือ เลี้ยงปลาและรับจ้างทั่วไป อาชีพ ชุมชนบาเกินเคย เป็นแหล่งประมง ผลผลิตที่ได้จากการประมงมีทั้ง กุ้ง หอย ปู ปลา กุ้ง ส่วนหนึ่งขายให้กับเจ้าแม่ที่มารับซื้อ ส่วนหนึ่งขายยังตลาดต่าง ๆ ในชุมชน และอีกส่วนหนึ่ง นำมาแปรรูปเป็นอาหารซึ่งนำมา รวมกลุ่มเป็นเครือข่าย กลุ่มสตรีและแม่บ้าน เพื่อหารายได้เสริม ส่วนสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ของชุมชน มีเกาะ 3 เกาะด้วยกัน คือ เกาะมดแดง เกาะหิวมัน เกาะกว้างซึ่งชาวบ้านได้มีการจัดทัวร์และที่พักโฮมสเตย์อยู่ภายในศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊ง ในช่วงแรกๆ โฮมสเตย์ ฝ่าทำด้วยไม้หลังคาทำด้วยใบจาก ทำให้โฮมสเตย์ ที่นี่ต้องมีการซ่อมแซมอยู่บ่อยๆ เนื่องด้วยอยู่ติด

ชายฝั่งทะเล เลี้ยงปลามและพายุในช่วงมรสุม จนกระทั่ง กำนันได้งบประมาณซ่อมแซมโฮมสเตย์ ทำหลังคาปูกระเบื้อง แต่ก็ยังคงไว้สำหรับหลังคามุงจากไว้ส่วนหน้า ภายในห้องพักมีที่นอน หมอน ผ้าห่ม มุ้ง โทรทัศน์ พัดลมและมีห้องน้ำในตัว ไร่บริการ ตกคืนละ 350 บาท พักได้ประมาณ 5-6 คนต่อหลัง สำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่ต้องการความสะดวกสบายและอยากสัมผัสกับธรรมชาติริมขอบหาดอ่าวตันหยงไป ให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

ภาพประกอบ 6 ศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกสิกรไทยและโฮมสเตย์ภายในศูนย์
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัย เรื่องอุตสาหกรรม มหัทศวรรษได้โคลนตม : พื้นที่ ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนบ้านเคย ผู้วิจัยนำแนวคิด 5 แนวคิด คือ ปฏิบัติการประจำวัน พื้นที่ ระบบกรรมสิทธิ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เครือข่ายทางสังคม มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ดังนี้

แนวคิดปฏิบัติการประจำวัน มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเยาวชนกับการย้ายถิ่นให้ความสำคัญของชีวิตประจำวันซึ่งเป็นการแข่งขัน และการต่อรองเนื่องจากในชีวิตประจำวัน ผู้คนต้องมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม อาจทำให้พบเจอกับการต่อรอง แข่งขัน การที่จะเข้าใจกลไกอำนาจและการต่อรองในสถานะใหม่ จำเป็นต้องให้ความสนใจ กับเรื่องราวในชีวิตประจำวัน

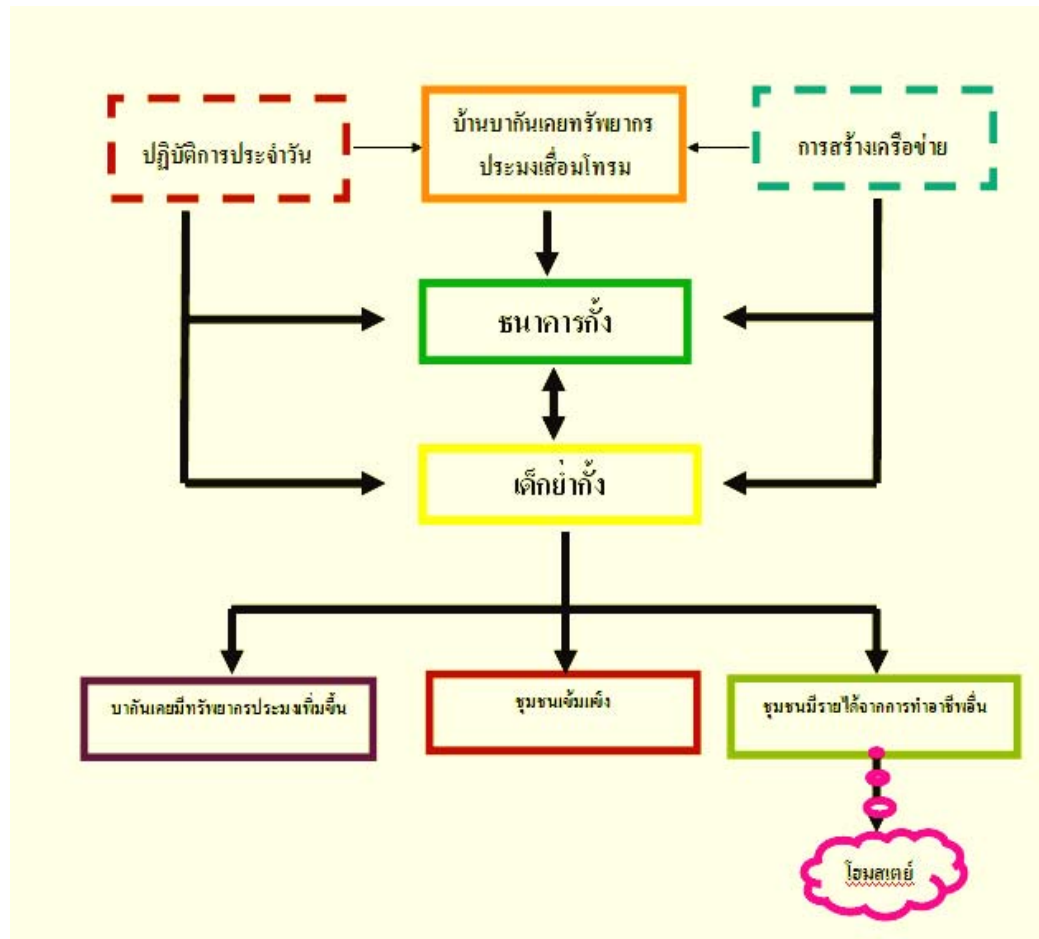
แนวคิดพื้นที่ มาวิเคราะห์ กระบวนการสร้างขอบเขตของสถานที่กระบวนการสร้างความหมายของพื้นที่อุตสาหกรรมเพื่อกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ (จะใช้พื้นที่นี้ทำอะไรได้บ้าง)

กฎระเบียบในพื้นที่ (ใครจะสามารถใช้พื้นที่นี้ได้ ใช้เมื่อไหร่ และใช้อย่างไร) ซึ่งนับเป็นปฏิบัติการประจำวัน และกลายมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวโฮมสเตย์สำหรับผู้มาชมวิถีชีวิตของบ้านแค

แนวคิดระบบกรรมสิทธิ์ มาวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรของชุมชน ปัจจุบันทรัพยากรบ้านแค ขณะนี้ก็พบว่า ยังมีผู้ที่ทำการประมงแบบล้างผลาญในการจัดการทรัพยากร ไร้ศีลธรรมบริเวณทะเลหน้าบ้านของชุมชนบ้านแค จนก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาในการจัดการทรัพยากรที่เรียกว่า สาธารณสมบัติ และถือว่าเป็นปัญหาที่มีความยากลำบากในการจัดการเป็นอย่างยิ่ง เพราะการจัดการทรัพยากรสาธารณะที่ผ่านมาแสดงถึงความไม่เป็นธรรม และไม่เท่าเทียม ซึ่งส่งผลให้พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยากจนเช่นเดิม เพราะโดนเอาเปรียบจากกลุ่มเรือพาณิชย์ หุมโอกาสในการใช้ทรัพยากรของชุมชน

แนวคิดภูมิปัญญา มาวิเคราะห์วิธีการอย่างง่ายที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น หากแต่ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร ซึ่งตั้งอยู่บนหลักของสิทธิการใช้ และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน ซึ่งระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนเป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิมการมองระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรของชุมชนมาเนิ่นนาน หรือ อาจจะเป็นขบวนการที่เกิดใหม่อันเป็นผลมาจากการรวมตัวกันของชาวบ้าน เพื่อต่อต้านการแทรกแซงจากภายนอก ซึ่งบางครั้งระบบการจัดการทรัพยากรชุมชนในฐานะขบวนการทางสังคมมิได้จำกัดตัวเองอยู่เพียงชุมชนเดียวเท่านั้น แต่เป็นการรวมตัวกันหลายๆ ชุมชนในลักษณะของเครือข่าย

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม มาวิเคราะห์การรวมกลุ่มกัน ของบุคคลในชุมชน เพื่อระดมความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ในการที่จะแก้ไขปัญหา ของชุมชนร่วมกัน จนทำให้ทุกคนเกิดสำนึกร่วม เห็นประโยชน์ และศรัทธามั่นคงต่อการรวมตัวกัน แล้วขยายแนวร่วมออกสู่ชุมชนใกล้เคียง รวมถึงเพื่อต่อรองกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม แนวคิดชุมชนกับเครือข่ายทางสังคม มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในการศึกษาถึงปัจจัย กระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ อุดงดีปิ่น ชุมชนบ้านแค ว่ามีการก่อกำเนิด และพัฒนาการสร้างเครือข่าย เป็นอย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้าง ที่มีการต่อยอดเป็นศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง เกิดเครือข่ายโดยการเรียนรู้ โดยศึกษาชุมชนใกล้เคียง หรือจัดตั้งกันเองภายในชุมชน และพัฒนาเป็นเครือข่ายทางสังคม เพื่อสร้างพลังในการต่อรอง ในพื้นที่ ปฏิบัติการประจำวัน เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจัดเป็นแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายภาพ การเคลื่อนตัวจากกลุ่มสู่การรวมตัวเป็นเครือข่ายทางสังคม เพื่อสร้างพลัง ในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา หรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในสังคมดังภาพประกอบที่ 7

ภาพประกอบ 7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง อุดง์ลีป็น มห้ศรรรยได้โคลนตม : พื้นที่ ปฏิบัติการประจำวัน และการสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนบากันเคย จังหวัดสตูล เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก ที่ชัดเจน และรอบด้าน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาการเรียนรู้พื้นที่ ปฏิบัติการประจำวันการสร้างเครือข่ายทางสังคม ของชุมชนบากันเคยใน ภาวะขาดแคลนในเส้นทางอุดง์ลีป็น โดยมีวิธีการวิจัยดังนี้

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัย คือ พื้นที่อุดง์ลีป็น (พื้นที่ย่างกั้) อยู่ภายในชุมชนบากันเคย ตำบล ดันหยงโป อำเภอมือง จังหวัดสตูล เนื่องจากเป็นแหล่งการทำประมงพื้นบ้านที่สำคัญแห่งหนึ่ง ของ จังหวัดสตูล ความน่าสนใจของประมงพื้นบ้านคือ มีการสร้างเครือข่ายทางสังคม โดยผ่านพื้นที่อุดง์ ลีป็น มีกลุ่มเยาวชนกลุ่มหนึ่งได้มีการรวมตัวกัน ลูกขึ้นมาย่างกั้เพื่อช่วยหารายได้เสริมให้กับทาง บ้าน ในภาวะขาดแคลนทรัพยากร การสร้างเครือข่ายที่มีการปฏิสัมพันธ์กัน ระหว่างชาวบ้าน ญาติ เพื่อน พี่น้อง รวมทั้งบุคคลภายนอก ที่เข้ามาร่วมกันสร้างเครือข่าย ในพื้นที่ผ่านปฏิบัติการประจำวัน ของคนในชุมชนบากันเคย จนเกิดศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั้ ซึ่งตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 ตำบลตันหยงโป อำเภอมือง จังหวัดสตูล เพื่อได้ ศึกษาแนวคิด วิธีการ กระบวนการ คนต้นคิด ในการจัดการสร้าง เครือข่ายภายในชุมชน ร่วมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรและรวมทั้งการเชื่อมโยงไปสู่ โสมเสดย์ แหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่

ภาพประกอบ 8 แสดงพื้นที่เยาวชนย่างกั้
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

ผู้ให้ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูล เป็น 2 กลุ่ม คือ

ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวนทั้งหมด 13 คน ได้แก่ เยาวชนที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าอูด้งลีป็น (ย่ำกั้ง) จำนวน 5 คน ผู้นำชุมชน กำนันจำนวน 1 คน ผู้ใหญ่บ้านจำนวน 1 คน กรรมการศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งจำนวน 5 คน และสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรจังหวัดสตูล จำนวน 1 คน โดยผู้ให้ข้อมูลหลักจะเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องในการสร้างเครือข่ายทางสังคมศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง

ผู้ให้ข้อมูลรอง จำนวน 9 คน ได้แก่ ประชาชนทั่วไป ในชุมชนบ้านกันเคย เพื่อศึกษาปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวบ้านกันเคย และสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดการสร้างเครือข่ายทางสังคมศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งในมุมมองทั่วไป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์ เจาะลึก โดยเข้าไปอาศัยกับครอบครัวเยาวชนย่ำกั้ง และบ้านผู้นำชาวบ้านใช้ แนวคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยมีประเด็นที่เกี่ยวกับสาเหตุและวิธีการ ที่มา การต่อสู้ต่อรองในการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน โดยการนำวิธีการ และกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ ในการรวมกลุ่มโดยผ่านพื้นที่อูด้งลีป็น ในการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนย่ำกั้งลีป็น การปฏิสัมพันธ์เชื่อมต่อไปจนถึงศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งที่เป็นศูนย์รวมในการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรและเชื่อมโยงไปสู่การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง ได้แก่

1. เก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ หนังสือ บทความ วารสารวิทยานิพนธ์ ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง กับบริบทของชุมชนบ้านกันเคย ได้แก่ ประวัติชุมชนบ้านกันเคยบริเวณที่ตั้งลักษณะกระบวนการ การรวมกลุ่มธนาคารกึ่ง การจัดตั้งเครือข่ายทางสังคมและวัตถุประสงค์ของการนำพื้นที่ ปฏิบัติการประจำวัน มาเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของพื้นที่อูด้งลีป็น ในการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากร

2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการดังนี้

2.1 การสังเกตโดยผู้วิจัยสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรม ใน เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจและรับรู้ความรู้สึก ในการร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน เพื่อให้เข้าใจวิถีคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่ต่อสู้กับภาวะขาดแคลนของทรัพยากรประมง นอกจากนั้นผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยสังเกตจากสภาพภูมิเนิเวศของชุมชนบกกั๊นเคย การย้ากั๊งของเยาวชน วิถีชีวิตของชาวประมง การจับกั๊ง การปล่อยกั๊ง การค้าขายกั๊ง การจัดตั้งโฮมสเตย์และสภาพทรัพยากรประมงบริเวณบ้านบกกั๊นเคย

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยผู้วิจัย สัมภาษณ์ตามประเด็นของการวิจัย จากผู้ให้ข้อมูลหลัก และผู้ให้ข้อมูลรองเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการรวมกลุ่มย้าอูดังลิบปีน การปฏิสัมพันธ์เชื่อมต่อไป จนถึงการรวมกลุ่มธนาคารกั๊ง ระดับบุคคล ระดับกลุ่มแยกออกเป็นกลุ่มเยาวชนย้ากั๊ง และกลุ่มกรรมการธนาคารกั๊ง ส่วนระดับชุมชนเน้นคำถามเพื่อคุ้สนคติภาพรวมของการเป็นจุดศูนย์รวมในการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรและต่อ ยอดไปสู่การเกิดโฮมสเตย์ภายในชุมชน

2.3 หน่วยการวิเคราะห์ การศึกษาครั้งนี้เน้นศึกษาวิเคราะห์ในระดับกลุ่ม คือเยาวชนซึ่งทำกิจกรรมการย้าอูดังลิบปีน และกลุ่มเครือข่ายธนาคารกั๊ง ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนผ่านธนาคารกั๊ง

การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูล และตรวจสอบข้อมูล โดยมีรายละเอียดในแต่ละกระบวนการ คือ การตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเข้าไปสังเกต และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และข้อมูลรองผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูล โดยการตรวจสอบแบบสามเส้าตรวจสอบสามเส้า ด้านข้อมูลเป็นการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งที่มาของข้อมูล ซึ่งได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล เป็นการตรวจสอบด้านความถูกต้อง ของข้อมูลว่า เมื่อต่างเวลากัน ต่างสถานที่กัน และผู้ให้ข้อมูลต่างกัน หรือการได้ข้อมูลต่างกัน แล้ว ข้อมูลที่ได้จะเหมือนเดิมหรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาทบทวน ควบคุมไปกับการสัมภาษณ์เชิงลึกหรือใช้คำถามเดียวกันถามคนหลายกลุ่มเพื่อตรวจทานข้อมูลการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในภาคสนาม นำมาจัดหมวดหมู่ ตีความ ถอดรหัส และนำเสนอโดยการพรรณนา

บทที่ 4

ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของเยาวชนผ่านพื้นที่อู่ดงลิปัน

วิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยพยายามจะมุ่งหาคำตอบการเกาะเกี่ยวตามรอยอู่ดงลิปัน เพื่อให้ทราบถึงเกี่ยวกับพื้นที่อู่ดงลิปัน ก่อนที่จะมีปฏิบัติการประจำวัน ที่มีการเกิดการยุ่งยักของกลุ่มเยาวชน โดยนำเสนอประเด็นย่อย 7 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรก คือ พื้นที่นี้ที่เรียกว่าอู่ดงลิปัน ประเด็นที่สอง ปฏิบัติการประจำวันของชุมชนบักันเคย ประเด็นที่สาม การเกาะเกี่ยวกันตามรอยอู่ดงลิปันประเด็นที่สี่ การต่อสู้ต่อรองกับทรัพยากรประมงที่ลดลง ประเด็นที่ห้า การต่อสู้ต่อรองระหว่างเยาวชนกับการยุ่งยักในการปฏิบัติการประจำวัน ประเด็นที่หก การยุ่งยักความรู้ภูมิปัญญา ประเด็นที่เจ็ดระบบกรรมสิทธิ์ ธรณี นี้นี้ใครครอง

พื้นที่นี้ที่เรียกว่าอู่ดงลิปัน

ในอดีตพื้นที่ชุมชนบักันเคยประกอบอาชีพประมงทรัพยากรทางทะเลที่อุดมไปด้วยทรัพยากร การหาอยู่หากิน อิ่มหน้าสำราญทุกบริเวณอาณาเขต ของทะเลหน้าบ้านเต็มไปด้วย กุ้ง หอย ปู ปลา ผู้คนที่นี่ ส่วนใหญ่แล้วเป็นคนนับถือศาสนาอิสลามอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ในชุมชนเข้ามาหลายอายุ ฝน ซึ่งคล้องกับชื่อบักันซึ่งเป็นชื่อส่วนหนึ่งของบักันเคยซึ่งแปลว่าที่พักต้นกำเนิดบรรพบุรุษของผู้คนที่นี่ ก็คือ โຕະหมานจะเกาะสุ โຕະเซฮัด โຕະอาเจ จากบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านบักันเคยติดกับป่าชายเลนและทะเลอ่าวตันหยงโป มีพื้นที่กว้างขวาง และมีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งบริเวณพื้นที่ชายขอบทะเล จึงทำให้การประกอบอาชีพหนีไม่พ้นจากการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน การใช้ชีวิตของชาวประมงส่วนใหญ่เริ่มต้นแต่เช้าตรู่ ประมาณ ตี 4-5 โมงเช้า หลังจากการทำละหมาด ในตอนเช้าเสร็จ ซึ่งเป็นกิจวัตรประจำวันของคนเชื้อสายมุสลิมไม่ว่าผู้หญิง ผู้ชาย จำเป็นต้องทำตามหลักบัญญัติศาสนา นอกจากเป็นการเคารพแล้วบางครั้งก็ขอพรต่ออัลเลาะห์ เพื่อให้ได้ประสบความสำเร็จในการออกหาปลาในแต่ละวันต่อจากนั้น แต่ละครัวเรือนต่างก็เตรียมตัวนำอุปกรณ์เครื่องมือจับสัตว์น้ำ และอุปกรณ์สำหรับใส่สัตว์น้ำที่จับได้ใส่ลงเรือ ออกทะเล เรือบางลำจะออกไปหาปลาคนเดียวบ้าง สองคนบ้าง หรือบางทีก็สามคน ตามแต่สมาชิกในครอบครัว เช่น สามีออกไปกับภรรยา พ่อออกไปกับลูกชาย บางครั้งพ่อแม่ลูกและจะใช้ระยะเวลาในการทำประมงพื้นบ้าน ประมาณ 3 – 5 ชั่วโมง ซึ่งการทำประมงใช้เวลาไม่น้อยขึ้นอยู่กับสภาพอากาศในแต่ละวัน ถ้าเป็นช่วงฤดูมรสุม มีพายุ ลมแรง ชาวประมงจะออกหาปลาไม่นาน เพราะเสี่ยงที่จะเกิดอันตรายกับตนเองและเรือ เวลา 10.00 -11.00 น. เรือประมงพื้นบ้านแต่ละลำ จะ

ทยอยกลับเข้าฝั่งพร้อมกับสัตว์น้ำที่จับมาได้ คนในครอบครัวจะออกมาต้อนรับเรือของตนเอง เมื่อเรือประมงมาถึงฝั่งแล้วเจ้าของเรือบางคน ก็เอาเชือกมาผูกกับเรือไว้ บางคนก็จะดันขึ้นมายู่บนหาด ภรรยาและลูก จะช่วยกันนำสัตว์น้ำ ที่จับขึ้นมาได้ ขึ้นมาบนฝั่งเพื่อคัดแยกสัตว์น้ำ และนำไปขาย บางครั้งจะมีแม่ค้าจากตลาดสด มารับซื้อเหมาส่วนมากจะเป็นพวกปลา ถ้าได้ราคาดี ชาวประมงก็ขาย แต่ถ้าราคาไม่เป็นที่น่าพอใจก็ต้องเสียเวลามานั่งคัดแยกปลา หลังจากคัดแยกเสร็จ ผู้ที่ทำหน้าที่ไปขายก็คือภรรยา บางครั้งก็เป็นลูก โดยนำไปนั่งขายในตลาด ถ้าขายปลาไม่หมด ภรรยาจะนำปลากลับมาทำปลาตากแห้ง เก็บไว้ขายไว้กินในครัวเรือน ส่วนสามีเมื่อหมดหน้าที่ในการออกเรือ หลังจากนั้นก็เป็นเวลาพักผ่อน ไปพูดคุยที่ร้านน้ำชาในหมู่บ้าน บางครั้งถ้าเห็นว่าอุปกรณ์จับสัตว์น้ำชำรุดทั้งผู้หญิงและผู้ชายก็ช่วยกันซ่อมแซมอุปกรณ์ทำมาหากิน ให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้งานตลอดเวลา ดังที่ นายเส็นชาวประมง วัย 70 ปี อาศัยอยู่ที่ชุมชน บากันเคย ตั้งแต่เกิดจนถึงปัจจุบัน กล่าวว่า

“...ชาวบากันเคยประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย
ท้องทะเลเปรียบดั่ง ชีวิต หากุ้งหอยปูปลาแต่ก่อนอุดมสมบูรณ์ จับ
เรือแป๊บเดียวก็ทำได้...”

(เส็น, สัมภาษณ์วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555)

“...ทะเลไม่มีเจ้าของ ไม่มีใครมีกรรมสิทธิ์ ใครมาจากที่ไหนก็เข้ามา
หาปลาได้ทั้งนั้น แต่ที่น่าเจ็บใจที่สุดคือพวกที่ทำประมงใช้เรืออวน
รุน อวนลาก ที่แรกก็ไม่มีใครรู้สักอะไร เพราะไม่รู้ว่ามันทำลายทรัพยากร
สัตว์น้ำได้มากขนาดนี้ เคียนี่หากินลำบาก...”

(บาสะ, สัมภาษณ์วันที่ 15 ธันวาคม 2554)

เสียงข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ปัจจุบันทะเลเป็นพื้นที่ ที่ถือว่าเป็นแหล่งทำกินมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีการขยายตัวของกลุ่มทำมาหากินที่ต่างเข้ามาจ้วงทรัพยากร ล้นเกินอัตราการเจริญเติบโตของทรัพยากรไม่ทันกับความต้องการใช้ทรัพยากร อีกทั้งกลุ่มประมงบางกลุ่มมีการจับสัตว์น้ำที่ใช้อวนรุน อวนลากเข้ามา ทำประมงที่ผิดกฎหมายซึ่งการทำประมงในรูปแบบนี้ถือว่าการทำลายทรัพยากรอย่างรุนแรงทำให้ทรัพยากรทางทะเลลดลง กลุ่มชาวประมงที่ยังคงประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านมีรายได้ลดน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับอดีตที่ผ่านมา ส่วนในปัจจุบันหาได้เพียง วันต่อวัน ไม่พอขาย และบางวันก็ออกทะเลได้ปลาบ้าง ไม่ได้บ้าง

“...คนต่างถิ่นเข้ามาหาสัตว์น้ำแถวนี้ (บกกันเคย) กันเยอะ จนกระทั่ง
กั้งมีราคานี้แหละ ถึงได้พบเห็นการล่ากั้ง ตอนแรกๆกั้ง ... ว่าทำไม
กัน พอนาน ๆ เข้าคนแถวนี้ก็ทำบ้าง เพราะไม่ต้องลงทุนอะไร
เหยียบๆก็ได้กั้ง ได้ทั้งกับข้าว ได้ทั้งเงิน ได้ทั้งเพื่อน...”

(อาลีฟ, สัมภาษณ์วันที่ 15 ธันวาคม 2554)

ในระยะต่อมามีผู้คนจากนอกถิ่นเห็นว่า พื้นที่ชายฝั่งบกกันเคยเป็นหาดเลนโคลน
ลักษณะพื้นที่คล้ายคลึงกับพื้นที่ ที่เคยล่ามาก่อน จึงเกิดปฏิบัติประจำวันในการล่ากั้งเกิดขึ้น
ประกอบกับราคาของกั้งมีราคา จึงทำให้คนในบกกันเคยออกมาย่ากั้งโดยเฉพาะเด็ก ๆ และเยาวชน
จึงทำให้บริเวณหาดเลนโคลนหน้าหมู่บ้านบกกันเคยกลายเป็น พื้นที่อุตสาหกรรมมีลักษณะเป็นหาดเลน
ริมชายขอบทะเลเป็นชายหาดที่มีชายเลน ลึกลงไปเป็นหาดเลนโคลน หรือพื้นที่ที่เป็นแหล่งอาศัย
ของกั้งนั่นเอง

ภาพประกอบ 9 แสดงพื้นที่สถานที่ล่าอุตสาหกรรม (ล่ากั้ง)
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

ปฏิบัติการประจำวันของชุมชนบ้านกันเคย

การดำรงชีพของปากท้องของคนที่นี่ ขึ้นอยู่กับท้องทะเล ดิน ฟ้า และอากาศ เป็นประจำทุกวันกับการต้องออกสูบนั่งเวียนชีวิตที่โลดแล่นไปตามคลื่นลม ตั้งชีวิตที่แขวนไว้บนเส้นด้าย การปฏิบัติการในชีวิตประจำวันจึงเกิดขึ้นทุกวัน ตั้งแต่ตื่นจนกระทั่งนอนชีวิตประจำวัน ในฐานะที่เป็นประเด็นที่น่ามาวิเคราะห์จะให้ความสำคัญกับการชีวิตประจำวันในมุมมองของวัฒนธรรมศึกษา จึงถูกโยงอยู่กับความเป็นอื่น เช่น กลุ่มชายขอบ กลุ่มที่อ่อนแอ กลุ่มที่ถูกกดขี่ และปฏิบัติต่อต้านแข็งขัน เป็นการใช้นิวทริกเกี่ยวกับชีวิตประจำวันในการวิเคราะห์กลุ่มที่เป็นอื่นในทางสังคมวัฒนธรรม ในด้านหนึ่งชีวิตประจำวันได้รับความสนใจ เพื่อที่จะเน้นถึงความสำคัญของความรู้สึกและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ที่มีส่วนกำหนดความเป็นไปได้ในสังคม ชาวบ้านชุมชนบ้านกันเคยเรียกตัวเองว่าเป็นกลุ่มชายขอบ เพราะเนื่องจาก กระแสสังคมมอบความเป็นอื่นให้ แบ่งแยก คนบก คนเล คนเมือง กับวิถีชีวิตที่มีการต่อรองกับการทำประมง ต่อรองกับสภาพทรัพยากรที่ลดลง หรือแม้กระทั่งการฆ่าล้างของเด็กๆ และเยาวชนที่แฝงความไม่ธรรมดาในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น

การเกาะเกี่ยวกันตามรอยอุ้งลิปะน

ทุกอย่างก้าวที่ผู้วิจัยแสวงหาคำตอบ ของเช้าวันที่ 4 เมษายน 2555 กับแสงทองอ่อนๆ เรือประมงหลายลำก่อนหน้านี้ได้พากันออกไปแสวงโชคตั้งแต่ตี 4 ตี 5 ซึ่งเป็นกิจวัตรประจำวันของชาวประมงพื้นบ้าน มุ่งสู่ท้องทะเลหน้าบ้าน ซึ่งเป็นอยู่ข้าวอุ่นน้ำของผู้คนในชุมชนบ้านกันเคย ผู้วิจัยมีการนัดเจอกับสมาชิกตามรอยอุ้งลิปะนที่ทำเรือเวลา 6.00 น. ระหว่างทางที่ผู้วิจัยเดินนั้น ได้สัมผัสเห็นถึง วิถีชีวิตของคนกำลังทำเคยอยู่ (ภาษากลางเรียกว่ากะปิ) และนี่ก็เป็นอาชีพอีกอาชีพหนึ่งของคนแถวนี้ จึงไม่แปลกมากนักคนทำเคย ซึ่งคล้อยจองกับชื่อหมู่บ้านกันเคย ซึ่งมาจากบ้านกัน แปลว่า ที่พัก เคย แปลว่า กุ้งเคยตัวเล็กๆ แปลโดยรวมคือ ที่พักของกุ้ง จึงทำให้กะปิที่นี่เป็นที่กล่าวขาน ด้วยความสด หอมที่เขี้ยววน แก่ผู้ซื้อ ถ้ากินกะปิต้องไปบ้านกันเคย ผู้วิจัยได้นัดเป็นมั่นเป็นเหมาะสำหรับเด็กผู้ชาย 2 คน คนแรกเด็กชายอายุวัย 9 ขวบ เขามีนามว่าน้องมี ส่วนอีกคนหนึ่ง นามว่า น้องดี เด็กชายอายุวัย 12 ขวบ ทั้งคู่เป็นพี่น้องกัน และอีกผู้หนึ่งที่ขาดไม่ได้เป็นอย่างยิ่ง ก็คือ พ่อดีและมีนั่นเอง บังสวาท เสาหลักของเรา ผู้ซึ่งต้องขับเรือพาเราไปออกสู่น้ำที่กว้างใหญ่ แผนการตามลารอยอุ้งลิปะน จึงได้เริ่มขึ้นเมื่อเราทั้ง 4 คนลงสู่ลำเรือที่ได้พา 4 ชีวิตร้อนไปตามสายน้ำ น้องมีบอกว่าจะไปสู່แหล่งกำเนิด แหล่งที่พักอาศัยของสัตว์น้ำตัวเล็กตัวน้อยในยามเป็นไข่และพักมาเป็นตัว น้องมีตอบเกินเด็กจริงๆตามความคิดของผู้วิจัย นั่งเรือได้ไม่นานนัก

บังสวาทก็พาเรือเลี้ยวเข้าไปสู่ลำคลอง ซึ่งเป็นคลองขนาดใหญ่ทอดยาวเข้าไปสู่ผืนแผ่นดิน อีกด้านเป็นปากอ่าวสู่ท้องทะเล ทั้งสองฝั่งคลองเต็มไปด้วยป่าชายเลนที่ดูเหมือนจะอุดมสมบูรณ์ ที่ผู้วิจัยใช้คำพูดนี้ก็เป็นเพราะว่า ป่าที่ติดชายคลองดูหนาแน่นอุดมสมบูรณ์แต่พอลึกเข้าไปข้างในก็จะเห็นรอยตัดต้นไม้เป็นหย่อม ๆ บังสวาทบอกว่าเขาตัดเอาไปสร้างบ้านกัน ไม่มีใครว่าเพราะไม้หายากจะซื้อไม้ที่ร้านก็ราคาแพง ตัดพอใช้สอยไม่ใช่ตัดไปขาย ซึ่งคนในชุมชนก็รับได้ตามข้อตกลงนี้

“...เมื่อก่อนการทำประมง ทำกันทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นแถวเจ๊ะบิลัง ตำมะลัง รอบๆอ่าวตันหยงโป ตำบลสาคร อำเภอลำปะสัก ก็มีการทำประมง ช่วงนั้น ปลาขาว (ปลาดำหนิ) ปลาจาระเม็ด โลดตั้ง 250 บาท โหมเรา(พวกเรา)หากันจึงนี้ ทำเครื่องดักปลา มะโรง ดักแถวๆ ในป่าชายเลน แถวนั้นมันมีน้ำขึ้นน้ำลง ตอนดักปลา(จับปลา)ตอนแรกๆน้ำเต็ม พอกลับมาแลอีกที่น้ำก็หายซะแล้ว พอแลที่ดักปลา ปลา มะโรงหาย มีแต่กั้ง หอยม่น (บริเวณนั้น) ในโคลนมีรูอยู่ ถึงได้รู้ว่ากั้งตกเตนอาศัยอยู่ในโคลนตามช่วงนั้นกั้งไม่มีราคา จับได้ก็ไม่ได้เอาไปกิน ได้เสิร์ฟก็ท่วม (ทิ้ง)...”

(บังสวาท, สัมภาษณ์วันที่ 4 เมษายน 2555)

“...การล่ากั้งที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านบากันเคย แต่ก่อนเกิดจากคนนอกพื้นที่ได้เข้ามาทำประมงแถวหมู่บ้านบากันเคยเนื่องจากสภาพพื้นที่ชายฝั่งทะเลเป็นโคลนสภาพเดียวกับที่เคยล่ามาก่อน จึงได้มีการล่าเกิดขึ้น...”

(มีะ, สัมภาษณ์วันที่ 15 มีนาคม 2555)

จากที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์มาข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยจับใจความได้ว่า จริง ๆ แล้วเมื่อก่อนหมู่บ้านบากันเคยไม่ได้เป็นสถานที่แรกในการล่ากั้ง การเกิดกั้งเกิดขึ้นจากย้ายเข้าย้ายออกจากแหล่งทำกินที่หนึ่ง ไปยังอีกที่หนึ่งตามทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งระบบการย้ายเข้าย้ายออกก็คือการทำประมงไม่ประจำที่ ไปที่ไหนก็ได้ที่มีทรัพยากร เส้นทางทำมาหากินที่เกิดจากการหาปลาเรื่อย ๆ จนกระทั่งพบแหล่งทรัพยากร ที่มีพื้นที่ลักษณะที่คล้ายคลึง จากที่เคยทำการล่ากั้งนั้นสถานที่แห่งแรกที่เกิดจากการล่ากั้งจากคำบอกเล่าของบังสวาท ก็คือ อำเภอลำปะสัก ตำบลท่าแพ ซึ่งบริเวณนี้ก็เป็นอีกที่หนึ่งในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ส่วนวิธีการล่ากั้งนั้นเกิดจากความบังเอิญ เพราะ

เกิดจากการที่ชาวประมงได้นำเครื่องดักปลาไปดักปลาในโรงแต่สิ่งที่จับได้นั้นไม่ใช่ปลาในโรง กลับกลายเป็นกิ้งกักเตนแทน และนี่ก็เป็นจุดเรียนรู้แรกที่กิ้งกักเตนอาศัยอยู่ในโคลน

เมื่อก่อนการทำประมงพื้นบ้าน สิ่งที่จับมาได้ชาวบ้านจะแบ่งส่วนหนึ่งไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน อีกส่วนหนึ่งก็นำไปขายสิ่งที่จับได้อธิเช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และกิ้ง ซึ่งกิ้งในตอนนั้นเป็นสินค้าที่ไม่มีราคา ส่วนใหญ่ถ้าจับได้ก็เอามากินเท่านั้น จากแหล่งทำกินและแหล่งทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดที่มีไม่พอกับจำนวนประชากรที่มีเพิ่มขึ้นทุกวัน และประกอบกับอาชีพของคนส่วนใหญ่ที่มีพื้นที่ชายขอบฝั่งทะเลที่มีการยึดอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นหลัก มีการแย่งชิง ทรัพยากรมากเกินไป (over use) อีกทั้งประกอบมีการทำประมงพาณิชย์เร่งจับสัตว์น้ำเพื่อการค้าทำให้มีการจับสัตว์น้ำมากเกินไป ส่งผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากที่มี กุ้ง หอย ปู ปลา เริ่มขาดแคลน แต่สิ่งที่จับได้กลับกลายเป็นกิ้ง ชาวบ้านเริ่มนำกิ้งไปขายในตลาดในเมือง นาน ๆ เข้าพอคนเริ่มทดลองมากิน ก็เริ่มติดใจในรสชาติ จึงทำให้กิ้งเริ่มมีราคาขึ้นมาเรื่อย ๆ จากราคาหลักสิบมาเป็นหลักร้อยและหลักพันในที่สุด

การต่อสู้ต่อรองกับทรัพยากรประมงลดลง

ในอดีตที่ผ่านมา ชาวประมงฝั่งอันดามันจะใช้วิธีทำการประมงแบบดั้งเดิม คือเป็นผู้ใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำหรือเป็นผู้จับสัตว์น้ำเพียงอย่างเดียว อันเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ แต่การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว เป็นส่วนที่ทำให้มีความต้องการบริโภคสัตว์น้ำเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีการพัฒนาเครื่องมือประมงให้ทันสมัยสามารถจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณมากต่อเที่ยวการทำประมงจนเกินกำลังการผลิตจากธรรมชาติ โดยมิได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ เป็นเหตุให้สัตว์น้ำตามธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็วตามที่บังหมานเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

“...บังหมานอยู่ในบากันเคยมาตั้งแต่เกิด อยู่ตั้งแต่เห็นทรัพยากรประมงอุดมสมบูรณ์ จนกระทั่งภาพความอุดมสมบูรณ์ได้จางหายไป พอเห็น กุ้ง หอย ปู ปลา หหมด ไม่รู้ทำอะไรได้แต่แต่งเพลงเพื่อสะท้อนให้คนที่ฟังได้มาร่วมกันรักษาเล การต่อสู้ที่เกิดจากผู้ใหญ่กระทำลำบาก ได้แต่ฝากฝังกับเยาวชนเพื่อเป็นกระบอกเสียงส่งต่อไปยังพ่อแม่ผู้ปกครองของตัวเอง...”

(บังหมาน, สัมภาษณ์วันที่ 9 พฤศจิกายน 2554)

ดังนั้น เพื่อให้พ่อแม่ของเด็กๆและเยาวชนได้ร่วมกันตระหนัก ช่วยกัน ดูแล และเป็นหูเป็นตาสอดส่องดูแลพวกที่หาปลาใช้เรือใช้อุปกรณ์ประมงผิดกฎหมายก่อนที่ทรัพยากรลดลง ไม่เหลือไว้ให้ลูกหลานของตนเอง ซึ่งถูกถ่ายทอดเรื่องราวผ่านเสียงเพลงดังเพลงรักษาทะเลดังนี้

“...แต่แรกทรัพยากรบ้านเรามีมากมาย แต่น่าเสียดายที่โดนทำลาย
 แม้ด(หมค) อวนลากอวนรุน โหมนี่(พวกนี้)มันไม่เข็ด จับเท่าไรไม่
 แม้ดไปจากบ้านเรา กุ้ง หอย ปู ปลา กระทั่งหญ้าทะเล โลมารวนเร
 ไม่มีเหยียบ(ที่ซ่อนตัว) เข้ามาในคลอง เพื่ออิวางไข่ ก็โดนลุนไป
 ไม่ทันมันอีโต แนวปะการัง ก็พังเสียยับเยิน อนาคตเหลือเกิน ไม่มี
 บ้านให้ปลา อวนลากคู่ มาลากแถวบ้านเรา ปลาหู ปลาทุเรียมันเอาไป
 แม้ด(หมค)เลยมาเถิดที่น้องช่วยป้องเลบ้านเรา ให้ลูกหลานเรา ได้อยู่
 สุขสบาย ทรัพยากรในเลมีมากมาย มาร่วมกันใช้และร่วมอนุรักษ์
 โหมเราชาวเลที่ใจรักบ้านเกิด มาร่วมกันเถิด แล้วมันจะเกิดผล ถ้า
 หากว่าโหมเรา(พวกเรา)ทุกคนช่วยกันรักษาเล ไม่ต้องร่อนเร ไม่ต้อง
 พเนจร ลักชะชายังเฮ ลักซัสซา ย้งชายังเฮ เฮ เฮ เฮ ลัก ซัสซาซัสซา
 ย้งเฮ...”

(ที่มา : เพลงรักษาเล บังหมาน)

จากบทเพลงที่บังหมาน ได้แต่งขึ้น จากชีวิตจริง ที่ได้พบปะเรื่องราวความเป็นอยู่
 วิธีชีวิตที่สะท้อน มาถึงบทเพลงให้เล็งเห็นถึงทรัพยากรทางทะเลที่กล่าวถึง ว่าในสมัยก่อนชุมชนบา
 กันเคยเต็มไปด้วยทรัพยากรที่หลากหลายที่เต็มไปด้วย กุ้ง หอย ปู ปลา แม้กระทั่ง โลมา ก็ยังมีซึ่งสิ่ง
 เหล่านี้ล้วนแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์แต่ทรัพยากรที่หมดไปที่ถูกทำลายก็ไม่ใช่ว่าใครที่ไหนนอกจาก
 ฝีมือพวกมนุษย์ ที่หวังจะกอบโกยเอาผลประโยชน์จากท้องทะเล

วิถีชีวิต ของการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงพัฒนาการใน
 การดำรงชีวิต ถ้าเปรียบเทียบของกลุ่มคนแต่ละท้องถิ่นแล้วมีความแตกต่างกัน เพราะอาจจะเป็น
 ปัจจัยทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนด เช่นที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติ แต่โดย
 ภาพรวมชุมชนที่ติดชายขอบทะเล ปัญหาส่วนใหญ่ที่พบเจอก็จะเป็นในเรื่องปัญหาทรัพยากรทาง
 ทะเลที่ลดน้อยลง บากันเคยก็เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ติดขอบชายฝั่งทะเล อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้าน
 จึงหนีไม่พ้นจากการทำประมง จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วน
 ร่วมจึงได้ทราบถึง วิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชนบากันเคย มีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกันเพราะอาชีพ
 ส่วนใหญ่จะเป็นอาชีพชาวประมงพื้นบ้าน ดังเช่น ครอบครัวของ ยูโส๊บ อายุ 12 ปี ได้เล่าให้กับ
 ผู้วิจัยว่า

“...ครอบครัวผมมีพี่น้อง 2 คน ผมเป็นน้องสุดท้อง พ่อและพี่ชายมีอาชีพประมง พ่อและพี่เริ่มออกหาปลาตั้งแต่ตอนหัวรุ่ง จนถึงเที่ยง เมื่อก่อนพ่อบอกว่า “ไปหาปลาที่ไร เหลือกินเหลือใช้เอาไปขายได้หลายบาท พอหวางนี้ (เดี๋ยวนี้) กุ้ง หอย ปู ปลา หายหมด (หายหมด) ไม่รู้จะไป(ไม่รู้จะไป)จับตรงไหน นับวันต้องขับเรือไปไกลกว่าเดิม(กว่าเดิม) บางคนไปถึงแถวลังกาวิก็มี” พอผมได้ยื่นพ่อบ่นทุกวัน ผมก็เริ่มคิดว่าจะช่วยที่บ้านอย่างไรดี ก็เห็นเพื่อนบางคนชวนไปย่ำกั้ง ก็เลยคิดว่าน่าจะช่วยที่บ้านได้อีกทางหนึ่ง จะให้ออกไปเรือกับพ่อและพี่ชายก็ไม่ได้ พ่อไม่ให้ไปเพราะยังเด็กอยู่บ้านกับแม่ดีแล้ว...”

(ยูโสบ, สัมภาษณ์วันที่ 29 มีนาคม 2555)

ผู้วิจัยได้ข้คิดว่ เด็กตัวเล็ก ๆ ที่รู้จักคิดว่ทางบ้านรายได้ไม่พอจ่ยเห็นพ่อทำประมงจับอะไรไม่ได้ มีความมานะ คึนรนช่วยเหลือพ่อแม่โดยคิดตัวเองไปหาถ้กัอีกทางหนึ่ง ส่วนแม่บ้านเปลี่ยนวิถีทำกินโดยหันไปรับจ้างทำเคยจาก (กะปิ) ถ้แก่ในหมู่บ้านค่าจ้างวันละ 200 บาท เพื่อช่วยเหลือหัวหน้าครอบครัว

“...เมื่อก่อนทรัพยากรดีมาก ๆ กุ้งเคยเป็นสินค้ายอดฮิตอันดับหนึ่งในบ้านกันเคย กุ้งเคยเริ่มหายากคนทำเคยกลายเป็นคนเคยทำ...”

(บังสมานฉายาเต่าทะเล, สัมภาษณ์วันที่ 29 มีนาคม 2555)

นอกจากทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีผลกระทบต่อทำให้ทรัพยากรในทะเลหน้าบ้านที่ลดลงไม่เพียงเท่านั้น บังสมานก็บอกผู้วิจัยว่า กุ้งเคยเองก็แทบหาไม่ได้ชื่อหมู่บ้านที่แทบจะสาบสูญกุ้งเคยนับวันก็หายากเพราะถ้แก่ที่ทำเคย(กะปิ)ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะนำเข้ากุ้งเคยจากประเทศอินโดนีเซียผ่านมาเลเซียออกทางด่านวังประจันถ้แก่เจ้าใหญ่ในบ่กันเคยเป็นผู้ซื้อรายใหญ่ แล้วนำมาแบ่งขายอีกทีกับคนในหมู่บ้านเพื่อให้คงไว้ซึ่งชื่อ กะปิบ้านกันเคย

การต่อสู้ต่อรองระหว่างเยาวชนกับการย่ำกั้งในการปฏิบัติการประจำวัน

ผู้วิจัยลงพื้นที่ชุมชนบ้านกันเคย เดินผ่านไปบริเวณริมทะเลตรงที่มีโคลนตมในช่วง บ่าย 4 โมงเย็นเดินเข้าไปใกล้ได้ยินเสียงเพลง ลอยลม ทำให้ผู้วิจัยถูกดึงดูดให้เดินหาที่มาของ เสียงเพลง

“...ยามเช้าสุรียานันฉายแสง สาดแสงส่องลงมาให้ความหวังชาวเรือ
ลำเรือ ยัง ไกลห่าง เด็ก ๆ ก้าวย่างบนชายฝั่ง ออกไปย่ำกั้งกันตั้งใจ คือ
ลูกหลานคนเล.....เฮ.....
ฝากปากท้องกับทะเล เฮ..... เด็บกับเลโตกับเลมิชีวิตแก่พอ
ฝันหาอยู่หากัน พอประทังพอยู่พอกินเด็กน้อยลอยคอกันสุขใจ ได้
กั้งมากที่สุดใจอูดังลีปนีไ้ อูดังลีปนี...”

(ที่มา: เพลงอูดังลีปนี: พจนานพิกษ์)

เสียงเพลงลอยละล่องไปทั่วศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั้ง ฟังแล้วครึกครื้นเด็ก ๆ นั่ง ตบมือให้จังหวะ ผู้ขับร้องจะเป็นใครเสียมิได้ บังหมานกำลังถ่ายทอดบทเพลงด้วยกีตาร์ตัวโปรด จากการกระชั้นละขอจากพวกเด็ก ๆ ที่มาดูงาน เพลงอูดังลีปนี บทเพลงของ พจนานพิกษ์ได้แต่งและ ขับร้องในครั้งที่ได้มาทำรายการทุ่งแสงตะวัน

จากเสียงเพลงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึง วิถีชีวิตของเด็ก ๆ ย่ำกั้งที่พากันออกกันย่ำ กั้งของเข้าตรู เล่าถึงความสุขของเด็ก ๆ ซึ่งเป็นปฏิบัติการประจำวันของเด็ก ๆ ที่นี้ ที่เกิดขึ้นทุกวี่วัน ชีวิตเด็กชาวเลที่ฝากปากท้องไว้กับท้องทะเลแห่งนี้ ผู้วิจัยเดินเข้าไปใกล้เสียงเพลงได้มองเห็นเด็ก 5 คน เป็นผู้หญิง 2 ผู้ชาย 3 อายุประมาณ 8 – 12 ปี กำลังย่ำโคลน เนื้อตัวเลอะโคลน สถานที่พวกเขา ย่ำ กั้งกัน บริเวณนั้นต้นไม้ส่วนใหญ่จะเป็นต้น โกงกางอยู่ริมหาดลึกลงไปก็เป็นหาดโคลนเลนสีดำซึ่ง น้ำแห้งสุดลูกหูลูกตา เป็นลานกว้างเหมาะแก่การย่ำกั้ง ผู้วิจัยปล่อยให้เด็ก ๆ เล่นน้ำ ย่ำกั้งกันผู้วิจัยใช้ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมผู้วิจัยยืนเฝ้าเด็ก ๆ ใช้วิธีการเดินย่ำ โคลน โดยมีอุปกรณ์เพียงถัง พลาสติก 1 ใบเท่านั้น ลักพักเด็ก ๆ ก็ร้องดีใจเฮฮากันแล้ววิ่งเอากั้งมาให้ผู้วิจัยดู น้องคืนเป็นผู้จับได้ ตัวใหญ่ไม่เบาเลย ยามเย็นของบ้านกันเคยเป็นภาพที่สวยงามเหลือเกิน กับกระแสลมทะเลพัดเรื่อย ๆ อากาศกำลังสบายกำลังดี ผู้วิจัยคิดว่าที่นี้คงเป็นมนต์เสน่ห์น่าจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งที่พระ อาทิตย์ตกสวยเหมือนแหลมพรหมเทพที่จังหวัดภูเก็ตที่นักท่องเที่ยวสามารถมาแวะเยือนได้ ใกล้ค่ำ แล้ว เด็ก ๆ ก็หมดเวลาสนุกแล้วซิ ต่างพากันกลับบ้านซึ่งเมนูอาหารมื้อนี้คงไม่พ้นไปจากกั้งแน่นอน

ภาพประกอบ 10 แสดงยามเย็นบริเวณศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งและโฮมสเตย์
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

ค่าแล้วเด็ก ๆ ขึ้นมาจากทะเลหน้าบ้านซึ่งอยู่ไม่ไกลจากศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง
ก้านั้นแนะนำผู้วิจัยให้เด็ก ๆ รู้จักกันเป็นทางการ ก้านั้นและเด็ก ๆ เชิญผู้วิจัยรับประทานอาหารเย็น
ด้วยกันที่บ้านก้านั้น

ก่อนที่จะมาเข้าเรื่องวิธีย่างกุ้ง ผู้วิจัยจะกล่าวถึงกุ้งซึ่งจะต้องทำความรู้จักกับตัวกุ้ง
กันก่อนจากคำบอกเล่ากึ่งตั้งแต่นั้นเป็นสัตว์จำพวกเดียวกับกุ้ง แต่มีลักษณะโบราณกว่า ซึ่งดูได้จาก
กระดองที่แผ่คลุมเฉพาะส่วนหัวและ 3 ปล้องแรกของส่วนทรงอก ระบายของส่วนปาก
เปลี่ยนแปลงไปทำหน้าที่ในการเดินและขุดคุ้ยดินและไม่มีก้ามหนีบ แต่มีระยางส่วนนอก คู่ที่ 2 มี
ลักษณะเป็นก้ามสับขนาดใหญ่พับได้คล้ายมีดโกน และมีซี่ฟันแหลมคมเรียงกันเป็นแถวคล้ายหวี
ใช้สำหรับฆ่าเหยื่อหรือป้องกันตัว กึ่งตั้งแต่นั้นแต่ละชนิดมีถิ่นอาศัยต่างกัน บางชนิดขุดรูอยู่ในดิน
ทราย บางชนิดขุดรูอยู่ตามหาดเลน ตามแนวปะการัง และบางชนิดอยู่ตามพื้นที่องทะเลทั่วไป ชนิด
ที่มีราคา คือ กึ่งขาว เมื่อผู้วิจัยได้ทำการสืบค้นจากหนังสือและเอกสารเกี่ยวกับสัตว์น้ำ ก็พบว่า กึ่งมี
ชื่อภาษาอังกฤษว่า Silver Mantis Shrimp แต่ในทางวิทยาศาสตร์จะเรียกชื่ออีกอย่างว่า
Harpisquillaphidea (Fabricius) ซึ่งอยู่ในวงศ์ Squillidae ไฟลัม : Arthropoda แต่ชาวบ้านที่นี้จะไม่
เข้าใจชาวบ้านจะรู้จักกึ่งดี และใช้ชื่อเรียกตามที่ตาเขามองเห็นว่า กึ่งขาว เพราะลำตัวมีสีขาว หรือ
เรียกว่า อุดงลิป็น ในภาษามลายู กึ่งขาว ชนิดนี้มีขนาดใหญ่ ลำตัวแบน ด้านบนโค้ง ขาดินมี 3 คู่
ระยางของส่วนท้องนอกจากช่วยในการว่ายน้ำแล้วยังใช้สำหรับหายใจด้วย ความยาวประมาณ 30
เซนติเมตร มีตาโต สีเขียวรูปแมลงคั่ว ลำตัวสีเงิน พบอาศัยอยู่ตามพื้นทะเลและบริเวณปากแม่น้ำ

ภาพประกอบ 11 ลักษณะกึ่งตักแตงที่จับได้
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

ในระหว่างรับประทานอาหารค่ำกับพวกเด็กๆ ผู้วิจัยก็ได้สอบถามเกี่ยวกับการขำกึ่งเพื่อช้กระ้างซึ่งเด็กๆก็ให้ความร่วมมือกันอย่างดี

“...ขำกึ่งมาขำได้ 2 เวลา ครับ ตอนเช้ากับตอนเย็น ในช่วงน้ำใหญ่สุด 14ค่ำ -2 ค่ำเท่านั้น เพราะจะเป็นช่วงที่น้ำลดลงมากจะเห็นหาดโคลน ช่วงอื่นน้ำทะเลขึ้นเต็มพื้นที่ไม่สามารถขำกึ่งได้ พวกผมส่วนใหญ่ก็จะมากันตอนเย็น หลังเลิกเรียน ชวนเพื่อน ๆ มาเล่นน้ำกันบ้างขำกึ่งบ้าง...”

(ติน, สัมภาษณ์วันที่ 15 มีนาคม 2555)

“...การขำกึ่งทำไม่ได้ทุกคนครับ ขึ้นอยู่กับรูปร่างคนขำด้วยครับ ตัวเล็กๆก็ไม่ได้ ตัวใหญ่ก็ไม่ได้ ถ้าตัวเล็กเกินขาสั้นเกินเวลาเหยียบโคลนจม โคลนเร็ว และในขณะที่เดียวกันคนรูปร่างอ้วนใหญ่ก็ลำบาก ขำได้แต่จะจมโคลนเร็วเช่นกัน แต่ผู้ใหญ่ว่าบางคนก็ขำได้นะครับแต่ต้องตัวเล็กหน่อย แต่ส่วนใหญ่แล้วพวกผู้ใหญ่เขาจะยกไซค์กันมากกว่า...”

(วา, สัมภาษณ์วันที่ 15 มีนาคม 2555)

“...มาย่ำกั๋งไม่ได้มาย่ำอย่างเดียว แต่เหตุผลอีกอย่างหนึ่งคือได้เล่นโคลนเล่นน้ำ ก็ถือว่าได้ออกกำลังกายด้วยดีไม่ดื่ก็ไต่กั๋งไปขายไปกินด้วย...”

(ชัน, สัมภาษณ์วันที่ 15 มีนาคม 2555)

“...สังเกตตรงที่โคลนครบตรงไหนที่มีรูก็ตรงนั้นแหละ จากนั้นเราก็แกวกรูกั๋งตรงทางออก แล้วเหยียบรูกั๋งเข้าจนกระทั่งกั๋งหนีออกมาทางรูออก ใช้มือส้วงจับกั๋งตรงรูออกแล้วดึงตัวกั๋งออกมา ล้างกั๋งให้เรียบร้อยแล้วเก็บในถังที่นำมา ถังนี้นอกจากใส่กั๋งแล้วยังเป็นอุปกรณ์ในการพุงตัวด้วยนะครับ...”

(มีะ, สัมภาษณ์วันที่ 15 มีนาคม 2555)

จากคำพูดข้างต้นเป็นเสียงสะท้อนให้เห็นว่า การย่ำอูดังลิป็น (กั๋ง) ซึ่งเป็นวิธีการหากั๋งของเด็กๆ โดยอาศัยช่วงเวลาน้ำลง โดยเฉพาะในช่วงน้ำใหญ่สุด (14 คำ – 2 คำ) จะเป็นเวลาที่เหมาะแก่การหากั๋งของเด็กๆ เพราะจะมีพื้นที่น้ำแห้งที่มองเห็นหาดโคลนเป็นบริเวณกว้าง ก่อนตะวันลับขอบฟ้ากับยามรุ่งก่อนฟ้าสาง เป็นช่วงเวลาที่เด็กกั๋งที่นี้รอกอย เด็กกั๋งใช้วิธีการเดินย่ำโคลนโดยมีอุปกรณ์เพียงถังพลาสติก 1 ใบเท่านั้น และที่สำคัญคือการได้มาซึ่งอาหารทะเลสดๆ สหวานอร่อย เต็มไปด้วยคุณค่าทางโภชนาการ แต่ที่พวกเขาจะพอใจที่สุดคือการมีรายได้จากการขายกั๋งกั๋งที่ได้มาด้วยความสามารถของพวกเขาแบ่งเบาภาระทางบ้าน ได้มากที่สุด และสำหรับบรรดาผู้ใหญ่ยากนักที่จะหากั๋งโดยวิธีนี้เพราะน้ำหนักรัดตัว

การย่ำกั๋ง เป็นกิจกรรมการทำประมงของกลุ่มเยาวชนในช่วงที่น้ำลง โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องมือใดๆ นอกจากประสบการณ์ในการค้นหาที่กั๋งอาศัยและย่ำให้กั๋งออกมาจากรูที่อาศัย โดยใช้เวลาหลังเลิกเรียน หรือในช่วงปิดเทอม ซึ่งเป็นการหารายได้เพื่อช่วยเหลือครอบครัวอีกทางหนึ่งสำหรับกลุ่มเยาวชน วิธีที่ 2 การวางไซหรือหยอง เป็นการทำประมงที่ใช้เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านอย่างง่าย และพื้นที่การทำประมงจะอยู่บริเวณใกล้ฝั่ง เช่น ในคลองใกล้บ้าน ใช้ต้นทุนในการทำประมงไม่สูงมากนัก ซึ่งผู้วิจัยก็ถือโอกาสตอนนั่งเรือไปกับบังสวาทตอนที่ตามรอยอูดังลิป็น ทดลองสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทดลองยกไซ ซึ่งเป็นครั้งแรกของผู้วิจัยที่ยกไซ ได้สัมผัสถึงอารมณ์ความรู้สึกว่านี่นะหรือการทำประมงทำไมมันง่ายจัง ถ้ายกได้กั๋งคงตื่นตื่นน่าดู ผู้วิจัยจึงเชือกในความรู้สึกมันนานมากเพราะ เชือกนั้นความยาวน่าจะประมาณ 3 เมตรได้ กว่าที่จะถึงไซ และแล้วเวลาระทึกใจก็มาถึง ไซ ผู้วิจัยยกได้ปุ๊บ ก่อนอื่นจะอธิบายไซสักนิดว่ามีรูปลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ขนาดไม่เล็กไม่ใหญ่ กรอบนอกเป็นโครงเหล็กสามารถพับได้เวลาไม่ใช้งาน สามารถพับเก็บได้ไม่เปลืองเนื้อที่ บนเรือในการจัดเก็บ แต่พอใช้งานจะกางออกมาเป็นสี่เหลี่ยม ข้างในมีตะขอสำหรับใส่เหยื่อ ก็คือเนื้อปลาสดนั่นเอง เอาไว้สำหรับต่อพวกปู กุ้ง ความยาวของเชือกน่าจะประมาณ 3-4 เมตร ปลายเชือกมีโฟมใช้เป็นที่ล่อย เวลาผูกไซก็จอดเรือตามทุ่นที่ได้ทิ้งไว้ แล้วยกทุ่นที่เป็นโฟมและดึงเชือกตรวจดูในไซว่าได้อะไรบ้าง เหยื่อหมดแล้วยัง ถ้าหมดก็ใส่เหยื่อใหม่ จากนั้นก็โยนไซลงไปในทะเลและค่อยมาดูอีกครั้งในวันถัดไป แต่ถ้าพบไซชำรุดก็จะเก็บไซกลับไปซ่อมแล้วนำมาเอากลับมาใช้ใหม่

ภาพประกอบ 12 แสดงเครื่องจับสัตว์น้ำ ไซพับ
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

ภาพประกอบ 13 ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในการยกไซ
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

ภาพประกอบ 14 สิ่งที่จับได้จากการยกไซ
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

วิธีที่ 3 การวางอวนลอยกึ่ง เป็นการทำการประมงที่ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นการทำการประมงในพื้นที่ทะเลลึก ต้องใช้ต้นทุนสูงโดยเฉพาะเรือและค่าน้ำมัน และใช้เวลาในการลงแรงมากกว่า 2 วิธีแรก

การย่ำกัความรู้ภูมิปัญญา

ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งจะประกอบอาชีพประมง เช่น ตกปู ออกเรือหาปลา หาทอย วางอวน เบ็ดราว โพงพาง เป็นต้น และมีบางส่วนที่ทำงานรับจ้าง เนื่องจากบริเวณแนวชายฝั่งจะประกอบไปด้วยทรัพยากรทางทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วย กุ้ง หอย ปู ปลา ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้จะยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่มีการนับถือศาสนาอิสลาม และยึดหลักการดำเนินชีวิตตามคำสอนของศาสนา ตลอดจนปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาเป็นประจำ สำหรับอาหารที่ใช้บริโภคในครัวเรือน ส่วนใหญ่ประชาชนในชุมชนจะบริโภคอาหารที่ได้จากการทำการประมง บางครั้งก็ใช้ภูมิปัญญาการถนอมอาหารไว้รับประทานเองหรือเพื่อขายด้วย เช่น การทำปลาเค็ม ปลาตากแห้ง ส่วนในบางชุมชนจะบริโภคอาหารที่ได้จากหลายๆ แห่ง เพราะการจับสัตว์น้ำส่วนใหญ่ในชุมชนได้ในปริมาณน้อยไม่เพียงพอต่อการถนอมอาหารไว้บริโภค

นอกจากนี้ยังพบอีกว่า พื้นที่บริเวณชายฝั่งหมู่บ้านบากันเคย มีเฉพาะเด็ก ๆ ที่มีการ ย่ำกั๋ง ในช่วงปิดเทอม เพราะเป็นการหารายได้ในช่วงปิดภาคเรียนและเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิด ประโยชน์ ชาวบ้านที่เป็นผู้ใหญ่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะมีการออกเรือหาปลา กั๋ง ปู บริเวณทะเล นอก

“...บังครับ (พี่ชาย) เป็นคนสอนต่อๆกันมา จากนั้นคนที่เป็นที่สอน เพื่อน ๆต่อ หาเป็นคนเดียวไม่สนุกไม่ได้แข่งกัน...”

(ดี , สัมภาษณ์วันที่ 15 มีนาคม 2555)

“...รุ่นพี่ในหมู่บ้านสอนต่อๆกันมา รุ่นพี่รุ่นแรกๆ โตกันหมดแล้วใน สมัยที่รายการทุ่งแสงตะวันมาถ่าย พี่อนุวัฒน์ ก็เป็นหนึ่งในเด็กย่ำกั๋งที่ ออกรายการทุ่งแสงตะวันตอนนี้อายุก็ 20 แล้ว ก็ยังย่ำกั๋งอยู่ แต่พี่บอก ว่าไม่ได้ย่ำทุกวัน แก่แล้ว เหนื่อยแล้ว ให้รุ่นน้องทำบ้าง...”

(ศักดิ์ , สัมภาษณ์วันที่ 15 มีนาคม 2555)

ภาพประกอบ 15 อนุวัฒน์ เด็กย่ำกั๋งรายการทุ่งแสงตะวัน
เมื่อ 9 ปีที่แล้วและปัจจุบันนี้ก็ใช้วิธีการย่ำกั๋งอยู่
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2555

การเข้าถึง ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน เป็นการถ่ายทอดโดยวิธีการให้ปฏิบัติและบอกเล่าให้ทำสืบต่อกันมาในหมู่เด็กๆ และเยาวชน ซึ่งความรู้ ภูมิปัญญาในการเข้าถึงเป็นทักษะ และความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่ได้ถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล ถูกถ่ายทอดจากตัวบุคคลสู่ผู้เรียนรู้ จากการบอกเล่า หรือ การปฏิบัติ โดยวิธีการสอนให้ปฏิบัติตามเป็นการเรียนรู้ได้ดีที่สุด ที่รุ่นพี่ใช้สอนรุ่นน้อง เพราะสามารถเข้าใจได้ง่ายกว่าการบอกเล่าเพียงอย่างเดียว และการลงมือปฏิบัติทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนกว่า ผู้เรียนรู้สามารถเลียนแบบได้ทันทีและไม่เข้าใจก็สามารถซักถามได้เลย เนื่องจากการเข้าถึงเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ การถ่ายทอด และการเรียนรู้ของคนในท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่มักจะถูกคิดอยู่ในตัวคน จึงมีโอกาสดูหายไปหากไม่ได้หยิบยกมาใช้หรือถ่ายทอดให้แก่รุ่นลูกหลาน จะทำให้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้หายไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่ถ้าหากได้มีการจัดการอย่างเป็นระบบความรู้เหล่านี้ก็จะมีคุณค่าต่อไป โดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อรวบรวมข้อมูลไว้ให้เป็นระบบ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการนำทรัพยากรกลับมาใช้อย่างยั่งยืน

ระบบกรรมสิทธิ์ ธรณี นิติกรรมครอง

ในกระแสโลกาภิวัตน์ที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ทำให้มีการขยายตัวและการแข่งขันการใช้ที่ดินชายฝั่งและทรัพยากรธรรมชาติจากการท่องเที่ยว จากภาคอุตสาหกรรม การจัดทำท่าเรือน้ำลึก การเลี้ยงปลา รวมทั้งการขยายตัวของเมือง การขยายตัวในกิจกรรมดังกล่าวข้างต้นได้ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพ ในความเป็นจริง ชุมชนประมงพื้นบ้านที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณชายฝั่งส่วนใหญ่ไม่มีโฉนดการถือครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง ถึงแม้ว่าชุมชนดังกล่าวมีการตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพ ซึ่งสืบทอดรุ่นต่อกันก็ตาม

“...คนแต่แรกเมื่อก่อนเข้ามาที่นี่ เพื่อหลบ ฝน พายุ พอนานๆเข้าผู้คนเริ่มทยอยหาที่พักที่เป็นหลักแหล่งทำบ้านแบบง่ายๆหลังคามุงจาก สร้างครอบครั้ว พอถูกโต้ก็สร้างบ้านถัดจากพ่อแม่ จากบ้านที่มีไม้ก็หลังก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนกลายเป็นแหล่งชุมชน...”

(บังยีด, สัมภาษณ์วันที่ 4 พฤษภาคม 2555)

“...ที่นี้ไม่มีเจ้าของแต่เกิดจากการจับจองที่ดินริมชายฝั่งทะเล ใครมาก่อนได้ก่อน ใครมาหลังก็อด...”

(กะนานี, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

“...คนที่นี่เป็นที่รู้จักกันว่าบริเวณชายฝั่งทะเลที่อาศัยกันอยู่ทั้งหมดไม่มีใครมีกรรมสิทธิ์ แต่เพราะแต่ละคนอยู่กันมานาน ก็เลยรับรู้โดยอัตโนมัติว่าเป็นของใคร เพราะคนในหมู่บ้านเป็นญาติกันทั้งนั้น กลัวก็แต่ทางรัฐเข้ามาไล่ที่ แล้วที่นี้เราไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหนกัน...”

(บังลาด, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

“...บริเวณหาดและท้องทะเลไม่มีเจ้าของอยู่แล้ว ทุกคนที่นี่ใช้ประโยชน์ร่วมกันเป็นที่ยอมรับ ปัญหาที่อยู่อาศัยแหล่งทำกินที่เป็นพื้นดินนี้แหละ แก้ไม่ตก...”

(บังหยา, สัมภาษณ์วันที่ 22 เมษายน 2555)

จากคำบอกเล่าข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชาวประมงพื้นบ้านมีวิถีชีวิตเชื่อมโยงกับทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง ทุกวันนี้สิทธิชุมชนดั้งเดิมในการใช้ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยใช้วิธีการจับจองตั้งแต่คนรุ่นแรกๆที่เข้ามา จากบังยัดและกะนานี ที่ดินที่นี้ไม่มีโฉนดส่วนบังหยา กล่าวว่า หาดและท้องทะเลที่นี้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสัมพันธ์กับการดำเนินอาชีพที่ถูกบิดเบือนการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีด้านการประมง โดยส่งเสริมการลงทุนและการเพิ่มผลผลิตของประมงอุตสาหกรรม โดยมีเป้าหมายเพื่อการค้าได้มีบทบาทในการปรับเปลี่ยนการประมงในประเทศไทย รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรที่เกินขนาดของศักยภาพทรัพยากรเอง นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน จากการขยายตัวการประมงด้านอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังพบว่าระบบของการประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบจากระบบการจัดการประมงที่ไม่ให้ความสำคัญในการส่งเสริมการประมงขนาดเล็ก และไม่ได้มีการบริหารจัดการประมงที่หลากหลายรูปแบบและตอบสนองกับปัญหาและรูปแบบความต้องการของชาวประมงพื้นบ้าน

ระบบการบริหารที่เป็นอยู่ในปัจจุบันส่งผลต่อการละเมิดต่อสิทธิชุมชน เนื่องจากมุ่งรับรองสิทธิปัจเจกชนในการทำการประมง ระบบดังกล่าวขัดแย้งกับวิถีท้องถิ่นของการทำประมงพื้นบ้านอีกทั้งยังส่งผลต่อการละเมิดสิทธิในการประกอบอาชีพของชาวประมงขนาดเล็ก นอกจากนี้ระบบดังกล่าวยังเป็นข้อจำกัดในการรับรองสิทธิและความชอบธรรมในการประกอบอาชีพ ซึ่งทำงานด้านประมงในบางช่วงเวลาหรือบางฤดูกาล ความพยายามในการอนุรักษ์ อย่างเช่น มาตรการปกป้องทรัพยากรชายฝั่งที่จัดขึ้น โดยชุมชนท้องถิ่น ไม่ได้มีส่วนร่วม เท่ากับเป็นการปฏิเสธความชอบธรรมและการดำรงอยู่ของชาวประมงพื้นบ้านในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้าน

จากการที่สิทธิของชาวประมงพื้นบ้านในการเข้าถึงทรัพยากรไม่ได้ถูกรับรอง จำเป็นต้องได้รับการปกป้อง ทั้งนี้โดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประมงพื้นบ้านในการบริหารจัดการทะเลและชายฝั่งประเด็นที่สำคัญที่จะต้องถูกดำเนินการ คือการพัฒนากระบวนการจัดการประมงที่เหมาะสม เพื่อสร้างหลักประกันว่า ชาวประมงพื้นบ้านมี สิทธิในการใช้และการจัดการทรัพยากรบาแกนเคยมีกรรมสิทธิ์เชิงซ้อนแฝงอยู่ด้วย อันที่จริงแล้ว โดยธรรมชาติของหลายพื้นที่ที่กรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนเกิดขึ้นมาก่อน คือเป็นวิถีปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในหมู่บ้านจนกลายเป็นจารีตประเพณีหรือวัฒนธรรม ระบบกรรมสิทธิ์ปัจเจกของไทยหรือระบบกรรมสิทธิ์ที่รัฐเป็นเจ้าของซึ่งรับรอง โดยกฎหมายเกิดหลังยุคอาณานิคม กรรมสิทธิ์โดยรัฐจึงซ้อนทับระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน และใช้ความเป็นสถาบันทางกฎหมายไปทำให้สถาบัน โดยจารีตประเพณีกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายไป หรือทำให้สถาบัน โดยจารีตประเพณีสูญหายไปในพื้นที่บาแกนเคย มีการเกิดการรวมตัวของชาวบ้าน จึงเป็นการรื้อพื้นฐานวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันแบบเดิม หากถามว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร หลายกลุ่มที่พบ เกิดจากการกระตุ้นของ ภายนอก เช่น NGO นักวิชาการ แต่จะยั่งยืนหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการสร้างกระบวนการทางความคิด และกระบวนการเรียนรู้ ของคนในพื้นที่ การรวมกลุ่มบางครั้งก็เกิดจากชาวบ้านเองที่มีโอกาสการเรียนรู้จากพื้นที่อื่นๆเป็นจริงว่าในบางพื้นที่ อาจไม่มีกรรมสิทธิ์ร่วมโดยชุมชนอยู่ก่อนเลย คือ ทะเลเป็นของทุกคน ที่มีหมายความในทางทฤษฎีว่า ใครก็เข้าไปเก็บเกี่ยวผลได้โดยไม่มีการร่วมกันสำหรับดูแล (เมื่อใครยาวสาวได้สาวเอา) ในพื้นที่เช่นนี้ ย่อมมีแต่กฎหมายของรัฐเป็นตัวกำกับ และอาจจะล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนบาแกนเคยมีการรวมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร แต่ดูเหมือนจะมีวัฒนธรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของเพื่อนชาวประมงในหมู่บ้านเดียวกัน เพราะเท่าที่เห็น "การผูกมิตร ช่วยเหลือกัน" เป็นความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดในท้องทะเล เช่น ต้องช่วยเหลือกันยามฉุกเฉิน ถึงแม้ไม่ได้รวมกลุ่มแต่คนในพื้นที่เหล่านี้น่าจะจับปลาในลักษณะที่ "เพื่อแม่ หรือ เกรงใจ" เพื่อนบ้านที่เป็นชาวประมงด้วยกันด้วย เพราะเขาจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันช่วยเหลือกันตอนออกเรือ

สรุปชุมชนบาคันเคย ณ พื้นที่นี้ที่เรียกว่าอูดังลีป็น ซื่อนี้มาจากการประกอบอาชีพ การทำประมงในรูปแบบฉบับของกลุ่มเยาวชนอูดังลีป็น(ย៉ากัง)ที่มีการปฏิบัติกรประจำวันมีการ ต่อสู้ต่อรองในเส้นทางทำมาหากินที่เกิดขึ้น นอกเหนือจากการออกทำประมงนอกทะเล ในแบบ ฉบับของผู้ใหญ่พื้นที่อูดังลีป็นหรือพื้นที่ปฏิบัติการประจำวัน ในการย៉ากังของเยาวชนมีลักษณะ เป็นหาดเลนโคลน ซึ่งอยู่หน้าหมู่บ้านบาคันเคยอยู่ริมชายขอบทะเลแนวยาวที่มีป่าชายเลน ลึกลง ไปเป็นโคลนความกว้างของหาดโคลนนี้ก็ประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นที่อยู่อาศัยของกั้งตักเตนอูดังลี ป็นตามที่ชาวบ้านเรียก เป็นภาษามลายูแต่ถ้าเรียกกันทั่วไป ก็คือกั้งตักเตนซึ่งความเป็นมาของภูมิ ปัญญาชาวบ้านในการจับกั้งนั้น เริ่มต้นจากการที่ชาวบ้านได้นำเครื่องดักปลาไปจับปลามะโรงแต่ สิ่งที่จับได้นั้นไม่ใช่ปลามะโรงกลับกลายเป็นกั้งตักเตนแทน และนี่ก็เป็นจุดเรียนรู้แรกว่ากั้ง ตักเตนอาศัยอยู่ใน โคลนซึ่งกลุ่มแรกที่ค้นพบวิธีการย៉ากังก็ไม่ได้เกิดจากบาคันเคยแต่กลับรู้จักภูมิ ปัญญาในการย៉ากังที่ชาวบ้านจากอำเภอสาคร ตำบลท่าแพร เยาวชนบาคันเคยได้เรียนรู้มาจาก ชาวประมงที่เข้ามาทำมาหากินในแถบนี้ ซึ่งเป็นเครือข่ายห่างๆของเยาวชนนั่นเอง ได้มีการ ถ่ายทอดสืบต่อกันมา เนื่องจากในปัจจุบันสถานการณ์ทรัพยากรทางทะเลมีการจับสัตว์น้ำมากเกินไป (over use) อีกทั้งใช้เครื่องจับสัตว์น้ำที่ผิดกฎหมายจนทำให้ทรัพยากรทางทะเลลดลง อย่างน่าเป็น ห่วง จึงทำให้ชาวบ้านบาคันเคย ซึ่งเป็นพ่อแม่ของเยาวชน ในหมู่บ้านเกิดการต่อสู้ต่อรองกับ ทรัพยากรประมงที่ลดลง พ่อต้องหาปลาไปในระยะไกลขึ้นกว่าเดิม ส่วนแม่บ้านนอกจากช่วยสามี ก็ต้องเจียดเวลาไปปรับจ้างเพิ่มเติมส่วนลูกที่เป็นเยาวชนก็ต้องช่วยเหลือพ่อแม่ออกมาย៉ากัง จึงทำให้ เยาวชนมีการต่อสู้ต่อรอง กับการย៉ากังเพราะไม่ใช่แค่ออกไปแค่ย៉ากบน โคลนแล้วก็ได้กั้งเด็กและ เยาวชนจำเป็นต้องมีวิชาภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดจากพ่อแม่ พี่ชายของตนเองหรือบ้านใกล้ เรือนเคียง เพื่อสังเกตรูปร่างว่ารูไหนรูเข้า รูไหนรูออก เริ่มต้นอย่างไร ย៉ากังอย่างไรถึงจะได้กั้ง ซึ่งนั่นก็ เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันซึ่งเป็นการถ่ายทอดโดยวิธีการให้ปฏิบัติและบอกเล่าให้ทำ สืบต่อกันมา

นอกจากความรู้ภูมิปัญญาแล้ว เยาวชนย៉ากังต้องต่อสู้ต่อรองทางด้านสรีระความสูง ใหญ่ ตัวเล็ก หรือแม้กระทั่งน้ำหนักตัวก็เป็นตัวชี้วัดประสิทธิภาพในการย៉ากังทั้งสิ้น พื้นที่ที่มีส่วน เพราะพื้นที่ที่ใช้ย៉ากังนั้นต้องเป็นหาดเลนโคลนเท่านั้น ส่วนระยะเวลาในการย៉ากังต้องเป็นเวลา ในช่วงน้ำลด โดยเฉพาะในช่วงน้ำใหญ่สุด (14 ค่ำ-2 ค่ำ) จะเป็นเวลาที่เหมาะแก่การหา กั้งเพราะจะมี พื้นที่น้ำแห้งที่มองเห็นหาดโคลนเป็นบริเวณกว้างก่อนตะวันลับขอบฟ้ากับยามรุ่งก่อนฟ้าสว่าง โดยมี อุปกรณ์เพียงถังพลาสติก 1 ใบเท่านั้น ซึ่งเยาวชนจะทำเวลาหลังเลิกเรียนหรือบางคนก็จะทำในช่วง ปิดเทอมซึ่งเป็นการหารายได้ช่วยเหลือครอบครัวอีกทางซึ่งรายได้จะมากหรือน้อยของเยาวชนย៉ากัง นั้นขึ้นอยู่กับขนาดของกั้งที่จับได้เพราะถ้ายักษ์ใหญ่กั้งจะขายได้ในราคาที่สูงก็โลกรัมละ 600-800

บาท แต่ถ้าหามาได้ตัวเล็ก กุ้งจะขายได้แค่กิโลกรัมละ 30 บาท ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่ผู้ใหญ่ได้มีมติร่วมกันว่าให้ทางกลุ่มเยาวชนที่มีการสร้างเครือข่ายเยาวชนอย่างนี้มาเป็นจุดขายให้กับชุมชนบวกันเคยโดยร่วมกันหาวิธีแก้ปัญหโดยจัดสร้างกลุ่มธนาคารกุ้งในชุมชนขึ้นมาเพื่อรองรับ กุ้งที่เยาวชนหามาได้ ที่ไม่ได้ขนาดตามความต้องการของตลาดมารับเลี้ยง เพื่อช่วยในการเพิ่มรายได้หลังจากที่ธนาคารกุ้งเลี้ยงจนโต จนสามารถนำไปขายได้เงินจึงมีการแบ่งผลกำไรให้กับสมาชิกที่มาฝากกุ้ง ซึ่งไม่เฉพาะเครือข่ายเยาวชนอย่างนี้เท่านั้นที่เข้าร่วมโครงการ สำหรับพ่อแม่ เยาวชน และบุคคลในหมู่บ้านที่ทำประมง เมื่อหากุ้งแล้วไม่ได้ขนาดก็สามารถฝากกุ้งได้เช่นเดียวกัน จึงนับได้ว่าเครือข่ายเยาวชนอย่างนี้เป็นจุดเล็กๆที่เชื่อมโยงไปสู่การสร้างกลุ่มธนาคารกุ้งขึ้นมา ซึ่งนอกจากจะเป็นธนาคารกุ้งแล้ว ยังเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่แสดงตัวตนความเป็นบวกันเคยอีกด้วย สำหรับพื้นที่อุ้งถ้ำปิ่นระบบกรรมสิทธิ์ ไม่มีผู้ใดถือครองได้แต่ที่นี่เป็นกรรมสิทธิ์ที่ทุกคนถือครองร่วมกัน เป็นพื้นที่สาธารณะสมบัติ ที่ทุกคนในชุมชนสามารถมาใช้ได้ แม้แต่คนภายนอกก็สามารถมาหาได้ในอดีตแต่ในปัจจุบันเมื่อทรัพยากรลดลง จึงทำให้ชาวบ้านออกกฎ กติกาในการใช้พื้นที่ใหม่เพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชนแต่กฎหมายก็ไม่ได้รับรองอะไรอย่างเป็นทางการแต่คนในชุมชนนำกฎจารีตประเพณีมาใช้ และเป็นที่ยึดมั่นในกลุ่มคน นอกหมู่บ้าน และกลุ่มคนภายในชุมชนเองว่ามีการตกลงในการเข้ามาใช้ทรัพยากรสาธารณะนี้อย่างไร เมื่อใช้แล้วก็ต้องร่วมกันดูแลรักษา และสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนต่อไป

บทที่ 5

เครือข่ายทางสังคมในพื้นที่อุตสาหกรรม

การศึกษาในครั้งนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาไว้ คือศึกษาการสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนบ้านกันเคย ในพื้นที่อุตสาหกรรม โดยผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 7 ประเด็น ดังนี้ ประเด็นแรก การต่อสู้ต่อรองระหว่างชุมชนกับทรัพยากร ประเด็นที่สองการต่อสู้ต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐ ประเด็นที่สาม ก่อร่างสร้างเครือข่าย ประเด็นที่สี่ “บ้านกันเคย” กว่าจะรวมกลุ่มเป็นธนาคารกึ่ง ประเด็นที่ห้า กลุ่มเยาวชนอย่างดั่งลิบกับธนาคารกึ่ง ประเด็นที่หก ธนาคารกึ่งสู่การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ และประเด็นที่เจ็ด จุดประกายพลังจิตสำนึกกรักษ์ทรัพยากร ซึ่งภายใต้การจัดการของชุมชนนั้นไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ผ่านการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน ทั้งชาวบ้านในชุมชน ที่เริ่มต้นจากการรวมกลุ่มของเครือข่าย เพื่อนสนิท เข้ามารวมกลุ่มทำงานร่วมกัน ผ่านการรวมกลุ่มของเยาวชนที่เข้าร่วมอนุรักษ์ทรัพยากร ก่อเกิดเป็นกิจกรรมที่สามารถช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งยังทำให้ชุมชนได้มีรายได้อย่างต่อเนื่องอีกด้วย

การต่อสู้ต่อรองระหว่างชุมชนกับทรัพยากร

ชุมชนบ้านกันเคย เป็นชุมชนอีกชุมชนหนึ่ง ที่มีการต่อสู้ มีกลุ่มบุคคล ที่ถือว่าเป็นกำลังสำคัญของชุมชน ที่สามารถสร้างความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรภายในท้องถิ่น ได้รู้สึกถึงความ เป็นชุมชนเดียวกัน อยู่แบบการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรม โดยเฉพาะในการสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชน รู้จักห่วงแหนทรัพยากร ที่มีอยู่รอบตัวในแหล่งชุมชน เนื่องจากปัจจุบันสถานการณ์สัตว์น้ำ ในบริเวณเขตอ่าวตันหยงโป หรือแนวชายฝั่งหน้าหมู่บ้าน ซึ่งนับวันมีแนวโน้มที่จะลดลง ซึ่งสาเหตุมาจากการทำการประมงแบบไร้ซึ่งจิตสำนึก และปราศจากการควบคุมดูแลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จนสัตว์น้ำไม่มีพื้นที่ปลอดภัยในการวางไข่เพื่อขยายพันธุ์ ชาวบ้านได้เล็งเห็นความสำคัญกับปัญหาดังกล่าว และไม่ได้นิ่งนอนใจ เพราะชาวบ้านที่นี้เชื่อว่าทะเลหน้าบ้าน คือหม้อข้าวหม้อแกงของชุมชน ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อลูกหลานชาวเลได้ในอนาคต เพราะวิถีประมงชายฝั่งที่ต้องฝากปากท้องกับความอุดมสมบูรณ์แห่งท้องทะเล ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงประทานให้ และคิดหาทางออกร่วมกัน ด้วยการทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อหาแนวทาง ในการจัดการทรัพยากรหน้าบ้านอย่างไร และได้มีประชามติร่วมกันว่า ชุมชนควรกำหนดให้บริเวณตลอดแนวชายฝั่งหน้าหมู่บ้านบ้านกันเคย เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้สัตว์น้ำได้มีพื้นที่ในการ

ขยายพันธุ์ และให้มีการประชาสัมพันธ์ เรื่องแนวเขตทั้งภายในและภายนอกชุมชน ปล่อยพันธุ์ สัตว์น้ำในแนวเขตอนุรักษ์เพื่อเพิ่มพันธุ์สัตว์น้ำ และควรมีชุดเฝ้าระวังแนวเขต พร้อมมีทีมเก็บ จัดข้อมูลการเปลี่ยนแปลงหรือตัวชี้วัดหลังการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์เมื่อครบรอบ 4 เดือน และ เปิดให้ทำการประมงในบริเวณแนวเขตอนุรักษ์เป็นเวลา 1 เดือน แล้วค่อยประกาศปิดและให้ ดำเนินการแบบนี้อย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนดำเนินการเองเท่าที่มีกำลังความสามารถ แล้วค่อย ประสานภาคีความร่วมมือให้เข้ามาช่วยเหลือหนุนเสริมเมื่อคราวจำเป็นจริงๆ โดยเบื้องต้น ได้ขอ การสนับสนุนงบประมาณจาก อบต. ตำบลต้นหยงไปในการดำเนินการ (บังหมาน, สัมภาษณ์วันที่ 20 มีนาคม 2554)

ภาพประกอบ 16 ชาวบ้านกับการเข้าร่วมกิจกรรมเขตประกาศอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำโดยชุมชน
ที่มา : ถ่ายโดยบังหมานวันที่ 20 มีนาคม 2554

ภาพประกอบ 17 ชาวบ้านช่วยกันวางท่อเพื่อเป็นแหล่งอนุรักษพันธุ์สัตว์น้ำ
ที่มา : ถ่ายโดยบังหมานวันที่ 20 มีนาคม 2554

ภาพประกอบ 18 การทำที่วางไข่ของปู
ที่มา : ถ่ายโดยบังหมานวันที่ 20 มีนาคม 2554

การแก้ปัญหา ชาวประมงจึงต้องแก้ที่สาเหตุ ที่ทำให้สัตว์น้ำลดลง ได้ร่วมทำกิจกรรมดังนี้ จัดทำเขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำในทะเล จัดทำปะการังเทียมแบบทั่วไป และแบบพื้นบ้านในเขตชายฝั่ง เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำตามกฎหมายประมงปัจจุบัน ห้ามเครื่องมือทำลายล้างชนิดต่างๆ ทำการประมงในเขต 3,000 เมตร แต่มีการฝ่าฝืนอยู่ทั่วไป ชาวประมงบางคนเคย ได้รวมกลุ่มกันออกปราบปรามเครื่องมือประมงเหล่านั้น ในเขต 3,000 เมตร ร่วมกับเจ้าหน้าที่ ในพื้นที่ต่างๆ ทำให้หลายพื้นที่ปัญหาทุเลาเบาบางลง สัตว์น้ำเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่หลายพื้นที่ปัญหายังมีมากอยู่ การณรงค์ให้ชาวประมงที่ใช้อวนรุนเล็กใช้เครื่องมืออื่น หันมาใช้เครื่องมือ ที่ไม่ทำลายแทน จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน สะสมเงิน และเป็นแหล่งทุน สำหรับการประกอบอาชีพ ใช้ดอกผลมาสร้างสวัสดิการชุมชน อนุรักษ์ป่าชายเลนโดยจัดการในรูปป่าชายเลนชุมชนส่งเสริมธุรกิจชุมชนต่างๆ เช่นการแปรรูปสัตว์น้ำ ทำกะปิ รวมกลุ่มทำตลาดสัตว์น้ำ ทำน้ำปลา ทำธุรกิจเครื่องมือประมง ฯลฯ รณรงค์เพื่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแบบยั่งยืน เช่น ให้ออกเลิกเครื่องมือทำลายล้างชนิดต่างๆ เช่น อวนรุน เรือไฟปั่นปลากระทัก ให้ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน

การต่อสู้ต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐ

ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมาศูนย์บริหารจัดการประมงและเครื่องมือการทำประมงทะเลฝั่งอันดามัน ได้ดำเนินการอนุรักษ์สัตว์น้ำโดยการควบคุม กำกับ ดูแล บริหารจัดการด้านการประมง ที่เป็นฝ่ายรัฐ ได้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ ตรวจตราปราบปรามจับกุมผู้ลักลอบใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย เช่น เครื่องมืออวนรุน เครื่องมือ โพงพาง และเครื่องอวนรังอย่างจริงจังและต่อเนื่องตลอดหลายปีจนถึงปัจจุบัน จนเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายเหล่านี้ลดลงและหมดไปในหลายๆพื้นที่ ประกอบกับชาวประมงที่ทำการประมงด้วยเครื่องมือที่ผิดกฎหมายได้ปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงที่ถูกกฎหมายและมีจิตสำนึกในการทำการประมงอย่างรับผิดชอบ โดยทางชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนและได้ร่วมมือกับหน่วยงานของกรมประมง ในการสอดส่องดูแล เฝ้าระวัง ให้การใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายและที่ผ่านมาจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับสมาคมชาวประมง รวมเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านให้ความร่วมมือในการช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ ส่งผลให้ที่จับสัตว์น้ำได้พื้นถิ่นสภาพจำนวนประชากรสัตว์น้ำได้มีการแพร่ขยายพันธุ์ เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างเห็น ได้ชัดตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนชาวประมงพื้นบ้านสามารถใช้เครื่องมือ เช่นแห และอวนลอยสามชั้นทำการประมง อีกทั้งทรัพยากรสัตว์น้ำ บางชนิดในอดีตที่ได้สูญหายไปจากท้องทะเล กลับคืนถิ่น

ภาพประกอบ 19 การประชุมสัมมนาเครือข่ายการเฝ้าระวังการทำประมง
ระหว่างกรมประมงและชาวประมงбакันเคย
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 2 มิถุนายน 2555

จากการต่อสู้อันดุเดือดระหว่างภาครัฐและชุมชน เป็นบทเพลงที่บังหมานได้สื่อถึง
ความใฝ่ฝันของกลุ่มชาวบ้านที่มีความใฝ่ฝันในการต่อสู้ในการรักษาทรัพยากรประมงโดย
เปรียบเทียบตัวเองเป็นนก ที่ต้องฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ นานา ฝ่าคลื่นลมหนาว เพื่อจะได้ทำตามสิ่งที่ฝัน
ซึ่งได้สะท้อนมาเป็นบทเพลง

“...ไ้อ้เจ้านกตัวน้อยลอยล่อง ไปให้ไกลแสนไกล ปีกยังอ่อนล่อนรับ
ลมไว้ จงทำท่ายืนวัน โลกกว้างใหญ่กว่าใจไปถึง เจ้าจึงฝ่าฟัน มีบาง
คราวปวดร้าวหนาวสั่น จงหมายมันอย่ากลัว # ไปให้สุดขอบฟ้า บิน
ไปหาตัวตน ผ่านทะเลสีครามข้ามภูเขาเสียดสูง ได้แสงดาววาวรุ่ง
พรุ่งนี้มีความหมาย ตอบคำถามที่ใจเจ้าใฝ่รู้ ฐูในสิ่งที่ฝัน ขอบฟ้าไกล
เพียงใดกัน เธอเท่านั้นรู้ดี...”

(ที่มา : เพลงเจ้านกน้อยบังหมาน)

“...ระบบราชการเข้ามาช่วยเหลือบ้าง แต่มาในรูปแบบเอา
งบประมาณโยน ๆ แล้วก็ไป เช่นมีการส่งเสริมอาชีพแต่ก็ไม่ได้
รองรับตลาด งบประมาณหมด ชาวบ้านก็หยุดทำ ตั้งหน้าตั้งตา
รองบประมาณใหม่ จึงทำให้บางครั้งชาวบ้านมีนิสัยแบมือขอ รอแต่รัฐ
ช่วยเหลือ จนกระทั่งชาวบ้านโดยแกนนำกำนันอิทธิส ได้มีการ
รวมกลุ่มขึ้นมาเพื่อต่อสู้กับทรัพยากรที่ร่อยหรอทุกวัน ซึ่งต้องอาศัย
ความร่วมมือ และการพึ่งตนเองซึ่งก็เป็นสิ่งที่ดีที่สุด เพราะ
ผลประโยชน์บางอย่าง ของคนบางกลุ่มเข้ามาในชุมชนเพื่อสร้าง
ผลงานของตนเอง และทอดทิ้งความเจ็บช้ำให้กับชาวบ้านเบื้องหลัง
เพราะเป็นการบริหารงานที่ไม่ตรงจุด แก้ปัญหาที่ไม่ตรงประเด็น...”

(อิทธิส , สัมภาษณ์วันที่ 22 เมษายน 2555)

จากคำพูดข้างต้นสะท้อนเห็นว่า ทำให้ชาวบ้านเกิดความซ้ำซากหน้าเบื่อ กับสิ่งที่
รัฐมอบให้ ถ้าให้เปรียบเทียบก็คือ รัฐสอนให้ชาวบ้านกินปลา แต่ไม่สอนให้ตกปลา พอปลาหมด
ชาวบ้านก็อด ฝืนแต่รอคอยปลาว่าเมื่อไรจะได้กินอีกแต่ถ้ารัฐสอนให้ตกปลาเป็นชาวบ้านก็จะมีปลา
กินได้ตลอด ที่หน่วยงานส่วนใหญ่ ที่เข้ามา ก็เข้ามาแบบมีโครงการบางอย่างไม่เหมาะกับหมู่บ้านบา
กันเคย มาทำกิจกรรมทำเสร็จก็ไป โดยไม่รู้ว่าจะสิ่งที่นำมาต่อยอดได้อีกไหม การที่ชุมชนลุกขึ้นมา
พึ่งตนเอง แก้ไขปัญหาภายในชุมชนโดยมีการรวมกลุ่มขึ้นช่วยกัน จนกระทั่ง สำนักงานกองทุน
ฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรเข้ามาได้มีส่วนร่วมกิจกรรม จนกระทั่งหาจุดแข็งจุดอ่อน swot ภายใน
ชุมชน และเลือกเฟ้นหาจุดขายให้กับบ้านกันเคยให้เป็นกระบวนการสร้างสินค้าขึ้นมาเพื่อตีความ
เป็นตัวตนของตนเองมาเป็นจุดขายในการพัฒนาและดำเนินงานจนก่อเกิดเป็นธนาคารกึ่ง

ก่อสร้างสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายในชุมชน ก่อเกิดเป็นการพัฒนาโดยชุมชน โดยสาเหตุเกิดจาก
การที่ชุมชนเริ่มประสบกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรประมง ทำให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่าง
ไม่หยุดยั้ง ทั้งจำนวนของสัตว์น้ำที่ลดลงเรื่อย ๆ พืชบางชนิดลดลง ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มตื่นตัวใน
การรักษาปกป้องและรักษาสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมี
การรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายทั้งเชิงพื้นที่ โดยลักษณะการรวมการรวมตัวขององค์กรชุมชน เครือข่าย
ภาคประชาชนช่วงนี้เป็นองค์กรที่ขยายใหญ่ขึ้น มีการเชื่อมโยงกับภาคีต่างๆและมีเป้าหมายในการ
ทำงานที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ปัญหาจากการใช้ทรัพยากรในพื้นที่บ้านบากันเคยนั้น เนื่องจากในอดีต พื้นที่ของ อ่าวตันหยงโป มีความอุดมสมบูรณ์มาก ๆ หากแต่มีความต้องการในการใช้ทรัพยากรที่มากเกินไป เหตุ ซึ่งไม่เพียงแต่คนในพื้นที่บ้านบากันเคยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงคนนอกพื้นที่ด้วย ที่เข้ามาทำมาหากินในเขตพื้นที่ชุมชนบากันเคย ซึ่งทำให้จำนวนของทรัพยากรธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์น้ำ ที่นับวันเริ่มร่อยหลอลงเรื่อยๆ ทำให้นำไปสู่การรวมตัวของชาวบ้านบากันเคย

การสร้างเครือข่ายจึงเป็นการรวมตัวกันของชุมชนบากันเคย ที่เล็งเห็นถึงสภาพปัญหาของชุมชน จึงเกิดเป็นการรวมตัวกันขึ้นของคนในชุมชน เริ่มจากผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านและกลุ่มเล็กๆในชุมชน ผ่านการประชุม ทิศวางแผนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างจริงจัง ซึ่งกระบวนการความสัมพันธ์ทั้งในแง่ของการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม เป็นการตอบสนองต่อความต้องการและความสนใจของคนส่วนใหญ่ในสังคม จะจัดอยู่ในรูปแบบของการจัดการกับสิ่งต่างๆ ซึ่งเมื่อความสนใจนั้นได้รับการตอบสนองหรือบรรลุความสำเร็จ ก็จะมีรักษาได้ในรูปแบบของแนวคิด แบบแผนการปฏิบัติและการส่งเสริมการสืบทอดต่อคนรุ่นใหม่ (พระมหาสุทิตย์อาภากร 2547, 21) ซึ่งวัฒนธรรมนั้นก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมในที่สุด ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดการพึ่งพาอาศัยกัน และยอมรับในวิถีการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากชุมชนบากันเคยเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด ทำให้มีวิถีการปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน สามารถเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะเกิดจากฐานความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีทำให้ยอมรับกันในชุมชน

“... ชุมชนนี้นับถือศาสนาอิสลามหมดเลย ทำให้ง่ายในการปรึกษาหารือ เรื่องต่างๆ เรามีความเชื่อเหมือนกันอะเหมือนว่าคนหมู่บ้านทำประมงกันทั้งหมู่บ้านเลยก็ว่าได้ ทำให้เราเห็นสภาพของปัญหาหมด ...”

(เส็น, สัมภาษณ์วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555)

จากข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนบากันเคยนั้นเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ 100 และเป็นชุมชนที่ยังคงพูดภาษามลายูเป็นหลักและถ่ายทอดถึงรุ่นปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้สามารถบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทั้งในด้านความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนย่อมมีความ

คล้ายคลึงกัน ไปด้วย การประกอบอาชีพประมงก็ถือเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อน ทำให้ชาวบ้านได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด

การเกิดเครือข่ายของชุมชนจึงเกิดขึ้น ภายใต้อิทธิพลความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชน เกิดการรวมตัวของคนในชุมชน ผ่านการสร้างเครือข่ายภายในชุมชนบวกันเคยที่เกิดจากที่ต้องการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน ที่สะท้อนให้เห็นถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันซึ่งจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่สนับสนุนการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและส่งผลให้กลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

ลักษณะการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านบวกันเคยนั้น เป็นไปในลักษณะที่เป็นการช่วยเหลือพึ่งพากันของบุคคลในชุมชน และเมื่อเกิดปัญหาก็มีการให้คำแนะนำและให้การช่วยเหลือกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการพึ่งพากันในการทำมาหากิน แบ่งปันข้าวของ มิอะไรก็แบ่งกันจากบ้านหนึ่ง ไปอีกบ้านหนึ่ง แลกเปลี่ยนกัน รวมถึงการให้คำปรึกษากันระหว่างญาติ พี่น้องและเพื่อนบ้านในชุมชน รวมถึงการให้ความเคารพนับถือ บุคคลที่มีความสำคัญในชุมชน ซึ่งทำให้ทราบว่า พวกเขาได้อยู่แบบพึ่งพาอาศัยกันมาตั้งแต่อดีตและในปัจจุบันก็ยังคงเป็นแบบนั้น และจะเป็นแบบนั้นสืบต่อไป จากสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนบ้านบวกันเคย มีลักษณะความผูกพันแบบเครือข่ายคนบ้านเดียวกัน

ชินสัคค สุวรรณอักษร (2549) ได้อธิบายถึงลักษณะความผูกพันของเครือข่ายคนบ้านเดียวกัน เป็นความผูกพันที่มีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ก่อให้เกิดความผูกพันช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างคนที่รู้จักตามเครือข่ายที่ตัวเองสร้างขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นเลี้ยว เครือญาติ หรือเพื่อนบ้าน อันจะนำไปสู่ความไว้วางใจในที่สุด ในขณะที่ภายในท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่มีความสัมพันธ์กันมาในพื้นฐานของเครือญาติเชิงชาติพันธุ์ที่มีความเชื่อเรื่องเดียวกัน คนที่อพยพมาจากสถานที่เดียวกันและมาตั้งถิ่นฐานร่วมกัน ลักษณะของเครือข่ายความเป็นคนบ้านเดียวกันเช่นนี้ ก่อให้เกิดเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการง่ายมาก ซึ่งแสดงออกมาเป็นสถาบันของตัวเองตามชื่อที่เรียกว่า ไทเฮา หรือผีตัวเดียวกัน โดยหมายถึง การช่วยเหลือและการบริการในรูปแบบต่าง ๆ จนเกิดเป็นเครือข่ายซึ่งมีบรรทัดฐานและกฎที่กำกับสถาบันของตนเองอยู่

การก่อสร้างสร้างเครือข่ายของชุมชนบ้านบวกันเคย จึงเกิดจากปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เนื่องจากการเกิดปัญหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน การทำประมง ปัญหาปากท้องของคนในชุมชน ได้นำไปสู่การเกิดเครือข่าย คือ การช่วยเหลือกันในชุมชน ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“...มีปัญหาอะไร เราก็ช่วยเหลือกัน นั่งคุย นั่งปรึกษากัน เพราะอยู่
ชุมชนเดียวกันเราอยู่ด้วยกันมานาน ช่วยไรได้ก็ช่วย ถ้าเราไม่
ช่วยเหลือซึ่งกันและกันแล้วใครจะมาช่วยเราละ...”

(บังสวาท, สัมภาษณ์วันที่ 4 เมษายน 2555)

“... เราจะมานั่งปรึกษาหารือกัน มานั่งคุยกันตอนกลางคืน ที่บ้าน
ผู้ใหญ่บ้าน คั้นไหนดคนเยอะก็คุยกันยาวหน่อย กินกาแฟข้างคุยกันไป
พลาง กินกาแฟไปพลาง แลกเปลี่ยนกัน ...”

(อารี, สัมภาษณ์วันที่ 4 เมษายน 2555)

“... เรื่องที่คุยกันก็เป็นเรื่องเลียงปาก เลียงท้องนี้แหละ เป็นเรื่องใหญ่
มาก วันไหนหาปลาไม่ได้ก็เท่ากับว่า ลูก เมียต้องอดเหมือนกัน
กลายเป็นปัญหาที่เราต้องช่วยกัน...”

(สุนัน, สัมภาษณ์วันที่ 4 เมษายน 2555)

จากคำกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึงจุดริเริ่มของการร่วมกันปรึกษาหารือ ถึงสิ่งที่พบ
เจอมาน ทั้งในเรื่องของการประกอบอาชีพ และเรื่องราวอื่นๆ แล้วนำไปสู่การเล่าสู่กันฟังระหว่าง
เพื่อนบ้าน พี่น้องในชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้ออาทรต่อกันภายในชุมชน

การรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท เป็นการรวม
ของปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และเครือข่าย โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกับภาคี
อื่นๆ และระบบเทคโนโลยี เป็นเครื่องหนุนเสริมให้เกิดการรวมตัว โดยเครือข่ายประชาชน เกิดขึ้น
ทั้งจากการเห็นความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหา เกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอด
ประสบการณ์ร่วมกัน โดยเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นการส่งเสริมจาก
หน่วยงานของรัฐ หรือหน่วยงานอื่นที่ต้องการให้องค์กร ชุมชนและสังคม มีความเข้มแข็ง มี
ศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเอง ตามวัตถุประสงค์ ตามเป้าหมายของภาครัฐหรือหน่วยงานที่
กำหนดได้ (พระมหาสุทิตย์อากาศโร 2547, 76)

เครือข่ายภาครัฐนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาและการสร้างความมั่นคง
ให้กับประเทศชาติ ภาครัฐเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบและนโยบายของ
ภาครัฐแต่ละช่วงเวลา แต่ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและ
การรวมศูนย์ที่ยากแก่การนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

“...หน่วยงานแรกที่ได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือชุมชนบ้านบากันเคย ก็มี สำนักงานกองทุน สตุล สถานีพัฒนาทรัพยากรที่ 35 หลังจากนั้น ก็มาหลายๆ กลุ่มเข้ามาช่วยเหลือ มีพัฒนาชุมชน กองทุนฟื้นฟูเกษตร มหาวิทยาลัย เค้า (หน่วยงานต่างๆ) เข้ามาสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ ต่าง ๆ เข้ามาทำกิจกรรมในชุมชน ...”

(บังเทรด, สัมภาษณ์ วันที่ 6 เมษายน 2555)

“... เริ่มแรกเรา (ชุมชนบากันเคย) ไปนำเสนอเพื่อขอคำแนะนำที่ กองทุนฟื้นฟู สถานีพัฒนาทรัพยากรที่ 35 ขอพันธุ์ไม้ป่าชายเลนก็ ได้รับการช่วยเหลืออย่างดี เค้า (หน่วยงานต่างๆ) ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาให้ความรู้ ร่วมประชุมกับคณะกรรมการ ชาวบ้าน ...”

(อิตรีส, สัมภาษณ์ วันที่ 6 เมษายน 2555)

จากคำกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นว่า หน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือในภารกิจของชุมชน นั้นมีหลายๆ หน่วยงานที่ทั้งเข้ามาสนับสนุนในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์ในการทำเครื่องมือในการ สร้างบ้านให้ปลา สร้างแหล่งอนุบาลกั้ง ปู รวมไปถึงกิจกรรมอื่น ๆ อีกด้วย และการเข้ามาให้ความรู้ กับชาวบ้านด้วย ซึ่งได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาร่วมประชุมกับกลุ่มบากันเคย ทั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้าน เพื่อร่วมกันจัดการทำชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น และการทำงานอย่างเป็นระบบ มากขึ้น ดังนั้น การจัดการทรัพยากรของชุมชนที่ต้องปฏิบัติเพื่อตอบสนองนโยบายให้บรรลุ วัตถุประสงค์ภายใต้ผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสียมากมาย ซึ่งทรัพยากรต่าง ๆ กำลังถูกใช้มาก จนเกินไปและอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม โดยพบว่า ยังมีผู้ที่ทำการประมงแบบล้างผลาญในการ จัดการทรัพยากร ไร้ศีลธรรมบริเวณทะเลหน้าบ้านของชุมชนบากันเคยจนก่อให้เกิดผลกระทบต่อ ชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาในการจัดการทรัพยากรที่เรียกว่า สาธารณะสมบัติ และถือว่าเป็น ปัญหาที่มีความยากลำบากในการจัดการเป็นอย่างยิ่ง จนเรียกว่าเป็นโศกนาฏกรรมของสาธารณะ สมบัติ เพราะการจัดการทรัพยากรสาธารณะที่ผ่านมาแสดงถึงความไม่เป็นธรรม และไม่เท่าเทียม ซึ่งส่งผลให้พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ ยากจนเช่นเดิมเพราะโดนเอาเปรียบจากกลุ่มเรือพาณิชย์ หหมดโอกาสในการใช้ทรัพยากรของชุมชน หากการก่อสร้างสร้างเรือขายนั้น เป็นการก่อสร้างที่เริ่มจากชาวบ้านเป็นสำคัญ ที่ ต่างเห็นความสำคัญของการขาดแคลนทรัพยากร ต้องอยู่ภายใต้สภาวะการขาดแคลน ทรัพยากรธรรมชาติ จึงต้องลุกขึ้นมารวมกลุ่ม สร้างพลังให้กับคนในชุมชน เกิดเป็นกิจกรรมภายใน ชุมชน ตลอดจนการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐ และ เอกชนที่เข้ามาช่วยสนับสนุน ทำให้กิจกรรมของชุมชนมีระบบในการจัดการมากยิ่งขึ้น

“บ้านเคียง” กว่าจะรวมกลุ่มเป็นธนาคารกึ่ง

จากการสร้างเครือข่ายของชาวบ้านในชุมชนบ้านเคียงนำไปสู่การรวมกลุ่มเป็นธนาคารกึ่งของชุมชน ผ่านการระดมความคิดระหว่างชาวบ้าน ผู้นำชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง ที่ลดจำนวนลงเรื่อยๆ ผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในประเด็นปัญหาที่ได้รับ ที่ประสบพบเจอกันในแต่ละคน และได้นำชีวิตประจำวันของกลุ่มเยาวชนอย่างจริงจังมาเป็นจุดขายให้กับชุมชนเพราะเป็นปฏิบัติการประจำวัน ที่มีผู้พบเห็นให้ความสนใจในตัวกิจกรรม รวมทั้งเป็นสื่อที่สร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้านบ้านเคียง ทำให้ทุกฝ่าย ผู้นำชุมชนโดยภายใต้การนำของกำนันอิทธิส กองทุนฟื้นฟูเกษตรกร จังหวัดสตูล ช่วยกันผลักดันให้เกิดกลุ่มธนาคารกึ่งขึ้นมา เพื่อเป็นทางเลือกให้กับกลุ่มเยาวชนอย่างจริงจังและกลุ่มชาวประมงช่วยแก้ปัญหาการจับกุ้งตัวที่ไม่ได้ขนาด นำกุ้งเหล่านั้นมาฝากไว้ในธนาคาร เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า ทำให้ชาวบ้านและกลุ่มเยาวชนขายได้ในราคาที่สูงขึ้น

“อู๊ดงลิป็น” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่ากึ่งตักแตน เป็นทรัพยากรประมง ที่มีกระจายอยู่ในพื้นที่บ้านบ้านเคียง และมีความสำคัญต่อชุมชนนี้มาก ทั้งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน อีกทั้งด้านการสร้างรายได้ สร้างอาชีพให้ชุมชนอีกด้วย ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำการประมงพื้นบ้าน จะแบ่งสัตว์น้ำที่ทำได้เป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน อีกส่วนไว้สำหรับนำไปขายเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว

“...ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะทำประมงพื้นบ้านกัน เมื่อก่อนกึ่งหอย ปู ปลา กึ่ง หาง่าย แค่ออกเรือ ไปนิดเดียวก็ทำได้แล้ว ไม่ต้องไปไกล ๆ ก็ทำได้แล้ว เอาไปกิน เอาไปขาย แบ่งๆกัน ...”

(มีะ, สัมภาษณ์วันที่ 15 มีนาคม 2555)

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนบ้านบ้านเคียงนั้น มีอาชีพหลัก คือ การทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งสัตว์น้ำที่ทำได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำสัตว์น้ำที่หาไปไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนและสำหรับจำหน่ายเพื่อเลี้ยงครอบครัวส่วนที่เหลือสามารถแบ่งให้เพื่อนบ้านได้ด้วย

หากแต่ความต้องการอย่างไม่จำกัดผลทำให้จำนวนสัตว์น้ำลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันก็เริ่มเป็นที่รู้จักและกลายเป็นสัตว์น้ำที่เป็นที่นิยมของผู้บริโภคมากขึ้น ส่งผลให้ราคากึ่งมีราคาที่สูงขึ้นเรื่อยๆ ผิดกับในอดีตกึ่งเป็นสินค้าที่ไม่มีราคาเลย ซึ่งส่วนใหญ่ถ้าจับได้ก็เอามากินบ้างหรือหากจับได้ก็ทิ้งลงทะเลหมด แต่ทว่าเมื่อจำนวนของประชากรเพิ่มมากขึ้น

ประกอบกับแหล่งทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดมีไม่พอกับจำนวนประชากรที่มีเพิ่มขึ้นทุกวัน และประกอบกับชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ริมฝั่งทะเลก็ยังประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านอยู่ ทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร อีกทั้งประกอบกับมีการทำประมงพาณิชย์เร่งจับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือที่ไม่เหมาะสม ส่งผลให้กวาดสัตว์น้ำทั้งเล็กใหญ่ไปหมด ทำให้ส่งผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

“... สมัยก่อนกับสมัยนี้ต่างกันมากนะ เมื่อเราหาอะไร ได้ก็เอามากิน มาขาย พอตอนนี้สัตว์น้ำหายาก พวกเรื้อร่นเข้ามากวาดเอาไปหมด ทั้งตัวเล็ก ตัวใหญ่ เหมือนกันนะเมื่อก่อนเค้าไม่ค่อยกินกันหรอกแต่ พอไม่มีอะไรกินชาวบ้านก็หามากิน หามาขายจน เริ่มกินกันเยอะทำให้ราคาสูง...”

(เส็น, สัมภาษณ์วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555)

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า การประกอบอาชีพประมงที่ผิดวิธี ส่งผลให้จำนวนสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับความต้องการอย่างไม่จำกัด ทำให้ขาดแคลนทรัพยากรเป็นอย่างมาก อีกทั้งกึ่งที่เริ่มเป็นที่นิยมของผู้บริโภคทำให้เป็นที่ต้องการของท้องตลาด ชาวประมงพื้นบ้านต่างแย่งชิงเพื่อนำมาจำหน่าย ทำให้ไม่เพียงพอกับความต้องการ ซึ่งประกอบกับราคากึ่งที่สูงใจ ส่งผลให้การลงแรงทำประมงเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน และไม่เพียงพอสำหรับชาวบ้านบางคนเลยทีเดียว อีกทั้งชาวประมงจากที่อื่นต่างเข้ามาทำประมงกึ่งเพิ่มมากขึ้นด้วย เพราะทรัพยากรประมงนั้นจัดเป็นสาธารณสมบัติที่ใครก็สามารถที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนี้ได้ ในที่สุดถ้าเกิดการใช้ทรัพยากรประมงเกินกำลังการผลิตของธรรมชาติ ทำให้กึ่งเกิดสภาวะทรัพยากรเสื่อมโทรม ดังนั้น แนวทางการจัดการทรัพยากรกึ่งนั้น โดยความร่วมมือของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะนำไปสู่การใช้ทรัพยากรกึ่งอย่างยั่งยืน โดยผ่านกระบวนการความคิดเห็นในกลุ่มผู้นำและชาวบ้านในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากผลของทรัพยากรประมงลดลง ผ่านการร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ที่ชาวประมงได้รับความเดือดร้อน ทั้งกลุ่มชาวบ้านและผู้นำชุมชนจึงคิดที่รวมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล ตั้งแต่การวางแผนการดำเนินการ โดยการสร้างศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง ดังเช่นคำบอกเล่าของก้านันได้ให้สัมภาษณ์แก่ผู้วิจัยไว้ว่า

“...ในฐานะที่เป็นกำนัน เราต้องรวบรวมสมาชิกในการจัดการสร้าง ศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งจากสมาชิกในหมู่บ้านที่มีความสนใจเข้าร่วม โดยไม่มีค่าสมาชิกแต่หุ้นจะคิดจากการที่แต่ละคนเข้ามาลงแรง ในการก่อสร้างศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง ...”

(อิคริส, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า การรวบรวมสมาชิกในหมู่บ้านนั้น ผู้นำชุมชนมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้ชาวบ้านในชุมชนได้รวมตัวกัน เพื่อจัดการทรัพยากรของชุมชน ผ่านการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ซึ่งการรวมตัวของชาวบ้านนั้น ได้รับการร่วมมือจากองค์กรภาคีเครือข่ายต่างๆ ประกอบด้วย ส.ส.ท. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สถาบันอิสรา ศูนย์เฝ้าระวัง สถานการณ์ภาคใต้และเครือข่ายภาคประชาสังคมต่างๆ ในท้องถิ่นที่ต่างเข้ามาช่วยสนับสนุนการทำกิจกรรมของชุมชน ให้การช่วยเหลือทั้งด้านการเงิน วัสดุอุปกรณ์ และแนวทางการจัดการอย่างเป็นระบบให้กับชาวบ้านบวกันเคย

ภาพประกอบ 20 ธนาคารกึ่งของชุมชนบวกันเคย

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

ธนาคารกึ่งของชุมชนบวกันเคยจึงเกิดขึ้น โดยมีรูปแบบการจัดการโดยชุมชน ผ่านการรวมกลุ่มของชาวบ้านและจัดทำเป็นโครงการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบวกันเคย เพื่อรับฝากเลี้ยงและอนุบาลลูกกึ่งให้ขนาดตามที่ต้องการ ซึ่งการรวมกลุ่มของชาวบ้านบวกันเคย ภายใต้การนำของผู้ใหญ่บ้าน โดยการรวบรวมสมาชิกภายในชุมชนบวกันเคย เพื่อหาแนวทางจัดการทรัพยากรของ

ชุมชน ซึ่งแบ่งงานตาม โครงสร้างและจัดแผนผังการทำงานอย่างชัดเจน ตั้งแต่ประธาน คณะกรรมการกลุ่ม รองประธานคณะกรรมการกลุ่ม คณะทำงาน ประชาสัมพันธ์ และจัดการฟาร์ม

“...เราแบ่งหน้าที่ เพื่อให้เห็น โครงสร้างการทำงานในธนาคารกึ่ง มี ประธาน รองประธาน มีคณะทำงาน อีกทั้งมีกลุ่มที่แบ่งหน้าที่การทำงาน มีกลุ่มรีสตอร์ชุมชน กลุ่มแม่บ้านร้านค้าชุมชน ศูนย์เรียนรู้ ระบบนิเวศชายฝั่ง และกลุ่มเยาวชน ให้เห็นแผนการทำงาน ...”

(อิติริส, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

จากคำกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนได้แบ่งโครงสร้างการทำงานที่มีความชัดเจน และหน้าที่ความรับผิดชอบในการทำงาน ซึ่งในส่วนของธนาคารกึ่งมีแนวทางเพื่อการใช้ประโยชน์ สัตว์น้ำที่มีความเหมาะสม โดยต้องการละเว้นการจับสัตว์น้ำขนาดเล็ก และเพื่อขยายพันธุ์เพิ่ม จำนวน ซึ่งธนาคารกึ่งนั้นก็เช่นเดียวกัน โดยการปล่อยกุ้งไว้ในฟาร์ม ดังนั้น แนวทางที่เป็นไปได้ คือ การซื้อคืนกุ้งที่มีไข่ เพื่อนำไปปล่อยกลับคืนสู่ธรรมชาติ โดยการรับซื้อโดยตรงจากชาวบ้าน ชาวประมง โดยแนวทางในการจัดการ การจำกัดขนาดและชนิดของเครื่องมือประมง การจำกัด ขนาดและน้ำหนักของสัตว์น้ำ และการจำกัดเขตการทำประมง นอกจากนี้แนวทางการพัฒนา ธนาคารกึ่งก็เป็นแนวทางหนึ่งของการจัดการในเชิงอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากรกึ่งดีตกแต่อย่าง ยั่งยืนต่อไป

กลุ่มเยาวชนย่ำอูดังลิบกับธนาคารกึ่ง

จากการก่อสร้างสร้างเครือข่ายของชาวบ้านผ่านการมีวัฒนธรรมเดียวกัน นำไปสู่ การรวมกลุ่มของชาวบ้านเป็นธนาคารกึ่ง เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการจัดการโดย ชุมชนผ่านกิจกรรมธนาคารกึ่ง เป็นการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านบากันเคย ซึ่งสิ่งที่จะให้การ ปลุกฝังให้รักษาทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง คือ การปลุกฝังให้กับกลุ่มเยาวชนใน ชุมชนบากันเคย ที่จะเป็นกำลังสำคัญในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติได้ในอนาคต

กลุ่มเยาวชนในบ้านบากันเคยนั้น จึงเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญ ในการจัดการ ทรัพยากรของชุมชน ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากพ่อ แม่ ซึ่งเด็กๆสามารถเห็นภูมิปัญญาต่างๆ จากการปฏิบัติของพ่อ แม่และพี่ชายของตน

“...ผมเห็น พ่อ แม่ ทำประมงตั้งแต่ผมเล็ก ๆ พ่อทำอาชีพประมงออกหาปลา เอาไปขายตลาด ผมเห็นพ่อต้องทำอะไรบ้าง บางครั้งก็ตามพ่อออกไปหาปลาด้วยครับ ...”

(ชันวา, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

จากคำบอกเล่าดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า จุดเริ่มต้นของการได้รับการปลูกฝังในเรื่องของภูมิปัญญานั้น เด็กๆ ได้แนวทางปฏิบัติที่สำคัญจากบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับเด็ก ๆ มากที่สุด คือ พ่อ แม่ ที่มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดภูมิปัญญาต่างให้กับเด็ก

การย่ำกั๋งของกลุ่มเยาวชนบ้านบากันเคยจึงเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในกลุ่มเด็กในหมู่บ้าน การย่ำกั๋งเป็นกิจกรรมการทำประมงของกลุ่มเยาวชน เป็นการจับกั๋งโดยไม่ต้องอาศัยเครื่องมือใดๆ นอกจากประสบการณ์ในการค้นหาที่กั๋งอาศัยและย่ำให้กั๋งออกมาจากรูที่อาศัย ซึ่งจะทำในช่วงน้ำลง เวลาที่กลุ่มเด็กๆ มักจะมาย่ำกั๋งกัน เป็นเวลาหลังเลิกเรียน หรือในช่วงปิดเทอม ซึ่งการหารายได้และเป็นการช่วยพ่อ แม่ทำงานอีกด้วย อีกทั้งทำให้มีรายได้ เพื่อช่วยเหลือครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วยเช่นกัน

“... ผมจะมาหากั๋ง แถวนี่ (หลังบ้าน) ครับ หาแถวบ้านแหละดีครับ ไม่ต้องไปไกล พ่อ แม่ต้องเป็นห่วง อีกอย่างถ้าไปไกล ๆ มันเปลี่ยวน่ากลัวด้วยครับ...”

(น๊ะ, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

“... ใครจะไปย่ำกั๋งมาได้ ไปได้ 2 เวลา เช้า เย็น เป็นช่วงที่น้ำลดลงมากจะเห็นหาดโคลน พวกผมส่วนใหญ่ก็จะมากันตอนเย็น หลังเลิกเรียน ชวนเพื่อน ๆ มาเล่นน้ำกันบ้างย่ำกั๋งบ้าง แต่เพื่อนบางคนก็มาทั้งเช้าและเย็น ผมไม่มาตอนเช้าหรอกครับ หน้าว หน้าว ...”

(ติน, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

“... เวลา ย่ำกั๋ง ทำไม่ได้กันทุกครั้ง เหมือนเพื่อนผมตัวเล็ก ๆ ผมจะย่ำได้ดีกว่าเพื่อนอีกคนที่ตัวอ้วนเหมือนคนอ้วน เวลาเหยียบโคลนจะจมเร็ว ถ้าขาสั้น ๆ ก็ไม่ได้ย่ำอีกครับ...”

(วา, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

จากคำบอกเล่าของเด็ก ๆ สะท้อนให้เห็นว่า กิจกรรมการย่ำกั๊นั้น เกิดขึ้นมาจากการได้เห็นพฤติกรรมของพ่อ แม่ของตน โดยเด็กๆ จะใช้เวลาหลังจากเลิกเรียนและปิดเทอมออกมา ย่ำกั๊ เด็กๆ ส่วนใหญ่จะเลือกพื้นที่ใกล้ ๆ บ้าน เพื่อไม่ให้พ่อ แม่เป็นห่วง ซึ่งเวลาที่ออกมาย่ำกั๊ได้ นั้น สามารถย่ำได้ทั้งตอนเช้าและตอนเย็น เพราะเป็นช่วงเวลาที่น้ำลด สามารถเห็นโคลนได้ อีกทั้งขนาดลำตัว และส่วนสูงมีส่วนสำคัญในการย่ำกั๊ด้วย เพราะถ้าเป็นเด็กตัวใหญ่การย่ำกั๊จะทำให้ยาก เช่นเดียวกับคนตัวเล็กขาสั้นก็จะทำได้ยากด้วย

การย่ำกั๊ของเด็กๆ จึงเป็นเรื่องมีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่เด็กๆ ที่ได้รับการปลูกฝังจากพ่อ แม่ และรุ่นพี่ ผู้หลักผู้ใหญ่ของชุมชน โดยการถ่ายทอดผ่านการบอกกล่าวให้เด็กๆ ได้รับรู้ถึงสิ่งที่ควรปฏิบัติในการย่ำกั๊ ทั้งในเรื่องของการเข้าใจในธรรมชาติ น้ำขึ้น น้ำลง ช่วงเวลาที่เด็กๆ สามารถจับกั๊ได้

การมีส่วนร่วมของกลุ่มเยาวชนในชุมชนบวกันเคยเป็นการผลักดันของผู้ใหญ่ในชุมชนที่เข้าผลักดันให้เด็กๆ ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ดังคำบอกเล่าของกำนันที่ว่า

“... เด็กนี่แหละสำคัญเราต้องทำให้เค้า (เด็ก) ได้เห็นว่า ถ้าเค้า (เด็ก) เห็นจะเป็นการปลูกฝังไปในตัวกิจกรรมในบ้านเราก็เหมือนกันต้องให้เด็กได้เข้ามาร่วมกิจกรรม มาช่วยประดิษฐ์เครื่องมือหาปลา อะไรก็ได้ที่เค้า (เด็ก) ทำได้ ให้เค้า (เด็ก) มาช่วยหยิบนุ่น หยิบนี้ก็ได้...”

(อิทธิส, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

จากคำบอกเล่าที่สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับเด็กๆ ในชุมชนการมองเห็นว่า เด็กนั้นจะเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้มีการรักษาทรัพยากรอย่างต่อเนื่องผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันกับชุมชน ช่วยงานผู้หลักผู้ใหญ่ของชุมชน ดังนั้น เด็กย่ำกั๊ จึงเป็นฟันเฟืองสำคัญเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการเริ่มปลูกฝังเรื่องราวต่างๆ ภูมิปัญญาให้กับเด็กๆ ผ่านการสร้างเรียนรู้จนสามารถขับเคลื่อนไปพร้อมกับผู้ใหญ่ได้

ขณะเดียวกัน เป้าหมายหลักของธนาคารกั๊กลุ่มบวกันเคยนั้น คือ ต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมต่อการเปิดธนาคารกั๊ โดยการหากั๊มาปล่อยในธนาคารกั๊ให้ได้เป็นจำนวนมากๆ ซึ่งเด็กย่ำกั๊มีส่วนสำคัญมากในการหากั๊มาปล่อยในธนาคารกั๊ ทำให้เป็นอนุรักษ์และเพื่อการขยายพันธุ์กั๊ด้วย ผลที่ได้ทำให้ชุมชน ได้มีรายได้จากการจำหน่ายกั๊และส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติที่นั้นเกิดความอุดมสมบูรณ์ด้วย

ธนาคารกิ่งผู้การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

จากการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่องส่งผลทำให้เกิดจุดเด่นในด้านการดูแลรักษาทรัพยากร ทำให้ชาวบ้านบากันเคยประสบความสำเร็จในด้านการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ทำให้มีหลายหน่วยงานเข้ามาศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านบากันเคย เพื่อเข้ามาดูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเพื่อศึกษาเรียนรู้วิธีการจัดการของชาวบ้านในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านกิจกรรมของชุมชนคือศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกิ่ง ซึ่งจุดนี้สามารถนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของชุมชน

ภาพประกอบ 21 ป้ายยินดีต้อนรับของชุมชนบากันเคย

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

เมื่อชุมชนบากันเคย ประสบความสำเร็จในวิธีการจัดการทรัพยากร ทำให้ชุมชนเกิดแนวคิดในการจัดการพื้นที่ของชุมชนเป็น โฮมสเตย์ เพราะเนื่องจากเมื่อมีบุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาที่ศูนย์เรียนรู้ธนาคารกิ่ง จึงมีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดหาที่พักให้กับคณะดูงานที่เข้ามาดูงาน โดยแบ่งพื้นที่ชายฝั่งของชุมชนสร้างเป็นบ้านพักหลังเล็กๆ จัดหาที่นอน หมอน ผ้าห่มไว้ เพื่อไว้สำหรับผู้ที่เข้ามาหาความรู้และข้อมูลต่างๆของชุมชน ซึ่งมีอาหารสำหรับบริการด้วย ซึ่งเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“... โสมสเตย์ที่นี่ ทำในลักษณะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้การจัดการทรัพยากรของชุมชน ทางเรา (ชุมชน) มีเรือให้บริการด้วย สำหรับชมทัศนียภาพชายฝั่งทะเล อัตราค่าไม่บริการไม่แพง เป็นกันเอง อาหารเรามีให้บริการด้วย เรามีร้านค้าสำหรับบริการ มันเป็นการกระจายรายได้ในชุมชน ให้ได้มีรายได้เลี้ยงครอบครัว...”

(สุนัน, สัมภาษณ์วันที่ 20 ตุลาคม 2554)

จากคำบอกเล่าดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นการกระจายรายได้ได้เกิดขึ้นภายในชุมชนผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การแบ่งสรรให้เพื่อนบ้านในชุมชนได้มีอาชีพ เช่น ร้านอาหาร อีกทั้งพนักงานขับเรือ เพื่อเที่ยวชม ป่าชายเลน การล่ากุ้งและทัศนียภาพโดยรวม ซึ่งรายได้ที่ได้จากโสมสเตย์ การขับเรือเที่ยวชม ส่วนหนึ่งหักไว้เป็นกองกลางสำหรับพัฒนาด้านต่างๆต่อไป และอีกส่วนเป็นรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชน

ภาพประกอบ 22 โสมสเตย์ชุมชน
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

ลักษณะการจัดการโฮมสเตย์นั้น ชาวบ้านได้แบ่งโครงสร้างการทำงานไว้อย่างชัดเจน ซึ่งประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ ประธานงาน และสถานที่ แต่ละมีหน้าที่แตกต่างกันออกไป ด้านการจัดการเรื่องการเก็บรายได้ การทำบัญชี ตลอดจนจัดที่พัก ที่นอน และอาหารให้กับคณะที่เข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งมีแนวคิดหลักคือ ความสะอาดของที่พักและความมีน้ำใจไมตรี ต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านเอง ก็เห็นว่าผู้มาเยือนที่เข้ามาเรียนรู้และสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชนต้องได้รับสิ่งที่ดีกลับไปด้วย

“...เค้า (ผู้มาเยือน) มาเราก็ต้อนรับอย่างได้อยู่แล้วหาข้าว หาปลา หาที่พักให้เค้า (ผู้มาเยือน) ให้เรียบร้อย ชุมชนไม่ได้หวังอะไรมาหรอกนะ ไม่ใช่ธุรกิจที่ต้องหวังกำไร เหมือนที่เราอยู่ยังไง คนที่มาที่อยู่อย่างนั้นด้วย ให้ผู้ที่มาที่ไม่เคยได้สัมผัสกับวิถีชีวิตชนบทได้เห็น ได้เรียนรู้ ได้ศึกษา...”

(มะ, สัมภาษณ์วันที่ 15 มีนาคม 2555)

จากคำกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ภายใต้การจัดการพื้นที่ของชุมชนเป็นโฮมสเตย์นั้น ชุมชนได้คำนึงถึงการได้ถ่ายทอดวิถีชีวิตแบบชนบทให้เห็นด้วย ทั้งในด้านความเป็นอยู่ ที่อยู่อาศัย และอาหารซึ่งผู้ที่มาเยือนจะได้ชิมอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่น อาหารทะเลสดๆที่ชาวบ้านหาได้จากทะเลหลังบ้านนั่นเอง นอกเหนือจากสิ่งๆที่ผู้มาเยือนจะได้สัมผัสการจัดการทรัพยากรเพียงอย่างเดียว อีกทั้งชาวบ้านมีความเชื่อว่า ชุมชนบางคนเคยเป็นอย่างไร ผู้มาเยือนจะได้รับรู้เช่นเดียวกัน

การจัดการโฮมสเตย์ เมื่อเข้ามาเยี่ยมเยือนนั้น ผู้เข้ามาพักต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับด้วย ซึ่งกฎระเบียบข้อบังคับจะแสดงให้เห็นได้ชัดเจน ดังภาพ

ภาพประกอบ 23 ป้ายแสดงกฎระเบียบของรีสอร์ทชุมชนบากันเคย
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2555

การแสดงป้ายกฎระเบียบข้อบังคับนั้น เพื่อประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน ซึ่งกฎระเบียบมีดังนี้ ห้ามเล่นการพนันทุกชนิดในรีสอร์ท ห้ามนำของมีนเมาทุกชนิดเข้ามาในบริเวณรีสอร์ท ห้ามคู่หญิงชายที่ไม่ใช่สามีภรรยาเปิดห้องพักร่วมกัน และแต่งกายสุภาพมิดชิดตามความเหมาะสมเพื่อการโฟกัสในวิถีชุมชน ซึ่งการแสดงแผ่นป้ายไว้นั้น เพื่อให้ปฏิบัติโดยทั่วกัน ซึ่งแผ่นป้ายที่ปรากฏนั้นเป็นการแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนบากันเคยด้วย

จุดประกายพลังจิตสำนึกรักษ์ทรัพยากร

“... เราต้องรักษาทรัพยากรไว้ให้ลูก ให้หลาน ถ้าเราไม่ดูแล ไม่รักษา
ลูกหลานเราก็จะไม่มีอะไรกิน ...”

(อิทธิส, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤษภาคม 2555)

จากคำบอกเล่าดังกล่าวนี้ การทำให้ชาวบ้านได้เกิดความตระหนักรู้เกิดการตื่นตัว เกิดความรู้สึกรู้สึกคิดและความปรารถนาที่ต้องการเข้าไปแก้วิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยการคำนึงถึงส่วนรวมและคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกันด้วย เพราะมองเห็นประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่ เพื่อให้ได้มีกิน มีใช้ในอนาคต

ภายใต้เครือข่ายการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นการมองอนาคตร่วมกันรับรู้และเข้าใจในทิศทางเป้าหมายที่จะไปด้วยกันมีการติดต่อสื่อสารกันมีความเอื้ออาทรต่อกันและมีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติรวมทั้งมีการจัดการในระดับกลุ่มนำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรทุกภาคส่วนในลักษณะของการเป็นภาคีซึ่งก็คือการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐหรือราชการภาคธุรกิจภาคการเมืองสื่อมวลชนและประชาชนเพื่อการแก้ปัญหาหรือกระทำทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความสมานฉันท์เอื้ออาทรต่อกันภายในชุมชนโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายตลอดจนทำให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถรักษาทรัพยากรที่อยู่ในชุมชนไว้ได้ อีกทั้งทำให้ชาวบ้านได้มีรายได้อีกด้วย

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบ้านบากันเคยนั้น ภายในชุมชนมีกลุ่มบากันเคยได้แบ่งกลุ่มเพื่อทำกิจกรรม ทั้งด้าน ประมงอาสาที่คอยตรวจตราการทำลายทรัพยากรทางทะเลด้านสนับสนุนอาชีพ ด้านการพัฒนาชุมชน ประสานความร่วมมือกับภาคีทั้งภาครัฐและเอกชน จนทำให้บ้านบากันเคยจากที่เป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ ชายขอบการพัฒนาของนโยบายรัฐ กลายเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป มีการเข้ามาขององค์กรต่างๆ การเข้ามาของการท่องเที่ยว ผู้คนมากขึ้นหลายตา ซึ่งการเข้ามาของคนหรือองค์กรจากภายนอกแม้จะเข้ามาเพื่อความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนหรือเพื่อการท่องเที่ยว แต่ชุมชนเองก็ต้องมีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งพอที่จะรับและเลือกเอาสิ่งที่ดีเข้ามา เพื่อไม่กระทบต่อฐานวัฒนธรรม ทรัพยากร วิถีชีวิต ที่งดงามและอุดมสมบูรณ์ดังที่มีอยู่แล้วของชุมชนบากันเคย

สรุปได้ว่า จากการประสบปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติทำให้คนในชุมชนแก้ปัญหาปากท้องของตนเองโดยการรวมกลุ่มมีการต่อสู้ต่อรองระหว่างชุมชนกับทรัพยากร ได้มีประจักษ์ร่วมกันว่า ชุมชนควรกำหนดให้บริเวณตลอดแนวชายฝั่งหน้าหมู่บ้านบากันเคย เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้สัตว์น้ำได้มีพื้นที่ในการขยายพันธุ์ และให้มีการประชาสัมพันธ์เรื่องแนวเขตทั้งภายในและภายนอกชุมชน ปล่องพันธุ์สัตว์น้ำในแนวเขตอนุรักษ์เพื่อเพิ่มพันธุ์สัตว์น้ำ และควรที่จะมีชุดเฝ้าระวังแนวเขต และมีทีมเก็บจัดข้อมูลการเปลี่ยนแปลงหรือตัวชี้วัดหลังการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์เมื่อครบรอบ 4 เดือน และเปิดให้ทำการประมงในบริเวณแนวเขตอนุรักษ์เป็นเวลา 1 เดือน แล้วค่อยประกาศปิดและให้ดำเนินการแบบนี้อย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนดำเนินการเองเท่าที่มีกำลังความสามารถ แล้วค่อยประสานภาคีความร่วมมือให้เข้ามาช่วยเหลือหนุนเสริมเมื่อคราวจำเป็นจริงๆ โดยเบื้องต้นได้ขอการสนับสนุนงบประมาณจาก อบต. ตำบลตันหยงโป ส่วนการต่อสู้ต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐศูนย์บริหารจัดการประมงและเครื่องมือการทำประมงทะเลฝั่งอันดามัน ได้ดำเนินการอนุรักษ์สัตว์น้ำโดยการควบคุม กำกับ ดูแล บริหารจัดการด้านการประมง ที่เป็นฝ่ายรัฐได้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ ตรวจตราปราบปรามจับกุมผู้ลักลอบใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย เช่น เครื่องมืออวนรุนโดยทางชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

ทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนและได้ร่วมมือกับหน่วยงานของกรมประมง ในการสอดส่องดูแล ฝ้าระวัง ให้การใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายและที่ผ่านมาจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับสมาคมชาวประมง รวมเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านให้ความร่วมมือในการช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ ส่งผลให้ที่จับสัตว์น้ำได้ฟื้นคืนสภาพ ส่วนอีกกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นเครือข่ายทางสังคมที่มีกิจกรรมในพื้นที่อุตังลีป็น(พื้นที่กึ่ง) ผ่านการรวมตัวเป็นธนาคารกึ่ง ซึ่งเยาวชนกึ่งเป็นบันได ที่ช่วยจุดประกาย ต่อเติมความฝันให้กับชุมชน จนเกิดเป็นความร่วมมือกันภายในชุมชนในภาคประชาชน รวมถึงการช่วยเหลือจากภาครัฐและภาคเอกชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาาร่วมกันก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งเพื่อนำกึ่งที่เยาวชนกึ่งและจากพ่อแม่เยาวชนที่ทำการประมงเมื่อกึ่งมาได้และน้ำหนักตัวไม่ได้ขนาดตามต้องการของตลาดมารับเลี้ยงในธนาคารกึ่ง จนกระทั่งตัวกึ่งโตและขาย ธนาคารก็จะคืนผลกำไรให้กับผู้ที่นำมาฝาก ส่งผลให้ครอบครัวเยาวชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

เป้าหมายหลักของธนาคารกึ่ง นอกจากเป็นที่ฝากกึ่งแล้ว ที่นี้ได้รวบรวมวิถีความเป็นบักันเคย การรวมกลุ่มที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการรู้จักการอนุรักษ์ทรัพยากรภายในชุมชน ซึ่งเยาวชนจะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตที่จะเป็นตัวอย่างลูกหลานต่อไป ในการปลูกจิตสำนึก ปลูกฝังภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการเรียนรู้ไปกับผู้ใหญ่ในวันนี้เพื่อเป็นรากฐานอนาคตในวันข้างหน้า จนทำให้บักันเคยเป็นจุดเด่นชุมชนพัฒนาตัวอย่างที่ทำให้ผู้คนหลังไหลเข้ามาในพื้นที่ ในการศึกษาดูงานวิถีชีวิตชุมชนบ้านพักโฮมสเตย์กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้ชุมชนสร้างรายได้อีกทางในการพัฒนาชุมชนต่อไป

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องอู๊ดงลิป็นมหัศจรรย์ใต้โคลนตม : พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนบ้านกันเคยมีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของเยาวชนผ่านพื้นที่อู๊ดงลิป็นและเพื่อศึกษาปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของธนาคารกึ่งของชุมชนบ้านกันเคย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรม ในเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจและรับรู้ความรู้สึก ในการร่วมกันทำกิจกรรม นอกจากนี้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมธนาคารกึ่งแล้ว ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมศึกษาจากการสังเกตสภาพภูมิทัศน์สังเกตจากกลุ่มเยาวชนที่ย่ออู๊ดงลิป็นกับผู้ใช้ข้อมูลหลักและผู้ให้ข้อมูลรองทั้งหมด 22 คน ได้แก่ เยาวชน ย่ออู๊ดงลิป็น ผู้นำชุมชน กรรมการศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งและสำนักงานฟื้นฟูเกษตรกร จังหวัดสตูล โดยผู้ให้ข้อมูลหลักจะเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องในการสร้างเครือข่ายทางสังคมศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง ประชาชนทั่วไป ในชุมชนบ้านกันเคย ซึ่งใช้แนวคิดปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่าย เป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยนำข้อมูลมาจำแนกหมวดหมู่ ถอดรหัส และตีความ มีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าผลการวิจัยพบว่า

ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของเยาวชน ผ่านพื้นที่อู๊ดงลิป็นซึ่งชุมชนบ้านกันเคย ณ พื้นที่นี้ที่เรียกว่าอู๊ดงลิป็น ชื่อนี้มาจากการประกอบอาชีพการทำประมงในรูปแบบฉบับของกลุ่มเยาวชนย่ออู๊ดงลิป็น (ย่อกึ่ง) ที่มีการปฏิบัติการประจำวันมีการต่อสู้ ต่อรองในเส้นทางทำมาหากินที่เกิดขึ้น นอกเหนือจากการออกทำประมงนอกทะเล ในแบบฉบับของผู้ใหญ่พื้นที่อู๊ดงลิป็น หรือพื้นที่ปฏิบัติการประจำวันในการย่ำกึ่งของเยาวชน มีลักษณะเป็นหาดเลนโคลนซึ่งอยู่หน้าหมู่บ้านกันเคยอยู่ริมชายขอบทะเลเป็นแนวยาวที่มีป่าชายเลนลึกลงไปเป็นโคลนความกว้างของหาด โคลนนี้ก็มีประมาณ 2 กิโลเมตรเป็นที่อยู่อาศัยของกึ่งตักแตน อู๊ดงลิป็นตามที่ชาวบ้านเรียกเป็นภาษามลายูแต่ถ้าเรียกกันทั่วไปก็คือ กึ่งตักแตนซึ่งความเป็นมาของภูมิปัญญาชาวบ้านในการจับกึ่งนั้นเริ่มต้นจากการที่ชาวบ้าน ได้นำเครื่องดักปลาไปจับปลาทะเล โรง แต่สิ่งที่จับได้นั้น ไม่ใช่ปลาทะเลโรงกลับกลายเป็นกึ่งตักแตนแทน และนี่ก็เป็นจุดเรียนรู้แรกที่กึ่งตักแตนอาศัยอยู่ในโคลนซึ่งกลุ่มแรกที่ค้นพบวิธีการย่ำกึ่งก็ไม่ได้เกิดจากบ้านกันเคยแต่กลับรู้จักภูมิปัญญาในการย่ำกึ่งที่ชาวบ้านจากอำเภอสาคร ตำบลท่าแพร เยาวชนบ้านกันเคยได้เรียนรู้มาจากชาวประมงที่เข้ามาทำมาหา

กิน ในแถบนี้ซึ่งเป็นเครือญาติห่างๆของเขาวชนนั่นเอง ได้มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เนื่องจากในปัจจุบันสถานการณ์ทรัพยากรทางทะเล มีการจับสัตว์น้ำมากเกินไป (over use) อีกทั้งใช้เครื่องจับสัตว์น้ำที่ผิดกฎหมาย จนทำให้ทรัพยากรทางทะเลลดลงอย่างน่าเป็นห่วง จึงทำให้ชาวบ้านบากันเคยซึ่งเป็นพ่อแม่ของเขาวชนในหมู่บ้านเกิดการต่อสู้ ต่อรอง กับทรัพยากรประมงที่ลดลง พ่อต้องหาปลาไปในระยะไกลขึ้นกว่าเดิม ส่วนแม่บ้านนอกจากช่วยสามี ก็ต้องเจียดเวลาไปรับจ้างเพิ่มเติม ส่วนลูกที่เป็นเขาวชนก็ต้องช่วยเหลือพ่อแม่ออกมาบ้าง จึงทำให้เขาวชนมีการต่อสู้ ต่อรอง กับการล่า เพราะไม่ใช่แค่ออกไปแค่อย่างบน โคลนแล้วก็ได้ทั้งเด็กและเขาวชนจำเป็นต้องมีวิชาภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดจากพ่อแม่ที่ชายของตนเองหรือบ้านใกล้เรือนเคียงเพื่อสังเกตรู้กักรู หนรุเข้า หนรุออก เริ่มต้นอย่างไร ย่ออย่างไรถึงจะได้กักรู ซึ่งนั่นก็เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดโดยวิธีการให้ปฏิบัติและบอกเล่าให้ทำสืบต่อกันมานอกจากความรู้ภูมิปัญญาแล้วเขาวชนล่ากักรูต้องต่อสู้ต่อรองทางด้านสรีระ ความสูงใหญ่ ตัวเล็ก หรือแม่กระทั่งน้ำหนักตัวก็เป็นตัวชี้วัดประสิทธิภาพในการล่ากักรูทั้งสิ้น พื้นที่ที่มีส่วนเพราะพื้นที่ที่ใช้ล่ากักรูนั้นต้องเป็นหาดเลนโคลนเท่านั้น

ส่วนระยะเวลาในการล่ากักรูต้องเป็นเวลาในช่วงน้ำลด โดยเฉพาะในช่วงน้ำใหญ่สุด (14ค่า-2ค่า) จะเป็นเวลาที่เหมาะแก่การล่ากักรูเพราะจะมีพื้นที่น้ำแห้งที่มองเห็นหาดโคลนเป็นบริเวณกว้างก่อนตะวันลับขอบฟ้ากับยามรุ่งก่อนฟ้าสว่าง โดยมีอุปกรณ์เพียงถังพลาสติก 1 ใบเท่านั้น ซึ่งเขาวชนจะทำเวลาหลังเลิกเรียน หรือบางคนก็จะทำในช่วงปิดเทอม ซึ่งเป็นการหารายได้ช่วยเหลือครอบครัวอีกทาง ซึ่งรายได้จะมากหรือน้อยของเขาวชนล่ากักรูนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของกักรูที่จับได้ เพราะถ้าขนาดใหญ่กักรูจะขายได้ในราคาที่สูงกิโลกรัมละ 600-800 บาท แต่ถ้าหามาได้ตัวเล็ก กักรูจะขายได้แค่กิโลกรัมละ 30 บาท ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่ผู้ใหญ่ได้มีมติร่วมกันว่าให้ทางกลุ่มเขาวชนที่มีการสร้างเครือข่ายเขาวชนล่ากักรูนี้ มาเป็นจุดขายให้กับชุมชนบากันเคย โดยร่วมกันหาวิธีแก้ปัญหา โดยจัดสร้างกลุ่มธนาคารกักรูในชุมชนขึ้นมาเพื่อรองรับ กักรูที่เขาวชนหามาได้ที่ไม่ได้ขนาดตามความต้องการของตลาดมารับเลี้ยง เพื่อช่วยในการเพิ่มรายได้ หลังจากทีธนาคารกักรูเลี้ยงจนโต จนสามารถนำไปขายได้เงิน จึงมีการแบ่งผลกำไรให้กับสมาชิกที่มาฝากกักรูซึ่งไม่เฉพาะเครือข่ายเขาวชนล่ากักรูเท่านั้นที่เข้าร่วม โครงการสำหรับพ่อแม่ เขาวชนและบุคคลในหมู่บ้านที่ทำประมง เมื่อหาแล้วไม่ได้ขนาดก็สามารถฝากกักรูได้เช่นเดียวกัน จึงนับได้ว่าเครือข่ายเขาวชนล่ากักรูเป็นจุดเล็กๆที่เชื่อมโยงไปสู่การสร้างกลุ่มธนาคารกักรูขึ้นมาซึ่งนอกจากจะเป็นธนาคารกักรูแล้วยังเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่แสดงตัวตนความเป็นบากันเคยอีกด้วย สำหรับพื้นที่อุ้งลิ้นระบบกรรมสิทธิ์ ไม่มีผู้ใดถือครองได้แต่ที่นี่เป็นกรรมสิทธิ์ที่ทุกคนถือครองร่วมกันเป็นพื้นที่สาธารณะสมบัติที่ทุกคนในชุมชนสามารถมาใช้ได้แม้แต่คนภายนอกก็สามารถมาหาได้ในอดีต แต่ในปัจจุบันเมื่อทรัพยากร

ลดลงจึงทำให้ชาวบ้านออกกฎ กติกาในการใช้พื้นที่ใหม่ เพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชนแต่กฎหมายก็ไม่ได้รับรองอะไรอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมแต่คนในชุมชน นำกฎจารีตประเพณีมาใช้และเป็นที่รู้จักในกลุ่มคนนอกหมู่บ้านและกลุ่มคนภายในชุมชนเองว่ามีการตกลงในการเข้ามาใช้ทรัพยากรสาธารณะนี้อย่างไร เมื่อใช้แล้วก็ต้องร่วมกันดูแลรักษาและสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนต่อไป

เครือข่ายทางสังคมในพื้นที่อู๋คังลีปิ่นผ่านธนาคารกึ่ง จากการประสบปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้คนในชุมชนแก้ปัญหาปากท้องของตนเองโดยการรวมกลุ่มมีการต่อสู้ต่อรองระหว่างชุมชนกับทรัพยากร ได้มีประชาสัมพันธร่วมกันว่า ชุมชนควรกำหนดให้บริเวณตลอดแนวชายฝั่งหน้าหมู่บ้านบากันเคย เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้สัตว์น้ำได้มีพื้นที่ในการขยายพันธุ์ และให้มีการประชาสัมพันธ์เรื่องแนวเขตทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ปลดปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำในแนวเขตอนุรักษ์เพื่อเพิ่มพันธุ์สัตว์น้ำ และควรที่จะมีชุดเฝ้าระวังแนวเขต และมีทีมจัดเก็บข้อมูลการเปลี่ยนแปลง หรือตัวชี้วัด หลังการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์เมื่อครบรอบ 4 เดือน และเปิดให้ทำการประมงในบริเวณแนวเขตอนุรักษ์เป็นเวลา 1 เดือน แล้วค่อยประกาศปิดและให้ดำเนินการแบบนี้อย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนดำเนินการเองเท่าที่มีกำลังความสามารถ แล้วค่อยประสานภาคีความร่วมมือให้เข้ามาช่วยเหลือหนุนเสริมเมื่อคราวจำเป็นจริงๆ โดยเบื้องต้นได้ขอการสนับสนุนงบประมาณจาก อบต. ตำบลตันหยงโป

ส่วนการต่อสู้ ต่อรอง ระหว่างชุมชนกับรัฐ ศูนย์บริหารจัดการประมงและเครื่องมือการทำประมงทะเลฝั่งอันดามัน ได้ดำเนินการอนุรักษ์สัตว์น้ำโดยการควบคุม กำกับ ดูแลบริหารจัดการด้านการประมง ที่เป็นฝ่ายรัฐได้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ ตรวจสอบปราบปรามจับกุมผู้ลักลอบใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย เช่น เครื่องมืออวนรุน โดยทางชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนและได้ร่วมมือกับหน่วยงานของกรมประมง ในการสอดส่องดูแล เฝ้าระวัง ให้การใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายและที่ผ่านมาจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับสมาคมชาวประมง รวมเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านให้ความร่วมมือในการช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ ส่งผลให้ที่จับสัตว์น้ำได้พื้นที่คืนสภาพส่วนอีกกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นเครือข่ายทางสังคมที่มีกิจกรรมในพื้นที่อู๋คังลีปิ่น(พื้นที่กึ่ง) ผ่านการรวมตัวเป็นธนาคารกึ่ง ซึ่งเยาวชนอู๋คังลีปิ่นเป็นบันไดที่ช่วยจุดประกาย ต่อเติมความฝันให้กับชุมชน จนเกิดเป็นความร่วมมือกันภายในชุมชนในภาคประชาชน รวมถึงการช่วยเหลือจากภาครัฐ และภาคเอกชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาาร่วมกันก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง เพื่อนำกึ่งที่เยาวชนอู๋คังลีปิ่นและจากพ่อแม่เยาวชนที่ทำการประมงเมื่อหากังมาได้และน้ำหนักรักไม่ได้ขนาดตาม

ต้องการของตลาดมารับเลี้ยงในธนาคารกึ่ง จนกระทั่งตัวกึ่งโตและขาย ธนาคารก็จะคืนผลกำไรให้กับผู้ที่นำมาฝาก ส่งผลให้ครอบครัวเยาวชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

เป้าหมายหลักของธนาคารกึ่ง นอกจากเป็นที่ฝากกึ่งแล้ว ที่นี้ได้รวบรวมวิถีความเป็นบาคันเคย การรวมกลุ่มที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการรู้จักการอนุรักษ์ทรัพยากรภายในชุมชน ซึ่งเยาวชนจะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตที่จะเป็นตัวอย่างลูกหลานต่อไป ในการปลูกจิตสำนึก ปลูกฝังภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการเรียนรู้ไปกับผู้ใหญ่ในวันนี้เพื่อเป็นรากฐานอนาคตในวันข้างหน้า จนทำให้บาคันเคยเป็นจุดเด่นชุมชนพัฒนา ตัวอย่างที่ทำให้ผู้คนหลงไหลเข้ามาในพื้นที่ ในการศึกษาดูงานวิถีชีวิตชุมชนบ้านพักโฮมสเตย์กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้ชุมชนสร้างรายได้อีกทางในการพัฒนาชุมชนต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยอภิปรายผลการวิจัยตามประเด็นที่ค้นพบดังนี้

การนำแนวคิดมาวิเคราะห์ถึงอุดงดีปิ่น มหัจจรรยได้โคลนตม : พื้นที่ปฏิบัติการ

ประจำวันและการสร้างเครือข่ายทางสังคม ของชุมชนบาคันเคย โดยใช้แนวคิดปฏิบัติการชีวิตประจำวันของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงในการดำรงชีวิตของคนชายขอบริมฝั่งทะเลกับระบบนิเวศที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็น วัฏจักรอย่างแยกไม่ออก การพึ่งพิงธรรมชาติ จนกระทั่งธรรมชาติได้สูญเสียความสมดุลจากการกอบโกยทรัพยากร ของเมื่อมีมนุษย์จนกระทั่ง เมื่อเริ่มรู้สึกตัวชุมชนจึงมีความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา การเกิดขึ้นของเครือข่ายสังคมในอดีตและปัจจุบันพัฒนามาจากความจำเป็นที่ต้องการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีมิติเวลาและพื้นที่ ชีวิตประจำวันในความหมายของ de Certeauวิเคราะห์ระหว่างความสัมพันธ์ของเยาวชนกับการเข้าถึงให้ความสำคัญของชีวิตประจำวันซึ่งเป็นการแย่งชิง และการต่อรองเนื่องจากในชีวิตประจำวัน ผู้คนต้องมีปฏิสังสรรค์ทางสังคม อาจทำให้พบเจอกับการต่อรอง แข่งขัน การที่จะเข้าใจกลไกอำนาจและการต่อรองในสภาวะใหม่ จำเป็นต้องให้ความสนใจ กับเรื่องราวในชีวิตประจำวัน

พื้นที่ที่มีปฏิบัติการประจำวันและมีการสร้างเครือข่ายทางสังคมของเยาวชนในพื้นที่อูดงดีปิ่นผ่านกระบวนการสร้างขอบเขตของสถานที่และกระบวนการสร้างความหมายของพื้นที่อูดงดีปิ่น เพื่อกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ทำเครือข่ายเยาวชนอย่างกึ่งและธนาคารกึ่งโดยมีกฎระเบียบให้คนในชุมชนสามารถใช้พื้นที่นี้ในการเข้าถึงได้ทุกคน เมื่อในอดีต แต่ปัจจุบันทรัพยากรลดลงทำให้ชุมชนมีกฎจารีตประเพณีสงวนพื้นที่ไว้ให้กับคนในชุมชนซึ่งเป็นที่รู้กันส่วนด้านกฎหมายนั้นผู้นำได้นำเสนอเรื่องเพื่อให้ทางรัฐได้ออกกฎให้พื้นที่นี้เป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชน

แนวคิดระบบกรรมสิทธิ์การจัดการทรัพยากรของชุมชนปัจจุบันทรัพยากรบางอันเคยขณะนี้ก็พบว่า ยังมีผู้ที่ทำการประมงแบบล้างผลาญในการจัดการทรัพยากรไว้ศีลธรรมบริเวณทะเลหน้าบ้านของชุมชนบางอันเคยจนก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาในการจัดการทรัพยากรที่เรียกว่า สาธารณะสมบัติ และถือว่าเป็นปัญหาที่มีความยากลำบากในการจัดการเป็นอย่างยิ่ง เพราะการจัดการทรัพยากรสาธารณะที่ผ่านมาแสดงถึงความไม่เป็นธรรม และไม่เท่าเทียม ซึ่งส่งผลให้พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยากจน เช่นเดิมเพราะโดนเอาเปรียบจากกลุ่มเรือพาณิชย์ หมาดโอกาสในการใช้ทรัพยากรของชุมชนเอลินอร์ ออสตรอม จึงได้นำเสนอแนวทางที่สาม เพื่อเป็นทางออกของปัญหาข้างต้น คือ การทำให้เกิดกรรมสิทธิ์ร่วมกันของคนที่ใช้ประโยชน์ และมีการดูแลรักษาาร่วมกัน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ ชส สันติสมบัติ (2542) ได้กล่าวว่า สิทธิชุมชนเป็นสิทธิร่วมกัน กับทรัพย์สินของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์และจากงานวิจัยของเอลินอร์ ออสตรอม ที่ร่วมกับอีเดลสตาชลาเกอร์ ซึ่งศึกษางานวิจัยในประเทศต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา พบว่าการเข้าสู่ทรัพยากรแบบเปิดเป็นสาเหตุของการใช้ทรัพยากรแบบสิ้นเกิน ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และทำลายทรัพยากร (เลิศชาย สิริชัย และคณะ 2546)เอลินอร์ ออสตรอม ยังชี้ต่อว่า การทำให้เกิดการทำให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์ร่วมกัน ในการจัดการให้ประสบความสำเร็จนั้นจะประกอบไปด้วย (1) ลักษณะของกลุ่มหรือการรวมกลุ่มต้องมีขอบเขตที่ชัดเจน (2) กติกาหรือ กฎเกณฑ์ที่จะใช้ในการควบคุมหรือกำกับการใช้ทรัพยากรสาธารณะจะต้องสอดคล้องกับความต้องการ วัฒนธรรม และเงื่อนไขในชุมชนท้องถิ่น (3)การมีส่วนร่วมของบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการกำหนดกฎกติกาดังกล่าว (4) สิทธิของชุมชนในการเปลี่ยนแปลงกฎกติกาจะต้องได้รับการยอมรับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ (5) มีระบบการกำกับดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน โดยสมาชิกในชุมชน (6) มีระบบการลงโทษหรือจัดการในชุมชนที่ชัดเจน เมื่อมีการกระทำผิดจากกติกาที่กำหนด (7) สมาชิกในชุมชนมีกลไกในการแก้ไขความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำ และ (8) กรณีทรัพยากรสาธารณะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบใหญ่ จะต้องมีเครือข่ายในแต่ละระดับชั้นที่จะดำเนินการหรือการสร้างกลไกในการจัดหา กำกับดูแล บังคับ และการแก้ไขความขัดแย้งในภาพรวมทั้งหมด และจะเห็นได้ว่าระบบกรรมสิทธิ์นั้นมีความสำคัญไม่น้อยที่จะมีส่วนในการทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมต่อสาธารณะสมบัติของชุมชน ฉะนั้นการทำความเข้าใจกับระบบกรรมสิทธิ์แต่ละประเภทจึงเป็นสิ่งที่จะต้องปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้การจัดการทรัพยากรของชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดภูมิปัญญาวิธีการเข้าถึงที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นหากแต่ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร ซึ่งตั้งอยู่บนหลักของสิทธิการใช้และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน ซึ่งระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนเป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิมการมองระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรของชุมชนมาเนิ่นนานรวมตัวกันของชาวบ้านภูมิปัญญาการเข้าถึงยังมีการอนุรักษ์คงเดิมไม่ได้รับเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้าไปใช้ในการปรับประยุกต์ในการเข้าถึงทั้งที่บริบททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในลักษณะของเครือข่ายซึ่งต่างจากแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานวิจัยของ ยศ สันติสมบัติ (2542) โดยยกตัวอย่าง ในเรื่องของระบบการผลิตและระบบเหมืองฝาย ป่าชุมชน ซึ่งตัวอย่างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ การผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืนเท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการจัดการกับความขัดแย้งทั้งภายในและระหว่างชุมชน การปรับตัวให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของยุคสมัย ด้วยการปรับภูมิปัญญาเดิมให้สอดคล้องกับความต้องการใหม่ๆ ตลอดจนการรับเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้าใช้ในการปรับประยุกต์ระบบการผลิตและวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ การผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืนเท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการจัดการกับความขัดแย้งทั้งภายในและระหว่างชุมชน การปรับตัวให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของยุคสมัย ด้วยการปรับภูมิปัญญาเดิมให้สอดคล้องกับความต้องการใหม่ๆ ตลอดจนการรับเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้าใช้ในการปรับประยุกต์ระบบการผลิตและวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม ใช้การรวมกลุ่มกัน ของบุคคลในชุมชนภายในเครือข่ายเป็นเครือญาติกัน หรือเพื่อนบ้านเพื่อระดมความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ในการที่จะแก้ไขปัญหา ของชุมชนร่วมกัน จนทำให้ทุกคนเกิดสำนึกร่วม เห็นประโยชน์ และศรัทธามั่นคงต่อการรวมตัวกัน แล้วขยายแนวร่วมออกสู่ชุมชนใกล้เคียง รวมพลังเพื่อต่อรองกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม แนวคิดชุมชนกับเครือข่ายทางสังคม มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในการศึกษาถึงปัจจัย กระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่อู่ดงลิป็น ชุมชนบากันเคย ที่มีการต่อยอดเป็นศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง เกิดเครือข่ายโดยการเรียนรู้ โดยศึกษาชุมชนใกล้เคียงหรือจัดตั้งกันเองภายในชุมชน และพัฒนาเป็นเครือข่ายทางสังคม เพื่อสร้างพลังในการต่อรองในพื้นที่ ปฏิบัติการประจำวัน เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจัดเป็นแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายภาพ การเคลื่อนตัวจากกลุ่มสู่การรวมตัวเป็นเครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างพลัง ในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา หรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในสังคมซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย

ของ ชินส์คค สุวรรณอักษร (2549) มีลักษณะความผูกพันของเครือข่ายคนบ้านเดียวกันเป็นความผูกพันที่มีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันก่อให้เกิดความผูกพันช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างคนที่รู้จักตามเครือข่ายที่ตัวเองสร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นเลี้ยว เครือญาติหรือเพื่อนบ้านโดยมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาให้ความรู้ ร่วมสนับสนุน และการศึกษาดูงาน ที่ชุมชนและหน่วยงานภายนอกร่วมกันเป็นผู้สร้างกิจกรรมในการสร้างเครือข่ายสอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก ปรีชา อุตระภูถ และชื่น ศรีสวัสดิ์ (2537) ได้กล่าวถึงเครือข่ายกิจกรรมเป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันทำในกิจกรรมภายในเครือข่ายมักเป็นเครือญาติกัน สมาชิกเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือและร่วมมือกันยังผลให้งานพัฒนาผู้นำประสบความสำเร็จ แต่มีผู้นำบางท่านที่มีบารมีสามารถระดมความร่วมมือในการทำกิจกรรมระหว่างหมู่บ้าน ทำให้เกิดการช่วยเหลือระหว่างหมู่บ้าน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. การจัดการเครือข่ายพัฒนาควรเน้นที่ชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของการทำงานเพราะความสำเร็จหรือล้มเหลว ของเครือข่ายเริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริงของชาวบ้าน ดังนั้น องค์กรรัฐ และเอกชนจึงต้องรู้สภาพจริง คือ ต้องมีข้อมูล ทั้งข้อมูลในด้านศักยภาพ และข้อจำกัดของชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายการทำงานต้องดำเนินการ ไปอย่างต่อเนื่อง ความต้องการภายในชุมชนเป็นอันดับแรก โดยการให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมให้ได้มากที่สุด จึงจะทำให้เกิดความร่วมมือและมีพลังในการดำเนินกิจกรรมด้านอื่นๆต่อไปได้ ซึ่งผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้นำจะต้องมีความมุ่งมั่นและมีความตั้งใจที่จะทำงานเพื่อชุมชน เพื่อให้ดำเนินการเป็นไปในทิศทางเดียวกัน
2. การรวมกลุ่มเครือข่าย ในการจัดการทรัพยากร ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชน ประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มในชุมชน และหน่วยงานในท้องถิ่น ตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนศึกษาดูงานในพื้นที่ใกล้เคียงและต่างพื้นที่ เพื่อการเรียนรู้และขยายความคิดในการพัฒนากลุ่มและชุมชนท้องถิ่นต่อไป
3. การดำเนินงาน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนควรที่จะนำชุมชนไปสู่สาธารณะให้มากขึ้น เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงานของชุมชน นอกจากนี้เครือข่ายที่กว้างขวางยังทำให้เกิดพลังในการดำเนินงานมากยิ่งขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากภาคส่วนมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับทะเล การจับสัตว์น้ำที่ล้นเกิน (over use) ส่งผลต่อการทำประมง หน่วยงานของรัฐควรออกมาตรการอย่างจริงจังในการควบคุมการใช้ อุปกรณ์ที่ผิดกฎหมาย เช่น อวนรุน อวนลาก ชาวบ้านมีความรู้ดีว่าอุปกรณ์เหล่านั้นส่งผลกระทบต่อทรัพยากรทางทะเล แต่สำหรับเรือพาณิชย์ระดับเอกชนเป็นการยากในการควบคุม

2. ด้านการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน การเข้าไปจัดการนั้นต้องได้รับการอนุญาตจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ ซึ่งทำให้เอกชนหรือโครงการของรัฐเข้ามาใช้พื้นที่ได้ง่าย และหากชุมชนมีเอกสิทธิ์ที่รับรองสิทธิได้อย่างแท้จริงตามกฎหมายแล้ว การถือครองจะมีความมั่นคงยิ่งขึ้น ชุมชนสามารถจัดการพื้นที่ได้อย่างเต็มที่

ข้อเสนอแนะการศึกษาครั้งต่อไป

จากการศึกษา สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการจัดการพื้นที่ทะเลและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านอื่นๆ โดยเฉพาะชุมชนบ้านบากันเคย มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในการศึกษาครั้งต่อไป จึงควรมุ่งเน้นพัฒนาการของบทบาทของชุมชนในระบบกรรมสิทธิ์ ให้ชุมชนมีเอกสิทธิ์ที่รับรองสิทธิได้อย่างแท้จริงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและระบบนิเวศของชุมชน เพราะการดำเนินงานและการเคลื่อนไหวของชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและระบบนิเวศต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

- กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย. 2537. เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- การิม อับดุลเลาะห์. 2522. *คู่มือมุสลิมเบื้องต้น : เป็นหนังสือเกี่ยวกับเรื่องศาสนาและวิธีปฏิบัติ (ตามแนวทางซุนนะฮ์วัลญะมาอะฮ์)*. กรุงเทพฯ : วงศ์เสงี่ยม.
- เก็ดถวา บุญปรากร. 2551. ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนป่าดงเบซา ไทย-มาเลเซีย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้. 2545. *การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน : กรณีศึกษาจากชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้*. หน้า 12 - 15. โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้.
- งามเนตร จริงสูงเนิน. 2538. *องค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ ลุ่มน้ำ กรณีศึกษาขององค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก - แม่เลา ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. 2543. *การบริหารพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน, โครงการเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรภาครัฐในแนวทางการมีส่วนร่วมของพหุภาคีในการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เซ็นจูรี 21.
- ชินสัคค สุวรรณอจริย. 2549. *เครือข่ายทางสังคม*. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ปาน กิมปี. 2540. *การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน*. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต พัฒนาศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสุทิตย์ อาภาโร. 2547. *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- ยรรยง ศรีเจริญวงศ์. 2533. *เครือข่ายทางสังคม และการสนับสนุนทางสังคมในการสงเคราะห์ผู้ประสบภัย : ศึกษากรณีผู้ประสบวาตภัย หมู่บ้านท่าปุย ตำบล สามเงา และหมู่บ้านปุยดก ตำบลย่านนรี อำเภอสามเงา จังหวัดตาก*. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันติสมบัติ. 2542. *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ลลิตทิพย์ ก้องพานิชกุล. 2554. กล้องวงจรปิด : พื้นที่การต่อรองในโรงเรียน. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เลิศชาย ศิริชัยและคณะ. 2546ก. *สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคใต้*. กรุงเทพฯ: ชนิตธรรม.
- . 2546ข. *องค์ความรู้ ข้อเสนอเชิงนโยบายและทางออกปัญหาสิทธิชุมชนภาคใต้*, สิทธิ
มนุษยชน. 1(1), 132-133.
- วันเพ็ญ สุภาจันทร์. 2553. การแต่งงานข้ามชาติพันธุ์: ปฏิบัติการประจำวันระหว่างไทยพุทธกับมลายู
มุสลิม. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม,
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- ศิริพงษ์ บุญถูก. 2544. การศึกษาเครือข่ายทางสังคมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของสังคมอีสาน.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สีดี ชูใบโคะห์. 2554. *วิถีชีวิตผู้หญิงมุสลิมชายแดนไทย-จิงโหล่น*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- สุธาริน คุณผล. 2550. เรื่องของชีวิตประจำวัน, *รัฐศาสตร์สาร*. 28(2) : 113-146;
พฤษภาคม- สิงหาคม.
- สุภางก์ จันทวานิช. 2547. *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมาพันธ์ชาวประมงภาคใต้. 2545. *องค์กรประชาชนระดับบรอกหญ้าและข้อเสนอทางนโยบายใน
การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง*. หน้า 9 . โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง
ภาคใต้.
- อรสา บุญโกสุม. 2550 . ประเภทเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมในการพัฒนา
ศักยภาพของผู้พิการทางสายตา : กรณีศึกษา ณ มูลนิธิคอลฟิลด์ เพื่อคนตาบอด.
วิทยานิพนธ์ สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อเนก นาคะบุตร. 2536. คนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา.
- Bovone, Laura. 1989. "Theories of Everyday Life a Search for Meaning or a Negation of
Meaning," *Current Sociology*. 37(1) : 41-59 ; Special Issue on "Sociology of Everyday
Life"

บรรณานุกรม (ต่อ)

- de Certeau, Michel. 1980. *On the Oppositional Practices of Everyday Life*. Social Text :
Theory / Culture / Ideology.1,3 : 3 – 43.
- ,1985.*The Practices of Everyday Life*(Art de Faire) Translated by Steven
Randall 1984. Berkeley: University of California Press.
- Heller, Agnes. 1970. *Everyday Life*. London &NewYork : Routledge.
- Highmore, Ben. 2002.*Everyday Life and Culture Theory: An Introduction*. London
&NewYork : Routledge.
- Lefebvre, Henri. 1987. The Everyday and Every dayness , *Yale French Studies*. 25(73): 7-11;
June.
- Scott, Jame C.1985. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*.London
: Yale University Press.

บุคลากรกรม (ต่อ)

ยูโธป. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ขนิษฐา มะเหเป็นผู้สัมภาษณ์, ศูนย์เรียนรู้ธนาคารกึ่งชุมชน, เมื่อ วันที่ 29
มีนาคม 2555

วา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ขนิษฐา มะเหเป็นผู้สัมภาษณ์, ศูนย์เรียนรู้ธนาคารกึ่งชุมชน, เมื่อ วันที่ 15
มีนาคม 2555

สุนัน. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ขนิษฐา มะเหเป็นผู้สัมภาษณ์, ศูนย์เรียนรู้ธนาคารกึ่งชุมชน, เมื่อ วันที่ 4
เมษายน 2555

เส็น. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ขนิษฐา มะเหเป็นผู้สัมภาษณ์, ศูนย์เรียนรู้ธนาคารกึ่งชุมชน, เมื่อ วันที่ 20
กุมภาพันธ์ 2555

อติริส. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ขนิษฐา มะเหเป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทำการก้านัน ตำบลคันหยงโป, เมื่อ วันที่
22 เมษายน 2555

อารี. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ขนิษฐา มะเหเป็นผู้สัมภาษณ์, ศูนย์เรียนรู้ธนาคารกึ่งชุมชน, เมื่อ วันที่ 4
เมษายน 2555

อาลิฟ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ขนิษฐา มะเหเป็นผู้สัมภาษณ์, ศูนย์เรียนรู้ธนาคารกึ่งชุมชน, เมื่อ วันที่ 15
ธันวาคม 2554

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

เรื่อง **อู่ดงลีป็นมหัทศรรยไต้โคลนตม : พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันและการสร้างเครือข่าย**
ทางสังคมของชุมชนบักันเคย

1. จงเล่าความเป็นมาของทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เมื่อประสบกับการขาดแคลนทรัพยากรทะเลมีวิธีการรับมืออย่างไร
3. รายได้หลักและรายได้รองของครอบครัว
4. มีหน่วยงานนอกชุมชนใดบ้างที่เข้ามาช่วยเหลือในการร่วมกันต่อสู้ต่อเรื่องอะไร
5. นิยามศัพท์พื้นที่อู่ดงลีป็นตามทัศนะคติ
6. เล่าความเป็นมาของการเกิดการย่ำกั๊ง
7. ปัจจุบันผู้ให้ข้อมูลย่ำกั๊งมากี่ปี
8. ใครเป็นผู้ถ่ายทอดการย่ำกั๊งและถ่ายทอดโดยวิธีใด
9. อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลย่ำกั๊ง
10. รูปแบบการย่ำกั๊งตั้งแต่รุ่นแรกๆจนถึงปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
11. อะไรเป็นอุปสรรคในการย่ำกั๊ง
12. วิธีการย่ำกั๊งทำอย่างไร
13. ทำไมจึงเกิดเครือข่ายย่ำกั๊ง
14. เมื่อจับกั๊งได้เขวชนจะนำไปไหน
15. มุมมองการเกิดธนาคารกั๊งมีข้อดีข้อเสียหรือไม่
16. มีหน่วยงานนอกชุมชนใดบ้างที่เข้ามาช่วยเหลือในการร่วมกันต่อสู้ต่อเรื่องอะไร
17. มีการพูดคุย ปรึกษาหารือเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายคนในชุมชนหรือนอกชุมชนหรือไม่
18. คนจากภายนอกชุมชนเคยเข้ามาขอข้อมูลหรือมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความสำเร็จในการรวมกลุ่มเครือข่ายธนาคารกั๊งหรือไม่
19. ปัจจัยด้านกระบวนการส่งเสริม สนับสนุนจากองค์กร หน่วยงานภาครัฐและเอกชน
20. ผู้ให้ข้อมูลมองการรวมกลุ่มธนาคารกั๊งอย่างไรบ้าง
21. ธนาคารกั๊งเกิดขึ้นมาได้อย่างไรและใครเป็นแกนนำหลักในการก่อร่างสร้างเครือข่าย
22. การทำประมงพื้นบ้านได้มีการพบปะพูดคุย แบ่งปันประสบการณ์กับญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน
 อะไรบ้าง

23. ระบบกรรมสิทธิ์ภายในชุมชนมีแนวคิดอย่างไรต่อการใช้ทรัพยากรทางทะเลร่วมกัน
24. กิจกรรมศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งมีอะไรบ้าง ช่วยสร้างจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรหรือไม่
25. การเกิดโฮมสเตย์ในธนาคารกึ่งมีผลประโยชน์อะไรต่อชุมชนบ้าง

ภาคผนวก ข

นำเสนอผลงานในโครงการประชุมเวทีวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 2

โครงการประชุมเวทีวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 2
(The National SMARTS Conference II)

ณ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพมหานคร

วันที่ 18 พฤษภาคม 2555

ดำเนิน
รายละเอียดโครงการ

หัวข้อที่ 1. ภาษา วรรณกรรมและวัฒนธรรม

หัวข้อที่ 2. สิ่งคนสามสมัย

หัวข้อที่ 3. สิ่งคนสามสมัยและประวัติศาสตร์

หัวข้อที่ 4. สิ่งคนสามสมัยและภาพยนตร์

หัวข้อที่ 5. ชีวิตและสุขภาพ

หัวข้อที่ 6. กฎหมายและการพัฒนาองค์กร

หัวข้อที่ 7. เศรษฐกิจและสังคม

อุ้งลิ้นปี่มหัศจรรย์ใต้โคลนตม : พื้นที่การสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนบ้านเคย
**The Miracle of Udangrepan under the Mud: The Space Creation of Social Networks in
 Bakankhoey Community**

ขนิษฐา มะเห

นักศึกษาระดับปริญญาโทบัณฑิต

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พื้นที่การสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งของชุมชนบ้านเคย ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้นำชุมชน กรรมการศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง และเด็กย่างกึ่ง ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ คือ ทรัพยากรประมงเพิ่มขึ้น ซึ่งเกิดจากการที่เยาวชนและชาวบ้านตระหนักและได้เข้าร่วมกิจกรรมค่ายเยาวชนอนุรักษ์ชายฝั่ง การสำรวจชายฝั่ง มีการร่วมออกทะเลกับชาวประมง การสำรวจป่าชายเลน และร่วมกันปลูกป่าชายเลน ซึ่งจากการจัดกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างจิตสำนึกได้เป็นอย่างดี ทำให้การใช้ทรัพยากรแบบล้างผลาญลดลง คงไว้ซึ่ง การเลี้ยงชีพแบบพึ่งพิงธรรมชาติ ส่วนการสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง จากการศึกษาพบว่า ในช่วงแรกเกิดจากชุมชนเกิดประสบปัญหาด้านทรัพยากรทางทะเลขาดแคลนจึงมีแนวคิดในการจัดการสร้างธนาคารกึ่งขึ้นซึ่งเป็นรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ โดยผ่านการพัฒนากิจกรรมร่วมกัน การแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนแบบพึ่งตนเอง และองค์กรภายนอกชุมชนเข้ามาสร้างการรวมกลุ่มอย่างมีรูปธรรมและเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนเครือข่ายภายในชุมชน จากกิจกรรมทุกภาคส่วนทำให้เกิดกิจกรรมต่อยอดไปสู่การเกิดที่พักโฮมสเตย์ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คำสำคัญ : อุ้งลิ้นปี่มหัศจรรย์ใต้โคลนตม, พื้นที่การสร้างเครือข่ายทางสังคม

Abstract

The objective of this study was to investigate the social space construction of a Mantis Shrimp Bank Learning Center of Bakankhoey Community, Tambon Tanyong Po, Muang District, Satun Province. The data were collected through in-depth interviews with community leaders, committee members of the Mantis Shrimp Bank Learning Center, and Silver Mantis Shrimp catchers. The results of the study revealed that the fishery resource increased as a result of: awareness among youth and villagers who participated in a coastal conservation youth camp, coastal survey, going out to sea with fishermen, mangrove forest survey, and planting mangrove forest. These activities effectively raised awareness of

importance of natural resources and reduced overexploitation of the resources and maintained the nature-reliant occupation. Regarding the creation of a Silver Mantis Shrimp Bank Learning Center, it was found that initially it began from the time the community had to face problems when marine resources became scarce and people in the community, therefore, initiated a Mantis Shrimp Bank in the form of a learning network through their participation in developing activities, and solving problems with a self-reliance concept. Then organizations outside the community came in to concretely create a group and took part as a driving force in the community. The activities conducted by all sectors in the community were extended leading to homestay business and ecotourism in the area.

Keywords: Udangrepan miracle under the mud, space creation of social networks

บทนำ

พื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ของไทย เป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด ของประเทศไทย ประกอบไปด้วยระบบนิเวศ ทางทะเลที่มีความหลากหลาย ทางชีวภาพ ตั้งแต่ป่าชายเลน ป่าชายหาด หญ้าทะเล ปะการัง กองหิน และ พืชพันธุ์สัตว์น้ำนานาชนิด เป็นบ่อเกิดทรัพยากรสัตว์น้ำ และพันธ์พืชที่มีคุณค่าอย่างมหาศาลต่อมวลมนุษยชาติ (สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ , 2545)

ทะเลและทรัพยากรชายฝั่งของไทยในปัจจุบันเสื่อมโทรมและเริ่มก่อตัวอยู่ในขั้นวิกฤต มากตั้งแต่ประเทศไทยได้ก้าวเข้าไปสู่ความทันสมัย มีการปรับเปลี่ยนการพัฒนาไปสู่ระบบอุตสาหกรรมมากขึ้นซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้เริ่มมีการเร่งใช้ทรัพยากร เปิดโอกาสให้ธุรกิจเอกชนเข้าครอบครองการใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ นโยบายการพัฒนาประเทศได้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากความพอเพียงสู่การผลิตเพื่อการค้า เกิดการบุกรุกทำลายทรัพยากรชายฝั่งอย่างรวดเร็ว ทั้งป่าชายเลน ปะการัง หญ้าทะเล และหินกองใต้น้ำถูกทำลาย การทำประมงแบบสิ้นเกิน (overuses) มีผลให้ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมส่งผลให้ทรัพยากรสัตว์น้ำร้อยละ ด้วยเครื่องมือประมงที่ทำลายล้างประเภทต่าง ๆ ได้แก่ อวนรุน อวนลาก เรือปั่นไฟจับปลากะตัก ระเบิด ยาเบื่อ เป็นต้น ทั้ง ๆ ที่เครื่องมือบางชนิดผิดกฎหมาย กรมประมงมีระเบียบบังคับการทำประมง เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการควบคุม แต่ก็ยังมีผู้ลักลอบทำอยู่เรื่อย ๆ อีกทั้ง โครงการพัฒนาของรัฐ เช่น สะพาน ท่าเทียบเรือปากบาราที่กำลังจะเกิดขึ้น ล้วนแล้วก่อให้เกิดการทำลายความสมบูรณ์ของทะเล และทรัพยากรชายฝั่งอย่างรุนแรง นอกจากเรื่องของเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีรูปแบบการดำเนินชีวิต ทั้งในด้านการเมือง วัฒนธรรม รวมทั้งกระบวนการทางด้านความคิดและความหลากหลายในการ แสวงหาในความอยากรู้อยากเห็น ทำให้คนในชุมชนลี้ภัยวิถีชีวิต ของผู้คนในท้องถิ่น ค่านิยม แนวคิดและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีเอกลักษณ์ดั้งเดิม

เมื่อการเลี้ยงชีพประสบความสำเร็จอดอดขัดสน ยิ่งขึ้นทุกวัน ทำให้อยู่ในสภาวะขาดแคลน ชุมชนประมงจึงมีการต่อสู้ ต่อรอง เพื่อความอยู่รอด มีชุมชนหลายๆ แห่งได้มีเส้นทางการปรับตัว เข้าสู่พื้นที่ที่ทำมาหากินตามธรรมชาติ และดิ้นรนเพื่อแก้ปัญหาปากท้องของตน การต่อสู้เหล่านี้ เริ่มแรก จะเป็นไปในระดับชุมชน ซึ่งมีการร้องเรียนต่อรัฐ การขับไล่อุ้มทำการประมง แบบล้างผลาญ การประท้วง ภายหลัง เมื่อชุมชนเหล่านี้ได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน พบว่า ต่างก็ มีปัญหาคล้ายคลึงกัน จึงเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อเพิ่มพลังในการต่อสู้ของตนให้เข้มแข็ง ยิ่งขึ้น เน้นที่แก้ปัญหาปากท้อง และปัญหาหนี้สินเบื้องต้น (โครงการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน, 2545) ที่ตั้งอยู่บนฐานของความคิด ความเชื่อ และการมีวัฒนธรรมร่วม โดยผ่านชุมชนของตนเอง ในรูปแบบการเกาะกลุ่ม เพื่อคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการแก้ไขปัญหาบนเงื่อนไขธรรมชาติที่ ต้องดำรงอยู่ร่วมกันและการจัดองค์กรทางสังคมในพื้นที่ได้มองเห็นทิศทางของความผูกพันในวิถีชีวิต ของผู้คนในพื้นที่ เด่นชัดยิ่งขึ้น ก็คือ ได้เรียนรู้ และทำความเข้าใจ กับระบบ เครือข่ายทางสังคม ซึ่ง เปรียบเสมือนเส้นโลหิต ที่โยงใยชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่นั้น ๆ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น ล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อชุมชนชายทะเลทุกพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนบ้านกันเคย ซึ่งอยู่ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดสตูล ตั้งอยู่ที่ตะวันตก ติดชายฝั่ง ทะเลอันดามัน ลักษณะ หมู่บ้านเรียงตัวตามขอบชายฝั่งทะเล ทำให้คนแถวนี้อาชีพส่วนใหญ่ คือการทำประมงขนาดเล็ก เมื่อเกิดสภาวะขาดแคลนด้านทรัพยากรขึ้นมา ส่งผลให้ในกลุ่มมีแนวคิดสร้าง เครือข่ายทางสังคมขึ้นมามากมายภายในชุมชน เช่น กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มจักรสาน พัด หมวก กลุ่มทำไซ อวนหยอง (เครื่องมือจับสัตว์น้ำ) กลุ่มแปรรูปกะปิ และธนาคารกั้ง ทุกเครือข่าย เกิดขึ้นด้วยสาเหตุเดียวกันคือ ความอยู่รอดของปากท้อง

สำหรับเครือข่ายที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนบ้านกันเคย ทำให้บ้านกันเคยเป็นที่รู้จักทั่วประเทศ ซึ่งดูได้จากรายการทุ่งแสงตะวันที่ทำเรื่องราวเกี่ยวกับเด็ก ส่วนรายการเส้นทางเศรษฐกิจซีพีทเดิลย ที่ นำเสนอจุดเด่น ในแต่ละพื้นที่ ที่ได้เข้ามาในชุมชนบ้านกันเคย เพื่อมาดำเนินรายการหมู่บ้านบ้านกัน เคยโดยผ่านพื้นที่อุตสาหกรรมหัตถกรรมได้โดดเด่น ความแปลกและยากแก่การพบเห็น ของวิถีชีวิต และภูมิปัญญาของท้องถิ่นของชุมชนบ้านกันเคย คือ ธนาคารกั้งซึ่งเป็นธนาคารกั้งแห่งแรกในประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2549 เพื่อลดภาวะความขาดแคลน แต่สิ่งที่เป็นมนต์เสน่ห์ ที่แทรกตัวในบา กันเคย ก็คือเด็ก ๆ กลุ่มเล็ก ๆ ที่ตอนพลบค่ำ กับแสงสีทองที่สาดส่องมายังเบื้องล่างของโคลนตม กำลังยืนเหยียบโคลนตม อย่างสนุกสนานดูผิวเผินก็คงนึกว่าเป็นเด็ก ๆ ที่เล่นโคลนกันในยามเย็น แต่ ถ้าสังเกตสักพักก็จะได้ยินเสียงเห่ ร้อง ด้วยความตั้งใจของเด็ก ๆ สิ่งที่ได้ ๆ จับได้ตัวของมันคล้าย ๆ กุ้งแต่มีกระดอง ซึ่งชาวบ้านในแถบนั้นเรียกว่า "อูดังลิบีน" และนี่คือเป็นความมหัศจรรย์ได้โคลนตม ของหมู่บ้านบ้านกันเคยอย่างแท้จริง "กลุ่มเด็กย้ออูดังลิบีน" ได้สร้างความประทับใจแก่ผู้พบเห็น ซึ่ง เป็นสถานที่เดียว ที่ยังคงเหลือ ภูมิปัญญานี้ ในแถบชายฝั่งอันดามัน เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ ธนาคารกั้งมีวิธีการดำเนินโครงการ คือ เมื่อชาวประมงและเครือข่ายเยาวชนกลุ่มย้ออูดังลิบีน หามา ได้แล้วพบว่า ขนาดของอูดังลิบีน ไม่ได้ขนาดตามท้องตลาด กลุ่มเยาวชนจึงนำอูดังลิบีน ไปฝากไว้ที่ ธนาคารกั้ง เมื่ออูดังลิบีนขนาดตัวได้ขนาดตามต้องการ ก็สามารถนำอูดังลิบีน ไปขาย เพื่อนำเงินไป

จนเจือ ครอบครั้ว ต่อมาศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊งเป็นแหล่งการเรียนรู้ให้แก่ นักเรียน เยาวชน และ ชุมชนต่าง ๆ เพื่อเข้ามาศึกษาดูงาน และ ศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนบกกั๊งเคย

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงทำให้ผู้วิจัย เกิดคำถามว่า อุดงลัปปัน ที่อยู่ภายใต้โคลนตม ทำ ให้เกิดความมหัศจรรย์ ถึงกับเป็นพื้นที่ การสร้างเครือข่ายทางสังคมในภาวะความขาดแคลนได้ อย่างไร ซึ่งองค์ความรู้จากพื้นที่อุดงลัปปัน ผลิผลเผยให้เห็นถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปฏิบัติการผ่าน ชีวิตประจำวัน และยังเชื่อมโยงให้เห็น เครือข่ายทางสังคม วิธีการ กระบวนการ และการช่วยเหลือ เกื้อกูลภายในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นการประยุกต์ใช้ข้อมูลเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มชุมชน และเชื่อมโยงไปสู่การเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและที่พักโฮมสเตย์ภายในศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊ง ทำ ให้ชุมชนแห่งนี้ก้าวล้ำไปอีกขั้น ในการนำพาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งในความหลากหลายกิจกรรม ภายในชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสาเหตุการสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊งของ ชุมชนบกกั๊งเคย ผ่านพื้นที่อุดงลัปปัน
2. เพื่อศึกษาวิธีการตั้งเครือข่ายทางสังคมผ่านศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊งของชุมชน บกกั๊งเคย ผ่านพื้นที่อุดงลัปปัน
3. เพื่อศึกษาผลการจัดตั้งเครือข่ายทางสังคมผ่านศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊งของ ชุมชนบกกั๊งเคย ผ่านพื้นที่อุดงลัปปัน

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง อุดงลัปปัน มหัศจรรย์ใต้โคลนตม : พื้นที่การสร้างเครือข่ายทางสังคม ของ ชุมชนบกกั๊งเคย จังหวัดสตูล เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก ที่ชัดเจน และรอบด้าน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา วิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเรียนรู้พื้นที่การสร้าง เครือข่ายทางสังคม ของชุมชนบกกั๊งเคย ในภาวะขาดแคลน ในเส้นทางอุดงลัปปัน โดยมีวิธีการวิจัย ดังนี้

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัย คือ ชุมชนบกกั๊งเคย ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล เนื่องจาก เป็นแหล่งการทำประมงพื้นบ้านที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดสตูล ความน่าสนใจของประมงพื้นบ้าน คือ มีการสร้างเครือข่ายทางสังคม โดยผ่านพื้นที่ อุดงลัปปัน มีกลุ่มเยาวชนกลุ่มหนึ่งได้มีการรวมตัว กัน ลูกขึ้นมาอยู่อาศัยที่อุดงลัปปัน เพื่อช่วยหารายได้เสริมให้กับทางบ้าน ในภาวะขาดแคลน ทรัพยากร การ สร้างเครือข่ายที่มีการปฏิสัมพันธ์กัน ระหว่างชาวบ้าน ญาติ เพื่อน พี่น้อง รวมทั้งบุคคลภายนอก ที่ เข้ามาร่วมกันสร้างเครือข่าย ในพื้นที่ ผ่านปฏิบัติการประจำวัน ของคนในชุมชนบกกั๊งเคย จนเกิด ศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊ง ซึ่งตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล เพื่อได้

ศึกษาแนวคิด วิธีการ กระบวนการ คนต้นคิด ในการจัดการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน รวมทั้งการเชื่อมโยงไปสู่โฮมสเตย์ แหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่

ผู้ให้ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูล เป็น 2 กลุ่ม คือ

ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ เขาวงกต ย่าอู๊ดงรีป็น ผู้นำชุมชน กรรมการศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งและสำนักงานฟื้นฟูเกษตรกร จังหวัดสตูล โดยผู้ให้ข้อมูลหลักจะเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องในการสร้างเครือข่ายทางสังคมศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง

ผู้ให้ข้อมูลรอง ได้แก่ ประชาชนทั่วไป ในชุมชนบ้านกันเคย เพื่อศึกษาปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวบ้านบ้านกันเคย และสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดการสร้างเครือข่ายทางสังคมศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งในมุมมองทั่วไป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. **การสังเกต** ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรมในเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และรับรู้ความรู้สึกในการร่วมกันทำกิจกรรม นอกจากเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมธนาคารกึ่งแล้ว ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมศึกษาจากการสังเกตสภาพภูมิทัศน์ สังเกตจากกลุ่มเขาวงกตที่ย่าอู๊ดงรีป็น ซึ่งผู้วิจัยต้องการหาคำตอบว่า พื้นที่ปฏิบัติการประจำวันของกลุ่มเขาวงกตที่ย่าอู๊ดงรีป็น มีวิธีการนำอู๊ดงรีป็นขึ้นมาจากโคลนตมด้วยวิธีการใด และอะไรเป็นจุดประกายที่จะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งและเชื่อมโยงไปสู่การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

2. **แบบสัมภาษณ์ เจาะลึก** โดยใช้แนวคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีประเด็นที่เกี่ยวกับสาเหตุ และวิธีการ ที่มา ในการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน โดยการนำวิธีการและกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ ในการรวมกลุ่มโดยผ่านพื้นที่ ปฏิบัติการประจำวัน ในการจัดตั้งกลุ่มเขาวงกตที่ย่าอู๊ดงรีป็น การปฏิสัมพันธ์เชื่อมต่อไป จนถึง ศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งและเชื่อมโยงไปสู่ การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง ได้แก่

1. เก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ หนังสือ บทความ วารสาร วิทยานิพนธ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบริบทของชุมชนบ้านกันเคย ได้แก่ ประวัติชุมชนบ้านกันเคย บริเวณที่ตั้ง ลักษณะกระบวนการ การรวมกลุ่มธนาคารกึ่ง การจัดตั้งเครือข่ายทางสังคม และวัตถุประสงค์ของการนำพื้นที่ ปฏิบัติการประจำวัน มาเชื่อมโยงกับความหัตถกรรมของพื้นที่อู๊ดงรีป็น

2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการดังนี้

2.1 การสังเกตโดยผู้วิจัยสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรม ใน

เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และรับรู้ความรู้สึก ในการร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อให้เข้าใจวิถีคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่ต่อสู้กับภาวะขาดแคลนของทรัพยากรประมง

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยสังเกตจากสภาพภูมินิเวศของชุมชนบ้านกันเคย การย้ายกั๊งของเยาวชน วิถีชีวิตของชาวประมง การจับกั๊ง การปล่อยกั๊ง การค้าขายกั๊ง การจัดตั้งโฮมสเตย์ และสภาพทรัพยากรประมงบริเวณบ้านกันเคย

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยผู้วิจัย สัมภาษณ์ตามประเด็นของการวิจัยจากผู้ให้ข้อมูลหลัก และผู้ให้ข้อมูลรองเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการรวมกลุ่มย่ำอูดังลิบั้น การปฏิสัมพันธ์เชื่อมต่อไป จนถึงการรวมกลุ่มธนาคารกั๊ง และต่อยอดไปสู่การเกิดโฮมสเตย์ภายในชุมชน

การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูล และตรวจสอบข้อมูล โดยมีรายละเอียดในแต่ละกระบวนการ คือ การตรวจสอบข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการเข้าไปสังเกต และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และข้อมูลรอง ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูล โดยการตรวจสอบแบบสามเส้า ของ สุกวงค์ จันทวานิช (2547) ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล เป็นการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งที่มาของข้อมูล ซึ่งได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล เป็นการตรวจสอบด้านความถูกต้อง ของข้อมูลว่า เมื่อต่างเวลากัน ต่างสถานที่กัน และผู้ให้ข้อมูลต่างกันหรือการได้ข้อมูลต่างกันแล้ว ข้อมูลที่ได้จะเหมือนเดิมหรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้ การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาทบทวนควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในภาคสนาม นำมาจัดหมวดหมู่ ตีความ ถอดรหัสและนำเสนอโดยการพรรณนา

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการรวบรวม ข้อมูล การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Go-along in-depth interview) ซึ่งมีความยืดหยุ่น และสร้างความเป็นมิตร ระหว่างผู้สัมภาษณ์ และผู้วิจัยได้เป็นอย่างดีดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจะใช้รูปแบบการสนทนา อย่างไม่เป็นทางการและเข้าสู่ชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กับชาวบ้านในหมู่บ้าน ตลอดจนสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน กรรมการธนาคารกั๊ง เด็กย่ำกั๊ง ตลอดจนการลงพื้นที่เข้าร่วมสังเกตใน

กิจกรรมของชาวบ้านในชุมชน และจากผลการศึกษาในครั้งนี้สามารถสรุปผลข้อมูลได้ดังนี้

1. สาเหตุการจัดตั้งพื้นที่การสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกั๊งของชุมชนบ้านกันเคยได้ก่อตั้งเริ่มแรกเกิดจากทรัพยากรทางทะเลเสื่อมโทรม และร่อยหรอลง ซึ่งเกิดจากการใช้ทรัพยากรมากเกินไป ชาวประมงพื้นบ้านเข้ามาทำประมงในบริเวณทะเลหน้าบ้านไม่ต่ำกว่า 1,500 ลำ ไม่ใช่เพียงแต่ชาวประมงในบ้านกันเคยเท่านั้น ยังมีชาวประมงรอบ ๆ ตำบลใกล้เคียง คือ ตำบลเกาะสาหร่าย ตำบลปูลุย ตำบลเจ๊ะบิลัง รวมถึงตำบลตามะลิ้ง ซึ่งยังไม่รวมเรือประมงพาณิชย์

ขนาดใหญ่ทั้งในพื้นที่ และนอกพื้นที่ ก็ยังเข้ามาทำกิน ซึ่งสถานการณ์ในขณะนี้ได้ก่อตัวให้เกิดปัญหา ทรัพยากรตามธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดไม่พอกับความต้องการที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ วัน และปัญหาการทำประมงที่มี การละเมิดกฎหมาย โดยใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย เช่น อวนลาก อวนรุนจนกลายเป็นปัญหาซึ่งมีผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์น้ำ สิ่งเหล่านี้เป็นจุดประกายให้ชาวบ้าน ออกเรือสำรวจ ทรัพยากรชายฝั่งทะเล และร่วมกันเป็นหูเป็นตาในการสอดส่องผู้ทำประมงผิดประเภท เพื่อสำรวจหม้อข้าวหม้อแกงของตนเอง ซึ่งเปรียบเสมือนธนาคารแห่งชีวิตที่หล่อเลี้ยงชาวประมงพื้นบ้านแห่งหมู่บ้านบ่อกันเคยแห่งนี้ และนี่ก็เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (กัจจเรช ศรีวิสัย 2551) ที่ได้ศึกษาเรื่องเครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ของลุ่มน้ำแม่ละเซ ตำบลสะลวง อำเภอแมริ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อศึกษาปัจจัยสาเหตุ และกระบวนการ การสร้างเครือข่ายทางสังคม ได้แก่ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องมาจากสาเหตุ การบุกรุกทำลายป่า และเกิดการแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง

2. วิธีการจัดตั้งพื้นที่การสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งของชุมชนบ่อกันเคย จากการศึกษาพบว่า การสร้างเครือข่ายมีพัฒนาการจากเครือข่ายระดับคน-คนไปสู่อุคน-กลุ่ม และ กลุ่ม-กลุ่ม ไปสอดคล้องกับงานวิจัย การสร้างเครือข่ายของ (วิมลลักษณ์ ชูชาติ 2540, 198) ได้นำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อยู่ในรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จพื้นที่การสร้าง เครือข่ายการเรียนรู้ กิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นใน ช่วงแรกซึ่ง เครือข่ายนี้เกิดขึ้น คือ การก่อตัวเริ่มจากการสร้างผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากภายในและภายนอกชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ ให้เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งเมื่อชุมชนบ่อกันเคยพบกับปัญหา ชุมชนสามารถพัฒนาการแก้ไขปัญหาของชุมชน ของตนได้ ทำให้ชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และนำรูปแบบ และวิธีการไปประยุกต์ ใช้กับชุมชนของตนเอง ส่วนต่อมาได้มีการขยายและเชื่อมประสานเน้นการสร้าง การรวมกลุ่มให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง โดยมีกองทุนสำนักงานฟื้นฟูเกษตรกร จังหวัดสตูลเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ พัฒนามาจากฐานความรู้เดิม และสร้างองค์ความรู้ใหม่ โดยเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่บวกกับวิทยาการสมัยใหม่ ก็คือ การย้ายถิ่นของเยาวชน ชุมชนบ่อกันเคยที่เป็นจุดเริ่มต้นในการจุดประกายศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่ง และร่วมกันแก้ปัญหา ตลอดจนมีการขยายพื้นที่เครือข่ายที่สนับสนุน ปรับเปลี่ยน เป็นเครือข่ายการจัดตั้ง ซึ่งได้สอดคล้องกับ(สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2540) รูปแบบนี้เกิดจากองค์กรพัฒนาต้องการขยายพื้นที่ปฏิบัติงานของตนเอง จะใช้ชุมชนเดิมที่มีประสบการณ์ และบทเรียนในกระบวนการพัฒนา แล้วเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้กับชุมชน ที่องค์กรพัฒนาเข้าไปดำเนินงานใหม่ ๆ และองค์กรภายนอกชุมชนเข้ามาสร้างการรวมกลุ่มอย่างมีรูปธรรม

3. ผลของการจัดตั้งเครือข่ายทางสังคมผ่านศูนย์การเรียนรู้ธนาคารกึ่งของชุมชนบวกันเคย ทำให้ทรัพยากรประมงเพิ่มขึ้น ซึ่งเกิดจากการที่เยาวชนและชาวบ้านตระหนักและได้เข้าร่วมกิจกรรม ค่ายเยาวชนอนุรักษ์ชายฝั่ง ค่ายเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การร่วมป้องกันปราบปรามประมงผิดกฎหมาย แนวชายฝั่งทะเลหน้าบ้าน การศึกษาชุมชนและสำรวจทรัพยากรชายฝั่ง มีการร่วมออกทะเลกับชาวประมง การสำรวจป่าชายเลน และร่วมกันปลูกป่าชายเลน การถอดบทเรียนบริหารจัดการจัดการองค์กร การจัดการทำแผนแม่บทชุมชน การพัฒนากลุ่มแม่บ้าน ซึ่งจากการจัดกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างจิตสำนึกได้เป็นอย่างดี ทำให้การใช้ทรัพยากรแบบล้างผลาญลดลง คงเหลือไว้ในการเลี้ยงชีพแบบพึ่งพิงธรรมชาติ จะใช้ชุมชนเดิมที่มีประสิทธิภาพ และบทเรียนในกระบวนการพัฒนา แล้วเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้กับชุมชน ที่องค์กรพัฒนาเข้าไปดำเนินงานใหม่ ๆ และองค์กรภายนอกชุมชนเข้ามาสร้างการรวมกลุ่มอย่างมีรูปธรรมและเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนเครือข่ายภายในชุมชน จากกิจกรรมทุกภาคส่วนทำให้เกิดกิจกรรมต่อยอดไปสู่การเกิดที่พักโฮมสเตย์และแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สรุปและข้อเสนอแนะ

การสรุปข้อมูลจากการวิจัยในทุกประเด็นที่กำหนดไว้ และอภิปรายผลทำให้ได้รับรู้ว่า ชุมชนบวกันเคยได้เกิดเครือข่ายขึ้นในรูปแบบ เครือข่ายการเรียนรู้ ทำให้เครือข่ายขาดความต่อเนื่องและพลัง ฉะนั้นองค์กรภายนอกที่เข้าไปร่วมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายในเครือข่ายจำเป็นต้องมีการวางแผนระยะยาวที่ดำรงรักษาเครือข่ายนี้เพื่อเป็นแนวทางให้กับชุมชนอื่น ๆต่อไป ตลอดจนมีข้อเสนอแนะจากข้อค้นพบของงานวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย เพื่อเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาในรูปแบบเครือข่าย ในการถ่ายทอดเสียงสู่สังคมภายนอก ส่วนข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรจะศึกษาในเรื่องการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ระบบกรรมสิทธิ์ เพื่อให้ชุมชนได้เข้าใจในระบบกรรมสิทธิ์ระหว่างคน และแหล่งทรัพยากร ว่าควรจะใช้ร่วมกันอย่างไร เพื่อลดความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพนับว่าเป็นความท้าทายใหม่ในช่วงชีวิตหนึ่งของผู้วิจัย ความยากและท้าทายในการเข้าหากลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการลงพื้นที่ภาคสนาม จากการนั่งเรือเพื่อสัมผัสชีวิตของชาวประมง ผู้วิจัยมีส่วนร่วมในการทำการประมง ได้ทดลองยกโขย ซึ่งได้สร้างความตื่นตัวให้กับผู้วิจัยไม่น้อย อีกทั้งกลุ่มเด็กย่ำกั้งที่แสดงวิธีการยกกั้งที่ดูเหมือนจะง่าย แต่กลับยากสำหรับผู้ที่ไม่ม่มีประสบการณ์ เพราะอาชีพประมงพื้นบ้านถือได้ว่าเป็นอาชีพที่ใช้โชคเข้าช่วยและอีกนัยหนึ่งผู้วิจัยต้องขอขอบคุณโชคที่นำพาผู้วิจัยพบกับความมหัศจรรย์ของวิถีชีวิตที่ตื่นตาตื่นใจของวิถีชีวิตของชาวบวกันเคย ทุกท่านที่ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ขอบคุณ กำนัน อิตริส และทีมกรรมการธนาคารกึ่ง ที่คอยให้ข้อมูล เปิดทางเข้าสู่แหล่งข้อมูลกลุ่มเด็กย่ำกั้ง กับวิถีที่ยากแก่การพบเห็น ขอบคุณหัวหน้าสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร สาขาจังหวัดสตูล คุณนิริมา บินต๊ะมา

หง ที่จุดประกายในการตั้งชื่อวิจัย อุดงดีปิ่นมหัตถจริย์ได้โคลนตม ที่โยงโยไปสู่ความสงสัยและหาคำตอบในความสำเริง ณ ระดับหนึ่ง ในการสร้างเครือข่ายทางสังคม

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกตุฉวา บุญปรวการ ซึ่งเปรียบเสมือนเข็มทิศที่คอยชี้ทางไปสู่ฝั่งฝันเส้นทางแห่งความสำเร็จ ในยามที่ผู้วิจัยหลงทาง ชัดเกล้า และสละเวลาให้คำปรึกษา กับผู้วิจัยตลอดระยะเวลาที่อาจารย์เป็นที่ปรึกษา

ขอขอบคุณ กำลังใจอันยิ่งใหญ่ของคนตระกูล มะเห ขอขอบคุณเจ้ชวาท และแม่เส้าะ และน้องสาวตัวดี ริต้าที่คอยเคียงข้างในยามที่ท้อแท้และร่วมเป็นแรงผลักดันและสนับสนุนผู้วิจัยในทุกด้าน ขอขอบคุณครอบครัวตระกูล ศิลปโรจนพานิช ที่คอยถามไถ่ เป็นห่วงเป็นใย น้องเงิน (น้องเล็ก) กะปิ๊ป และที่ขาดไม่ได้เลย ก็คือ พี่หนึ่งสามีที่รัก ปลอดภัยประโลมในยามทุกข์ ให้กำลังใจผู้วิจัยตลอดมา

ขอบคุณเพื่อน ๆ ที่คอยเคียงข้างให้คำปรึกษา ไรหนับ ป.ตรี สาว ป.ตรี ที่ช่วยหาข้อมูล ขอขอบคุณสำหรับน้องยู๊ย น้องแจ้วแห้ว และนายที่เป็นเพื่อนในยามเก็บข้อมูล พี่มาท และตาลด้าล ที่คอยเอื้ออำนวยความสะดวกในหลักสูตร

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ ดร.อุทิศ สังข์รัตน ที่เป็นประธานสอบ ดร.สุรพงษ์ ยิ้มละมัย ที่ช่วยขมวดประเด็นและเก็บรายละเอียดงานจนลุล่วงไปด้วยดีและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยชิ้นนี้คงจะได้ประโยชน์กับผู้อื่นในอีกแง่มุมหนึ่งของการสร้างเครือข่ายทางสังคม

บรรณานุกรม

- กำจรเดช ศรีวิไล. (2551). เครื่องช่วยทางสังคมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของลุ่มน้ำเลาะ ตำบลสะลวง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ . วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้. (2545). *การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน : กรณีศึกษาจากชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้*. โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ภาคใต้. ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2543). *การบริหารพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน*. โครงการเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรภาครัฐในแนวทางการมีส่วนร่วมของพหุภาคีในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เซ็นจูรี 21.
- ชินลัดก สุวรรณอภัย. (2549). *เครื่องช่วยทางสังคม*. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สุภางค์ จันทวานิช. (2547). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สมาพันธ์ชาวประมงภาคใต้. (2545). *องค์กรประชาชนระดับรากหญ้าและข้อเสนอทางนโยบายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง*. หน้า 9 . โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้.

